

Theodor Minda

Meglenoromânii

Studiu istoric

"Gândul de a scrie această carte s-a născut, parcă, de când lumea și, acum, iată-mă în fața ei; mult dorită și așteptată de megleniții mei, cărora le-o dedic cu toată afecțiunea."

Theodor Minda

ISBN 978-606-93092-2-3

Editura Societății Culturale Aromâne
București, 2017

Theodor Minda

Meglenoromânii

Studiu istoric

Transcrierea manuscrisului: Cristian Banioti
Tehnoredactare: Cristian Banioti, Alexandru Gica
Copertă: Monica Gica, imaginea de pe copertă: *Autoportret* de Theodor Minda

*Cartea fu tipusită cu andrupari di la fratslji armânj
Hristu shi Stere Costică
Carte tipărită cu sprijinul financiar al fraților armâni
Hristu și Stere Costică*

Copyright © Societatea Culturală Aromână, 2017

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MINDA, THEODOR**

Meglenoromâni : studiu istoric / Theodor Minda ; ed. îngrijită de Alexandru Gica. - București : Editura Societății Culturale Aromâne, 2017

ISBN 978-606-93092-2-3

I. Gica, Alexandru (ed.)

Theodor Minda
Meglenoromânii

Studiu istoric

Ediție îngrijită de Alexandru Gica

Editura Societății Culturale Aromâne
București, 2017

Prefață

Numele lui Theodor Minda îmi este cunoscut din copilărie. La inițiativa lui Vasile Barba (din Livezi) apărea în 1979 discul Electrecord *Luțafirli, Povestiri populare aromâne*. Ultima povestire (a opta) de pe fața B a discului era *Lișița și mierla*, lectura basmului (în meglenoromână) aparținându-i lui Theodor Minda. Vasile Barba a publicat această povestire și în cartea „Das SüdDonau-Latein heute”, Piatra Neamț, 1982 (basmul meglenit este publicat la p. 16-19, menționându-se numele povestitorului, T. Minda).

În 1987 am primit de la vărul meu Mihai Chirilă copia textului lui Minda pe care îl publicăm acum: *Meglenoromâni, studiu istoric*. Textul era datat 1980 (București) și conținea două dedicații. Prima era bătută la mașina de scris: *Gîndul de a scrie această carte s-a născut, parcă, de cînd lumea și, acum, iată-mă în fața ei; mult dorită și așteptată de megleniții mei, cărora le-o dedic cu toată afecțiunea*. Cea de-a doua dedicație era scrisă de mână: *Cu aleasă afecțiune fiului meu Nelu*. Nelu, de fapt Corneliu, era fiul mai mare al lui Theodor Minda. Corneliu Minda era vecin cu vărul meu și acesta a fost traseul manuscrisului.

Prima mea întâlnire cu lumea meglenoromânilor a fost intermediată de bunica mea, Vanghea, care era născută în Livezi. Bunica îmi povestea despre acest grup de populație ce trăia în vecinătatea satului aromân Livezi, grup care nu era nici ca noi aromâni, nici ca românii. Bunica nu utiliza un nume pentru a-i denumi ci folosea, pentru a-i desemna, numele localităților în care locuiau. Trebuie să adaug și percepția bunicii că acești oameni erau mai „aproape” de români, decât de noi (aromâni).

Aveam să constat ulterior solidaritatea dintre aromâni și meglenoromâni, solidaritate întărită de traseul comun al celor două refugii: întâi în Cadrilater (în anii 1920’) și în Dobrogea Veche (în 1940-1941). A mai existat o experiență comună **a unor grupuri de aromâni și de meglenoromâni: șederea în Banat (1946-1951) și deportarea în Bărăgan (1951-1956)**. Popoarele vecine din Balcani îi denumesc pe meglenoromâni și pe aromâni cu un cuvânt comun: *vlahi*. **Meglenoromâni folosesc cuvintele *vlaș* (pl.) și *vla/vlau* (sg.) pentru a se denumi, însă folosesc aceste cuvinte și pentru a-i desemna pe aromâni**. Există membri ai ambelor comunități din România care folosesc

cuvintele *machedon/macedonean* pentru a se prezenta celor din exterior. Adăugăm aici că aromânii din România îi numesc *tucahi* pe meglenoromâni (probabil, o poreclă ce vine de la folosirea frecventă de către aceștia a cuvântului *tucu=numai, îndată, mereu*) și că nu trebuie supralicitată solidaritatea de care vorbeam (există și o diferență majoră între **aromâni și meglenoromâni: primii sunt foarte mobili, pe când meglenoromânii sunt mult mai legați de pământ**). Aș dori să menționez aici faptul că există și sinteze/locuri de întâlnire aromâno-meglenoromâne: Gopeși, Muloviște și (posibil) Țârnareca (citorul este invitat să citească această carte pentru mai multe detalii).

Pericle Papahagi și Theodor Capidan (doi aromâni) au scris lucrări clasice despre meglenoromâni. Urmând această tradiție și solidaritatea despre care vorbeam, Societatea Culturală Aromână (SCA) a decis să sprijine apariția acestei cărți despre istoria meglenoromânilor, lucrare scrisă de un membru al comunității meglenoromâne.

O altă coincidență este legată de faptul că biblioteca SCA a primit un exemplar al cărții lui **Dumitru Ciotti**, „De la frații din Meglen”, Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R.S. România, 1973, exemplar care a aparținut lui Theodor Minda și care poartă semnătura acestuia.

O ultimă coincidență în acest șir este aceea că am fost vecin de cartier (Berceni) cu Theodor Minda, lanț de coincidențe care m-a convins, la 30 de ani distanță de momentul în care am intrat în posesia acestui text, că trebuie să ajut la tipărirea lui.

Theodor Minda s-a născut în 28 ianuarie 1911 în localitatea Lundziîni, parte a Turciei în acel moment, astăzi așezare în Grecia (astăzi cu numele Lagkadia). A studiat întâi în localitatea natală, mergând ulterior la Liceul Comercial Român din Salonic. Va termina liceul în România (unde va ajunge în 1926), la Deva (fiind bursier). Mama sa, Vasilichia, a murit în Lundziîni. Tatăl, Arghir, va veni în Cadrilater (probabil în localitatea Capaclia). La schimbul forțat de populație ce s-a efectuat în 1940 (în urma pierderii Cadrilaterului de către România), Arghir a ajuns în Cerna, unde a și murit.

Ajuns la București, Theodor Minda nu va uita de lumea căreia îi aparține. Astfel, când s-a constituit la București *Societatea Culturală Meglenia* (15 ianuarie 1933), Theodor Minda a fost unul dintre membrii fondatori ai asociației.

Theodor a absolvit Academia de Studii Economice din București (secția de contabilitate), fiind ulterior, 30 de ani, contabil șef la ADAS (Administrația Asigurărilor de Stat, în perioada comunistă). Minda va fi și licențiat în Litere, găsim și timp să audieze și cursurile Academiei de Arte Plastice (fără a obține vreo diplomă). Toate aceste eforturi vor lăsa urme ulterior. Theodor Minda va scrie poezie în graiul natal și va rămâne toată viața pasionat de desen (casa sa este împodobită de tablourile sale; coperta prezentei cărți este un autoportret realizat de Theodor Minda). Pentru a completa portretul artistic al lui Minda, trebuie să adăugăm că acesta cânta cu plăcere la tămbură (instrument cu coarde ciupite din familia lăutei, având gâtul lung).

Theodor Minda s-a căsătorit cu Sultana Ciamba (din Oșiți). Mama Sultanei era soră cu învățătoarea Beca, soția lui Filip Goj, inspector al școlilor românești din Macedonia. Sultana a stat la mătușa sa în Salonic, acolo unde și-a făcut studiile elementare. Theodor și Sultana s-au cunoscut la Salonic, căsătorindu-se ulterior în România. Sultana a decedat în 1993. Cuplul Minda a avut doi băieți: Corneliu (decedat în 1995) și Darius (1943-2001). Ambii copii au urmat cariere tehnice.

Theodor Minda a murit în ziua de 12 septembrie 1982. Se dusese (pentru două săptămâni) la Cerna, împreună cu cercetătorii Elena Scărlătoiu și L. P. Marcu, pentru a efectua, la fața locului, cercetări asupra graiului megleno-român. A fost un septembrie mai cald decât de obicei. Theodor Minda a suferit o congestie cerebrală. Nu cu mult timp înaintea morții sale, Minda a avut precauția să-i arate noiei sale, Maria (născută Cărpinișan; soția lui Darius), locul unde depozitase un pachet cu lucrări despre istoria și graiul meglenit, pachet destinat Academiei Române. Doamna Maria Minda ne-a făcut următorul portret moral al lui Theodor Minda: nu era nici expansiv, nici introvertit, era cinstit, corect, blând, bun, sfânt și îi plăcea să povestească.

De ce cred că merită tipărit acest text? Există cele trei volume clasice ale lui Capidan despre meglenoromâni (apărute în 1925, 1928 și 1935). Toți autorii care au scris despre subiectul meglenit după Capidan, au folosit intensiv lucrările acestuia. Acesta este și cazul lucrării lui Minda. Există însă în textul lui Minda și informații care nu apar în cărțile lui Capidan, păreri divergente cu cele ale lui Capidan și, uneori, chiar polemici cu acesta. În plus, Minda aduce informații extrem de interesante din interiorul grupului meglenoromân. Desigur, cititorul interesat de subiectul meglenoromân trebuie să citească și lucrările aparute între

timp. Vom cita aici doar câteva texte ce trebuie citite: Petar Atanasov, „Meglenoromâna astăzi”, Editura Academiei Române, 2002, Dominique Belkis, „Vers une définition de la *méglénité*”, Martor nr. 6., p. 205-237, Virgil Coman, „Scurtă privire asupra meglenoromânilor până la sfârșitul secolului al XX-lea” în „Aromâni, Meglenoromâni, Istroromâni – aspecte identitare și culturale”, Editura Universității București, 2012, p. 109-309, Virgil Coman, „Aromânii și meglenoromânii din Banat (1945-1951). Demografie, societate, izvoare.”, Editura Etnologică, 2016, Corina Iosif, „Meglenoromânii din Cerna. Repertoriul muzical și de dans comunitar între practică socială și politici identitare”, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, Thede Kahl, „Istoria aromânilor”, Editura Tritonic, București, 2006, capitolul „Islamizarea vlahilor megleniți (meglenoromâni): Satul Nânti (Notia) și „nântinets” în Turcia de azi” (p. 183-210), Mirela Kozlovsky, „Muzica dialectului meglenoromân în actualitate”, Editura Universității Naționale de Muzică, București, 2010, N. Saramandu (coordonator), A. Celac, C. I. Floarea, M. Tiugan „Dicționarul dialectului meglenoromân”, volumul 1: A-C, Editura Academiei Române, București, 2013, numărul 52-53 al revistei *Memoria Ethnologica* (ce conține articole de Petar Atanasov, Dominique Belkis, Virgil Coman, Corina Iosif, Thede Kahl, Mirela Kozlovsky, Mircea Măran, Annemarie Sorescu-Marinkovic și Emil Țârcomnicu).

Am decis republicarea celor 7 poezii meglenoromâne ale lui Theodor Minda, ce au apărut prima dată în antologia lui Atanasie Nasta „Ecou de cîntec aromânesc”, Editura Litera, 1985, p. 44-56. Am decis să publicăm aceste poezii pentru a oferi cititorului posibilitatea de a-și face o imagine despre graiul meglenit. Iată cum descrie Nasta poezia lui Minda: „Tînguitoare ca frunza duzilor de pe plaiurile însoarite ale Megleniei, poezia lui Theodor Minda este o revelație.” În pachetul de lucrări destinat Academiei Române, Minda a lăsat și un volum de poezii în meglenoromână. Tot acolo se găsește un alt studiu istoric și lingvistic despre meglenoromâni, redactat de Theodor Minda în anul 1938. Minda pregătise împreună cu Mihail Magiari (aromân), un volum de basme în aromână; nu este întâmplător că pe discul Electrecord din 1979 cu povestiri aromâne (menționat la începutul acestei prefețe), în afara basmului spus de Minda, este și un basm povestit de Magiari (*Pupăza*). Alte documente extrem de valoroase din această arhivă sunt „hărțile” localităților meglenite. Ce este remarcabil la aceste hărți este că sunt

menționate toate familiile meglenite din aceste localități, fiind indicate și așezarea caselor acestor familii. Probabil că lucrarea cea mai importantă din această arhivă este un *Dicționar al Dialectului Meglenoromân explicativ și etimologic* redactat de Minda și Nicolae Paia (născut în 1893 tot în Lundziîni; Paia a fost și el membru fondator al Societății Culturale Meglenia, în anul 1933). Doamna Maria Minda ne-a spus că principala motivație a lui Theodor Minda în realizarea dicționarului meglenoromân a fost un soi de frică că graiul meglenit se va altera/pierde. Dicționarul era coordonat de Elena Scărlătoiu (care se ocupase și de etimologii). Introducerea era semnată de L. P. Marcu și Elena Scărlătoiu. Alexandru Graur semna un Cuvânt înainte iar Nicolae Saramandu era referent științific. Dicționarul se află în Arhiva Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al.Rosetti” din București. Sperăm că lumea meglenoromânilor din România va găsi resursele să publice aceste lucrări.

Am decis să pun notele la text ale lui Theodor Minda la subsol (în manuscrisul lui Minda, notele erau la final), pentru a ușura parcurgerea textului. Dorim să-l atenționăm pe cititor asupra importanței acestor note ale lui Minda. Unele dintre ele (cum ar fi notele 12 și 14) sunt excepționale. Am hotărât, de asemenea, să includ, ca note de subsol, glosarele de cuvinte meglenoromâne alcătuite de Minda, pentru o mai bună înțelegere a poeziilor sale. Am decis să adaug, la sfârșitul fiecărui capitol, niște note care-mi aparțin. Semnalarea acestor note se face în text prin paranteze drepte []. Tot prin aceste paranteze am intervenit, uneori, în text. Am introdus aceste note pentru că am dorit să furnizez cititorului mai multe informații (între timp au mai apărut lucrări care clarifică mai bine temele discutate).

Cititorul acestui text va fi, poate, derutat de multitudinea de controverse în ceea ce privește numele și originea acestui grup de populație, pe care Theodor Minda îl numește meglenoromân (mai frecvent) sau meglenit (mai rar). Minda expune teoriile despre originea megleniților și pare că acceptă câte ceva din fiecare. Astfel, megleniții sunt urmașii unor populații romanizate autohtone din Meglen, dar și urmașii unor populații românești migrate (probabil din zona Banatului; se admite și aportul unor alte populații românești, migrate în diverse perioade). La aceasta se adaugă și contribuții pecenege, respectiv cumane. E o rețetă complicată și e greu să-i numești pe acești oameni, așa cum o face Minda, „români autentici”. Doresc să vă sugerez o posibilă explicație pentru acest comportament care este tipic

meglenoromânilor. O voi face citând dintr-un text foarte interesant al lui Dominique Belkis, una dintre cele mai avizate cercetătoare a meglenoromânilor (este vorba de un interviu luat de Vintilă Mihăilescu lui Dominique Belkis, publicat sub numele *Lecția Megleno-Română*, în volumul „Balcani după Balcani...”, Paideia, 2000; interviul se află la paginile 23-32): „*Megleno-români* este o denumire savantă pe care ei nu o folosesc. [...] Elementul cel mai interesant din construcțiile identitare ale megleno-românilor este, fără îndoială, ceea ce am putea numi construcțiile în negativ. Într-adevăr, toate eforturile lor sunt concentrate pe menținerea unei invizibilități sociale. Să mă explic: nu există, ca în cazul populației aromâne, o revendicare identitară specifică megleno-românilor. Dimpotrivă, ori acceptă categoriile denominative și statutele sociale impuse de către societatea înconjurătoare (română sau greacă), ori le refuză, dar în acest caz o fac numai pentru a-și afirma autohtonía și apartenența în totalitate la națiunea dominantă. [...] Nu înseamnă că particularitățile culturale care formează identitatea lor colectivă au dispărut. Căci al doilea element al acestei identități, care însoțește strategia de invizibilitate socială, este păstrarea în interiorul comunității a ceea ce îi conferă specificitate (dialect, organizare familială, rețele de solidaritate, transmiterea memoriei comune). [...] După cum am spus, ei acceptă și integrează categoriile care le sunt atribuite de societatea dominantă: astfel, își spun valahi în Grecia și macedoneni în România. Dar aceste desemnări sunt rezervate interlocutorilor străini de comunitate, căci, între ei, singurele desemnări vehiculate fac pur și simplu referință la satul de origine al familiei. Astfel, într-o mișcare dublă (centripetă și centrifugă), folosesc moduri de desemnare care le permit atât să se integreze în societatea din care fac parte (prin conformarea la statutul și locul conferite de aceasta), cât și să mențină o coeziune socială internă (prin folosirea unui sistem de referință care nu funcționează decât în interiorul comunității).”

Țin să mulțumesc Mariei Minda pentru informațiile oferite despre socrul său, informații ce ne-au ajutat să putem creiona un portret al lui Theodor Minda. De asemenea, aș dori să-i mulțumesc lui Cristian Banioti (cu rădăcini aromâne și meglenoromâne). Munca sa și entuziasmul său au făcut posibilă apariția acestei cărți.

Alexandru Gica

Cuvînt înainte

Ceea ce m-a călăuzit să scriu această carte, a fost dragostea care m-a legat și mă leagă de acest mănunchi de români, din care însumi fac parte. În felul acesta, am încercat să-i redescopăr, mirîndu-mă, totodată, cum de-au rămas, în continuare, români în cuget și simțiri, pînă în zilele noastre.

Nebăgați în seamă, din neștiință sau bună știință, numele lor nu s-a șters, în pofida vitregiei timpului, el răspunde prezent în fața istoriei românești.

Limba și istoria lor, pare un fapt curios, dar ele arată de la bun început, că megleniții sînt niște români autentici, transplantați în Balcani. Ei sînt acel grup al cărui dialect constituie un pod de unire între limba românilor din Sud și a celor din stînga Dunării.

Prea puțin cercetat, graiul lor, prin structura și conservarea lui, constituind un tezaur la fondul limbii române, se cade să fie studiat cu mai mare atenție, contribuindu-se astfel la dezvoltarea studiului istoriei și limbii române. Iar pentru cine dorește să cunoască, megleniții se află tot pe unde s-au aflat odinioară, deși în număr mai redus; în aceeași regiune, pe aceleași înălțimi și văi, pe unde locuiau ei odată, în aceleași sate și teritorii pe care le-au ocupat de la bun început, cu singura deosebire că mulți din ei au fost slavizați.

Pentru aceste considerente, și pentru cunoașterea mai îndeaproape a lor, am scris acest studiu istoric cu privire la meglenoromâni, încredințat că am procedat bine.

Autorul.

I. Date geografice și istorice cu privire la Meglenia

Date geografice și istorice.

Călătorul care vine dinspre Salonic ca să cunoască Meglenia, alunecă cu trenul circa două ore, ținînd cînd malul stîng, cînd malul drept al Vardarului, pînă la orașelul Ghevghelia. De aci urcă spre prima comună românească L'umnița, așezată pe dealuri, într-un cadru fermecător. Iar dacă vine dinspre Vodena, străbate, mai întîi, cîmpia Meglenului bulgăresc și, mai apoi, ajunge la marea comună Noante, așezată la poalele muntelui Cojuc, într-o vale minunată, de unde se înșiră, în continuare, rînd pe rînd, toate celelalte localități românești din această regiune.

Formată dintr-un complex de înălțimi și de văi, fermecătoare prin întreaga sa înfățișare, Meglenia, aproape un mileniu, a fost leagănul de existență a unor români sudici, asemănători prin grai, port și datini cu dacoromânii.

Răzlețiți de celelalte grupuri de români din sudul Dunării (aromânii și istroromânii) și despărțiți geograficește de românii din sînga Dunării și-au continuat viața în locurile izolate unde sînt așezați, păstrîndu-și cu tenacitate naționalitatea, limba și tradițiile strămoșești, în vecinătatea altor neamuri.

Așezată în centrul Macedoniei, Meglen sau Meglenia, este cuprinsă în granițele Statului Grec, la hotarul dintre acesta și Iugoslavia. Acest ținut se găsește la circa 80 Km. nord-vest de orașul Salonic și este cuprins între șirurile munților Caragiova¹, la nord cu vîrfurile Cojuc și Zoana, iar la sud cu munții Paic. Către răsărit ținutul se întinde pînă la Vardar, începînd de la stația de cale ferată Boimița, pe linia fluviului Vardar spre nord, pînă la satul Negorți; iar la apus începînd de la orașelul Sobuța, la nord de Vodena, pe o linie ce coboară de la muntele Cojuc prin comuna Fuștiți și se sprijină pe versantul apusean al Paicului.

Cele două masive, Caragiova și Paic, care închid valea Megleniei, dau un aspect caracteristic de munte al ținutului. Printre vîrfuri de înălțimi considerabile se numără Bileazile din Zoană cu 2099 m. și Cojuc cu peste 2150 m. Această regiune, înconjurată de munți aproape inaccesibili din cauza povîrnișurilor și pantelor abrupte, prezintă

¹ Sub stăpînirea otomană, însăși regiunea purta numele de Caragiova, fiind înregistrată ca atare în toate actele administrative.

o vegetație abundentă și complexă, începînd cu dudul și castanul și terminînd cu pădurile de pin și molift [molid]. La poalele acestor înălțimi se aștern mici dar bogate cîmpii, care prin fertilitatea lor au atras pe strămoșii megleniților, a căror descendenți sînt azi printre primii români sud-dunăreni care se ocupă cu agricultura. Aceste cîmpii poartă numele localităților din imediata lor apropiere precum Coampu di Noanti, Coampu di Lundziîni, Coampu di Meglin.

Principala ocupație a românilor megleniți – ca și în trecut – este agricultura, cultura gîndacilor de mătase, industria lemnului, etc. Despre ei se poate spune, de altfel, că sînt singurii români sud-dunăreni care se ocupă intens cu munca cîmpului. Pentru a obține roade bogate ei aplică, pe micile suprafețe de teren, metode agrotehnice destul de avansate. Acolo unde terenul nu este atît de bun, ei practică alternarea: unde s-a pășunat într-un an în cel viitor se seamănă și invers; iar realizarea și practicarea, încă de la așezarea lor aci, a unor sisteme de irigație, care se aplică pe scară largă în toate satele din Meglenia, constituie un exemplu de inventivitate și de pricepere la acești români. Agricultura, această ocupație de bază a lor însă, este conjugată și cu creșterea vitelor; iar în timpul verii și cu cultura gîndacilor de mătase – datorită pădurilor de duzi, care adumbresc împrejurimile satelor de la șes. O altă ocupație, mai veche însă, care dăinuie este creșterea vitelor de toate speciile. Legați cum sînt de pămînt, fiind în același timp preferați, se angajau mai cu seamă ca păstori ai marilor deținători de turme, aromîni megleniți din comuna Livezi; după care, agonisind și niște vite din economiile proprii, părăseau serviciul întorcîndu-se acasă, la munca cîmpului dar și cu un număr de vite.

Megleniții erau și sînt buni și multipli meseriași, excepționali zidari, tîmplari, morari și multe altele; unele din aceste meserii fiind chiar de înaltă valoare tehnică și artistică ca: argintăria, armurăria și chiar medicina și alchimia, practicate local. Năntineții se îndeletniceau cu olăritul. Vasele lor de pămînt, socotite ca cele mai bune, se desfăceau în toată Turcia. Meșteșugul acesta, atît de înrădăcinat la acești megleniți și de o execuție ireproșabilă a obiectelor de lut, este o moștenire veche și nu putem trece cu vederea cum că este adus din Dacia, odată cu venirea lor în sud.

Numeroase cursuri de ape ce coboară din munți și udă cîmpia fac ca solul să devină și mai roditor, favorizînd și o bogată vegetație

forestieră cu toate speciile de câmpie și de munte, de la falnicul stejar pînă la conifere ce dau chereștea de bună calitate.

Ca apă principală ce udă întreaga câmpie a Megleniei este râul Meglena care, de la izvoare – pe teritoriul comunei Lundziîni – primește denumiri curat românești. Acest râu, în drumul său, pînă la ieșirea lui din Meglenul românesc, adună o mulțime de pîrîiașe: Salnița, Brazda di Cusel', Apa di Văl'eviți, Valea Seacă, Valea Mică, Useia, Apa Albă, Bistrița, etc. Prezența albiilor adînci ale acestor pîrîiașe, care realmente au un debit mic de apă, se datorează mai mult ploilor torențiale, care prin revărsarea lor au ros malurile, lateral și în adîncime, făcîndu-și loc de scurgere spre șes. Ca și în toată Macedonia de nord, pe mici suprafețe se întîlnesc tot soiul de plante: în văi culturi de cereale, pe povîrnișuri pomi fructiferi și viță de vie, pe munți păduri de stejar și fag alături de pășuni bogate. Pe acest teritoriu înzestrat cu toate frumusețile naturii, „un ținut fermecător” cum îl numește Prof. Constantin Noe, se dezvoltă una din cele mai bogate și variate vegetații: la cîmp livezi de rodii, smochini și alte fructe; alternînd cu culturi bogate de orez și bumbac; în văi, porumb, grîu, felurite cereale, duzi, nuci și, pe pantele munților, fag, stejar, brad, pin și altele. Ceea ce pare important însă este mulțimea de plante medicinale ce se pot observa pe întreaga întindere a ținutului: lumînărica, ceaiul de munte, pojarnița, nalba, coada șoricelului, mușetelul, măceșul, etc. De la izvoare, Moglena, pe teritoriul comunei Lunziîni, poartă denumirea Valea Mare, apoi Rou Mari pe teritoriul comunelor Birislăv, Oșîni și Noanti, și numai cînd ajunge pe teritoriul comunelor locuite de bulgari, spre apus, pînă la vărsarea lui în Valea di Căpiîni, ia denumirea de Moglena sau Meglenița – grecii numind-o Moglenitiko.

Vînturile care bat în această regiune se caracterizează prin tăria și periodicitatea lor; prezența lor fiind în anotimpul verii și toamna. Borea este un vînt nu atît de rece pe cît de puternic. Se formează pe creștetul munților Cojuc și Zoana și bate dinspre nord, pustiind întreaga câmpie a Meglenului românesc. Comunele cele mai expuse sînt Lundziîni, Noanti și Birislăv. Suflă cu precădere primăvara și vara cînd pomii înfloresc și culturile cîmpului se apropie de recoltat. Al doilea vînt care suflă tot dinspre nord, atingînd partea de răsărit a Megleniei, este Vărdărețul. Își ia numele după fluviul Vardar prin a cărui albie se furișează. În drumul său întîlnește doar orașelul Ghevghelia, făcîndu-se simțit în comunele românești Huma, L'umnița și Țîrnareca. Caracteristica Vărdărețului constă în temperatura foarte scăzută și viteza mare.

Pe teritoriul Megleniei găsim și câteva orașele, așezate la extremitățile hotarelor ei, populate în cea mai mare parte de bulgari turcizați: Ghevghelia, Gumendja, Maida și Fuștiâni. Printre locuitorii acestor orașele trăiesc și români megleniți, originari din satele Megleniei. Acești refugiați, cunoscători a mai multor meserii exercitate: croitoria, fierăria, argintăria, zidăria, olăria și altele, au ajuns să agonisească și averi, mai toți fiind proprietari de imobile și terenuri. Cu tot numărul lor mic, presărați în cartierele acestora, ei nu s-au lăsat influențați de nicio împrejurare din afară, păstrându-și intacte limba, portul și întreaga viață românească. Înzestrați cu calități deosebite, pătrunși de bunul simț în orice moment, ei devin cunoscuți, de îndată, de străinii în mijlocul cărora se stabilesc. Megleniții au făcut cunoștință cu viața orașului, ocazional, tîrîți de nevoi pe la judecătorii și alte autorități de care depindeau comunele lor. Aceste tîrguri, în vremuri de restriște, au fost și un refugiu sigur pentru salvarea vieții multora dintre ei; pentru că meglenitul fugar, care pătrundea într-unul din ele, fie că i se pierdea urma, fie că, în cazul cel mai bun, reușea să se pună la adăpostul autorităților, sau primea sprijinul efectiv al uneia din organizațiile de propagandă din Macedonia.

De pe piețele acestor tîrguri, Megleniții se aprovizionau cu tot felul de mărfuri necesare gospodăriei, nelipsind totodată produsele lor foarte apreciate: gogoșile de mătase, lîna de calitate superioară, brînzeturile, etc. Mierea și ceara care se desfăceau pînă la Salonic, în mare parte, de aici se exportau în țări ca Olanda și Belgia, în afară de produsele laptelui care ajungeau pînă la Constantinopole. În aceste condițiuni cererile negustorilor, din îndepărtate centre ale imperiului, erau satisfăcute din plin de către megleniți.

Comunele românești din Meglenia sînt așezate la distanțe mici, de 2 pînă la 6 km. între ele, unele la șes și altele la deal, fiecare în imediata apropiere a loturilor de cultură. Poziția acestor comune, prin felul cum ele încadrează ținutul Megleniei, arată întrebuintarea strategică a teritoriului de care s-au folosit acești vlahi, pentru a se apăra de pericolele ce-i amenințau. Deci o politică de solidaritate și de apărare reciprocă, frățească, prin propriile lor mijloace; dovedită prin atitudinea refractară față de orice element străin.

Facem aci o precizare – deși vom reveni asupra problemei – că majoritatea satelor românești din Meglenia au fost construite și populate după turcizare, de către acei năntineți care opunîndu-se trecerii la altă

credință au părăsit Noantea ca să se salveze. În căutarea unui adăpost propice, în refugiul lor, au poposit în apropierea unor vechi așezări în ruine, rămase doar ca toponime: „Seliști”, „Gradiști” sau „Țitati”, probabil vestigii ale unor așezări slave distruse și pustiite de bizantini.

Ca un corolar, dacă aruncăm o privire asupra conturului Megleniei: o vale care lasă la dreapta câmpia și la stînga dealuri împădurite – acest ținut impresionează prin aranjamentul său natural. Munții, pădurile cu tot felul de arbori și poienile cu iarbă verde și bogată fac din Meglenia o grădină încântătoare. Apele mustind la fiecare pas, oglindesc în izvoarele lor limpezi boabele de nisip jucînd fără zgomot și neîncetat. Prin varietatea terenului, cu floră și faună bogată, Meglenia pare o oază la care se adapă toată ființa. Călătorul care alunecă de pe panta unui munte sau deal constată că, dacă Lundziîni este așezat în câmpie, încercuit de pîrîiașe și adumbrît de mulțimea plantațiilor de duzi, Oșiîni este mai sus, pe un platou al Paicului, ca o cetate ce se leagă de pădurea de castani, veșnic înveselit de ciripitul păsărilor; Cupa, ca o santinelă ce străjuiește L’umnița cu ale ei hore, ce veșnic se aud tropotînd și Huma, care la sînul ei crește viteji de neînvinș – continuu răsfățate de falnicile păduri de fag și stînci de neclintit.

1) Cu privire la numele ținutului.

Numele actual al ținutului, cunoscut de populația bulgară de Meglen sau Moglena, și de locuitorii vlahi de Meglenia, este dat de slavi și apare în istorie încă de pe vremea împăratului bizantin Vasile al II-lea Bulgaroctonul, căci în această regiune s-a dat bătălia decisivă între armatele imperiale bizantine și cele ale țarului Samuil și aci s-a hotărît soarta primului imperiu bulgaro-valah din Ohrida. În valea Moglena împăratul Vasile al II-lea învingător, în furia lui, a pus să se scoată ochii la 15000 prizonieri din armata țarului Samuil care, văzînd acest dezastru, de durere, și-a dat sfîrșitul.

Denumirea s-a păstrat și s-a transmis populațiilor care au locuit acest ținut, - deși nu se face mențiune în documente geografice sau acte oficiale. Ea s-a impus totuși, în literatura istorică și lingvistică, ca o denumire populară.

Vlahii megleniți numesc Meglen nu partea unde sînt așezările lor ci porțiunea de la orașelul Fuștiîni spre apus, locuită de populația bulgară și turcă. Ei nu au cunoscut această denumire pentru ținutul ocupat de dînșii decît tîrziu, către sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de

al XX-lea, din lucrările tipărite în care erau menționați. Această denumire de meglenoromâni dată de cărturari au acceptat-o, considerînd-o ca cea mai potrivită – deosebindu-i de aromâni și istroromâni².

De unde vine totuși numele de Meglen, Moglena, Meglenia?

În graiul meglenoromânilor există cuvîntul *moaglă*, care înseamnă ceață, negură, cuvînt de origine slavă³. Regiunea fiind o depresiune geografică, din cauza adîncimii, a lipsei de curenți și a bogăției de ape, primăvara și toamna se acoperă cu un strat dens de ceață, care stagnează zile și nopți pînă se retrage. Pentru această particularitate, populația slavă a poreclit-o *Moglena*, adică valea cețoasă, și de la această denumire s-a dat numele întregului ținut.

Ținutul astfel numit – Meglen, Moglena și romanizat Meglenia – se întinde pe o suprafață de circa 500 km². Pe această suprafață au locuit, pînă la războiul balcanic din 1912, cînd a fost înlăturată dominația turcească – după o stăpînire de peste 580 ani – trei populații de origine diferită: bulgari, turci și vlahi.

După 1912 turcii au emigrat în Turcia, iar o bună parte din locuitorii bulgari în Bulgaria; aceasta ca o urmare a tendinței noului stat ocupant, Grecia, de a uniformiza naționalitatea etnică a supușilor săi prin

² Th. Capidan, în „Aromânii”, ed. Acad. Române, Buc. 1932, pg. 4 scrie: „În timpurile mai nouă s-au întrebuițat tot felul de termeni nepotriviți cu numele pe care și-l dau Aromânii. La scriitorii români numele cel mai răspîdit este Macedoromân. El este cunoscut și la alte popoare balcanice. Acest nume s-ar putea justifica numai ca o formă paralelă cu denumirea savantă a celorlalte populații românești: Dacoromânii, Meglenoromânii și Istroromânii, însă nu cuprinde pe toți Aromânii, întrucît ei se găsesc nu numai în Macedonia, ci și în alte ținuturi din Peninsula Balcanică”.

Față de această explicație, credem că cei mai în drept să poarte denumirea de Macedoromâni sînt Meglenoromânii, deoarece ei sînt așezați numai în Macedonia centrală, în limitele anticului stat macedonean, a cărei capitală Pella se află în imediata apropiere de regiunea Meglenia. Aromânii fiind cunoscuți în literatura istorică și lingvistică cu denumirea de macedoromâni, înainte de a fi cunoscuți meglenoromânii, cărturarii, spre a-i deosebi, le-au dat acestora din urmă numele după așezarea lor în Meglenia, meglenoromâni.

³ Th. Capidan „Meglenoromânii”, vol. III – Dicționar meglenoromân, Buc. 1935, pg. 194.

eliminarea celor de altă rasă⁴. Prin Convenția de la Neuilly din 27 noiembrie 1919, Bulgaria și Grecia au convenit să se efectueze schimbul de populație între aceste țări, iar prin Convenția de la Lausanne din 23 ianuarie 1923, ca urmare a înfrîngerii Greciei în războiul din Asia Mică, cu Turcia, se stabilește obligativitatea schimbului de populație între Grecia și Turcia, fapt ce a adus la o masivă mișcare de populații. Astfel, au emigrat din Asia Mică în Grecia circa 1200000 de greci, care în majoritatea covârșitoare au fost colonizați în Macedonia și, în special, în regiunea Meglenia. În urma acestui schimb, românii mahomedani din Noanti, în număr de peste 5000 suflete, sînt nevoiți să emigreze în Turcia. Este de remarcat faptul că năntineții, conștienți de naționalitatea lor, mai mult decît comunitatea religioasă ce-i lega de turci, s-au decis și au cerut prin Consulatul român să fie colonizați în România dar, neprimind un răspuns favorabil, s-au hotărît pentru Turcia. [1]

Masiva colonizare a Megleniei cu refugiați greci și faptul că aceștia făceau parte din naționalitatea majoritară privilegiată, a produs o serioasă perturbare în viața economică a autohtonilor vlahi. Ca urmare, un grup de 850 familii de vlahi din Meglenia, dintre care 400 familii de aromâni megleniți din Livezi, au emigrat în anii 1925 - 1927 în România, fiind colonizați în fostul Cadrilater din Dobrogea, iar după cedarea acestuia, în 1940, fiind transferați în Dobrogea Veche, în județele Constanța și Tulcea, în baza schimbului de populație între România și Bulgaria.[2] Marea majoritate a coloniștilor megleniți se găsesc azi stabiliți în centrul Cerna din Județul Tulcea, iar cîteva familii răzlețe prin alte comune din Dobrogea și Banat. Mare parte din cei proveniți din comuna Livezi, renunțând la lotul de colonizare, s-au așezat pe cont propriu în județele Ialomița și Ilfov.[3]

Făcînd o numărătoare a vlahilor megleniți – pînă la părăsirea Megleniei și după venirea lor în țară – se constată că în cele 8 comune: Birislăv, Cupa, Huma, Lundziîni, L'umnița, Noanti, Oșini și Țîrnareca erau în total 2145 case, respectiv 14600 suflete. Din numărul acesta, în anii 1925 – 1927, emigrează în țară 2385 suflete, cîte un lot din fiecare localitate, în afară de comuna Huma, care cade pe teritoriul Iugoslaviei,

⁴ C. Noe „Colonizarea Cadrilaterului”, extras din revista *Sociologie Românească*, Buc. 1938, pg. 123. (Date culese din cartea lui C. Eveltides „Les états Balkaniques”, Paris 1930).

și Noanti, ai cărei locuitori, în totalitate, încă din 1923, au plecat în Turcia.

În anul 1940, după cedarea Cadrilaterului, sînt transferați în Dobrogea Veche și se stabilesc, marea majoritate, în Comuna Cerna din Județul Tulcea, iar o parte se răspîndesc în alte regiuni din țară. În prezent ei numără 3350 suflete și se găsesc: 2750 în Comuna Cerna, 225 în cîteva comune din Banat și 375 în București și în alte localități din țară.[4]

După date aproximative și unele informații, numărul celor rămași în cele 7 comune din Meglenia, fără Noanti, nu trece de 7000 suflete. Trebuie arătat că parte din cei rămași pe loc, după cel de al doilea război mondial, s-au alăturat luptătorilor patrioți greci, pentru libertate și democrație. Mișcarea însă fiind înfrîntă, aceștia au trebuit să-și părăsească patria, emigrînd cu familiile lor în Iugoslavia, Cehoslovacia, România, Polonia și U.R.S.S., circa 30 familii din Țîrnareca, în regiunea Tașkent.[5] De asemenea, menționăm și existența unei mici colonii de megleniți, circa 50-60 suflete, stabiliți încă din anii 1907 – 1908 în America de Nord care încă au conștiința originii lor, deși în scurtă vreme, prin dispariția primilor pionieri, astăzi încă în viață, se vor pierde și aceștia ca români.

Astfel, numărul total al meglenoromânilor, cei din Meglenia, împreună cu cei din țară și cu cei răspîndiți în alte state, inclusiv năntineții, se ridică astăzi la 16000 suflete.

2) Date istorice asupra ținutului.

a. Epoca antică⁵.

Din adîncă antichitate regiunea a fost locuită de numeroase seminții. Istoricii antici Herodot, sec. V î.e.n., Tukidide, sec. IV î.e.n. și geograful Strabon, sec. I î.e.n. amintesc de neamurile de traci care au locuit prin aceste părți: Botienii⁶, Emathienii, Almopii, Migdonii, etc. De la numele acestor triburi de traci, regiunea a fost numită cînd Emathia⁷,

⁵ Cronologia istorică veche și datele respective sînt citate, în mare parte, din lucrarea autorului grec. Dr. Cleantès Nicolaidēs „La Macèdoine”, apărută în 1899 și tipărită la Iohannes Raede, Berlin, pg. 29-46.

⁶ Ținutul locuit de Botieni se numea Botica, vechiul nume al Megleniei. [6]

⁷ Principala așezare a meglenoromânilor, orașelul Noanti (Nînta în scrieri), moștenește numele de la anticul Emathia, iar grecii, după ce ocupă ținutul în 1912, îi redau vechiul nume, înregistrîndu-l oficial Enothia.

cînd Almopia și mai tîrziu Migdonia, transformată în numele istoric Macedonia⁸.

Din anul 850 î.e.n. începe dinastia Eraclizilor, cu regele Karanos care domnește în Macedonia, dominația care cuprinde districtul Lmathia, începînd de la muntele Olimp pînă la Edessa (orașul modern Vodena).

Perdicas I (700 – 650 î.e.n.) proclamă Macedonia regat și îl mărește cu noi cuceriri înspre Apus, ajungînd pînă la înalțimile munților Pind.

Aminthas I (618 – 575 î.e.n.) anexează districtul Almopia (Moglena) și Peonia, întinzîndu-și dominația pînă la orașele moderne Bitolia, Ohrida, Dibra.

Regele Achelaus (413 – 399 î.e.n.) fondează și împodobește cu construcții superbe noua sa capitală Pella, lîngă orașelul de azi numit de megleniți Păzari și de turci Ieni-Bazar; așezat la poalele muntelui Paic, în ținutul Meglenia, oraș care a fost capitala Macedoniei sub marii regi Filip al II-lea și Alexandru Macedon, menținîndu-se în această situație și sub urmașii lor, pînă la cucerirea romană (413-168 î.e.n.).

Lui Filip al II-lea îi urmează la tron fiul său Alexandru cel Mare, sub domnia căruia regatul Macedoniei cunoaște cea mai glorioasă epocă (336-323 î.e.n.).

b. Epoca romană și bizantină.

Meglenia în antichitate forma o provincie tracică, locuită de neamuri traco-ilirice, peste elementul autohton suprapunîndu-se elementul roman; tracii de aici sînt romanizați.

După zdrobirea macedonenilor de către consulul roman Paul Emiliu, la Pydna, în anul 168 î.e.n., regatul Macedoniei dispare pentru totdeauna din istorie, iar ținutul este proclamat, mai întîi, provincie romană la 146 î.e.n., iar în anul 20 e.n. este ridicat la rangul de provincie imperială.

⁸ Prof. N. P. Vaidomir „Originea tracă a macedonenilor preromani”, tip. Carol Feder, Mediaș, 1943, pg. 95. G. Weigand în „Vlacho-Meglen”, la paragraf. 16, arată că în comuna L'umnița se află un loc care este numit de locuitori „Ștur”, iar în notă explică originea lui tracă, după terminația la nume de orașe: Vilastyras Gestistryrum, Kapistoria, Lofostoron, cu înțeles de întăritură. (În sîrbocroată sthurd=tare), cf. Pauli, O inscripție grecească din Lemnos – Leipzig 1886, pg. 22.

Sub ocupația romană și, în continuare, sub imperiul bizantin, Macedonia a fost invadată de numeroase hoarde barbare care năvăleau din nord: Goții, Vizigoții, Ostrogoții, Hunii, Avarii, Anții, Gepizii care sînt respinse, rînd pe rînd, de împărații bizantini.

Tot din acest timp, sec. I î.e.n., se constată și existența unei populații romanizate pe teritoriul Megleniei, proces care a avut loc de la cucerirea romană a părții de sud a Peninsulei Balcanice. Precizînd acest fapt, se reafirmă că megleniții, ca și toți românii din Macedonia, sînt rămășițe ale coloniilor romane. Presupunerea, după unii, despre începutul lor pe locul unde-i găsim, în jurul sec. al XIII-lea, prin venirea grupului de dacoromâni, de acum, este o latură a problemei care privește continuitatea și nu nașterea. Acest fapt devine neîndoielnic, dacă considerăm că elementul iliro-trac, pierzîndu-și caracterul prin transplantarea romană, a devenit aceeași masă cu același specific, grupîndu-se, de la sine, în jurul centrelor mai importante, față de poziția și interesele statului. În aceste împrejurări deci, nu se va vorbi decît numai de colonii romane, populații care-și vor purta numele ținutului. Aceste colonii, avînd și misiunea de a apăra provinciile romane, cu timpul, s-au fixat și și-au continuat viața nestingherită; fapt care a făcut, pe de altă parte, să-și păstreze limba, portul, credința și ocupația pînă în zilele noastre.

Buni cunoscători ai păstoritului, strămoșii megleniților au cotrobăit vîrfurile și văile Emathiei, cu nenumărate turme de oi și capre. Cîmpia Roului Mari, pe vremuri, era o pădure deasă de salcie, șerpuind prin ea mulțime firișoare de apă, pornite din ochiurile izvoarelor cristaline. Satele erau rare și adăpostite la spatele cetăților, a căror forturi erau așezate, de obicei, la răscrucea drumurilor, astfel ca paza să se facă mai bine. Una din formele de organizare a colonilor megleniți era și căpitănatul, constituit din grupuri conduse de cîte un luptător, formă de apărare care dăinuie pînă tîrziu. Organizarea aceasta de luptă convenea romanilor, întrucît pusă în aplicare, se înlăturau unele pericole, cum era acela al năvălirilor barbare, cînd s-a simțit nevoia de a se lua măsuri de întărire a acestor forturi, prin punerea la dispoziție de trupe selecționate și de specialitate. Acești apărători însă, de multe ori, nu reveneau la locul de baștină, ci rămîneau și îngroșau, într-o măsură, rîndurile megleniților. Mulți dintre ei, proveniți din orășeni și cunoscînd diferite meserii, prin comportarea lor, influențau și îmbogățeau instituțiile și viața, destul de înapoiată, prin limbă și cultură.

În aceste condiții, nu rămînea decît menținerea ordinii și grija de a feri coloniile de un atac din afară; situație care a impus, totodată, acordarea unui sprijin și posibilitatea de a se organiza a populației. De acum înainte, cetățile care se ridică, în frunte cu cîte un principe, stau ca un scut în drumul uzurpatorilor încă mult timp.

După anul 610 începe năvălirea Serbilor [7], care sub împăratul bizantin Heraclius, ocupă Macedonia meridională.

În anul 678 apar Bulgarii, care uniți cu resturile de Avari, Anți și Serbi, asediază orașul Salonic, dar sînt respinși de împăratul Justinian al II-lea. Urmează repetate încercări ale bulgarilor spre a-și întinde dominația asupra Macedoniei, cu succese vremelnice, pînă la anul 1018, cînd sînt definitiv zdrobiți de împăratul Vasile al II-lea (976-1025), care desființează primul imperiu bulgaro-vlah al țarului Samuil (976-1018), cu capitala Ohrida.[8]

După distrugerea imperiului bulgaro-vlah din Ohrida, împăratul Vasile al II-lea, desființează patriarhatul din Ohrida, înființat de țarul Samuil și îl înlocuiește cu o episcopie, care cuprinde și parohiile vlahilor și turcilor vardarioți⁹.

Prin dispariția statului bulgaro-vlah, încorporat la imperiul bizantin, bulgarii nu mai îndraznesc să se opună bizantinilor timp de aproape un veac și jumătate, pînă la răscoala fraților Petru, Asan și Ioniță

⁹ Vlahii din Balcani apar în istorie cu cîteva zeci de ani înaintea edictului împăratului Vasile al II-lea, privind înființarea acestei Episcopii. Prima mențiune sigură, arată C. C. Giurescu în „Istoria Românilor”, vol. I, pg. 289, Buc. 1935, se datorește cronicarului bizantin Kedrenos, care scrie că în anul 976, unul din frații țarului Samuil și anume David, a fost ucis între Castoria și Prespa, la punctul numit „Stejarii frumoși”, de niște vlahi chervanagii. G. Murnu, în „Istoria Românilor din Pind – Vlahia Mare”, Buc. 1912 [de fapt, 1913], pg. 15-16, considerînd îndoielnică știrea lui Kedrenos, în forma care s-a transmis, citează un alt document sigur, un hrisov al marelui împărat Vasile al II-lea, document comunicat de un nepot al lui Niculiță, duce al Eladei și domestic al excubiților, prin care împăratul retrace acestuia demnitatea de domestic al excubiților, fiind numit în locul lui un anume Petru, nepot al împăratului Germaniei; în schimb îi dăruiește lui Niculiță domnia peste vlahii din Elada (tema Elada). Iar la pg. 52, cu privire la distrugerea bulgarilor de Vasile al II-lea scrie: „În acest război de sfîrșire, provincii întregi rămîn pustii de oameni și cînd ultimele rămășițe de colonii slave au dispărut din Grecia de nord, în locurile deserte veneau acum să locuiască vlahi”.

(1186) [de fapt 1185], care au înființat imperiul vlaho-bulgar, cu capitala Tîrnova.

Dinastia Asăneștilor a durat 72 de ani (1186 – 1258), ultimul urmaș fiind Căliman al II-lea. Statul înființat și condus de acești vlahi a luat, apoi, un caracter exclusiv bulgar și a dăinuit – fără strălucirea de altădată – pînă la ocuparea lui definitivă de către turci (1393)¹⁰.

Alte invazii de barbari continuă să neliniștească imperiul: Dalmați, Unguri, Uzi, Cumani, Pecenegi¹¹.

În 1125 [9], Normanzii, venind dinspre Adriatica, ocupă Macedonia, cuceresc districtul și orașul Salonic, iar în 1204 se întemeiază regatul franc de la Salonic, sub Bonifaciu de Monferrat, ca urmare a cuceririi Constantinopolului de către cavalerii cruciați și întemeierii imperiului latin de Răsărit, care a durat de la 1204 pînă la 1261¹².

¹⁰ Isidor Ieșan „Secta Paterenă în Balcani și Dacia Traiană”, Buc. 1912, pg. 382

¹¹ Pecenegii veniți din Nordul Dunării, înfrînți prima dată de împăratul Alexis Comnen, la Livunion [Lebunion] în 1091 și distruși definitiv de fiul și urmașul său Jean al II-lea Comnen la 1122, dispar din istorie. Un mare număr din cei scăpați de dezastru, parte sunt vînduți de împărat, parte sunt colonizați în provinciile europene. (N. Bănescu, citînd pe cronicarul bizantin Choniates în „Les duchés bysantins de Paristrion (Paradunavion) et de Bugarie”, Buc. 1936, pg. 102-103), și anume în regiunea Vardarului; iar C. Jireček precizează, în regiunea Moglena. Dr. Cleantès Nicolaidès în „La Macédoine”, Berlin 1899, pg. 41, arată că resturile Pecenegilor au fost așezați în regiunea Karaferia (care este la circa 60 km. depărtare de Moglena). Amintim aceste date, deoarece cîțiva autori: C. Jireček, G. Weigand la care se raliază și O. Densușianu – ajung la concluzia că meglenoromânii sînt un amestec de vlahi cu pecenegi, pe baza constatării la cîțiva indivizi, a tipului necaucasic, dar mai ales după O. Densușianu, a asemănării dialectului lor cu dacoromâna, considerîndu-i chiar ca o colonie dacoromână, transplantată în Macedonia. („Histoire de la langue roumaine”, tom. I, Buc. 1929, pg. 337 și urm.).

¹² În vorbirea vlahilor din Meglenia sînt cîteva cuvinte de origine franceză, a căror proveniență nu se poate explica decît prin contactul lor cu francezii din armata regatului franc de la Salonic, cantonați prin satele lor, deoarece izolați cum au trăit prin aceste locuri, nu au avut niciodată vreun contact cu alți francezi. Astfel: *curdon*, paznic de cîmp, de la fr. gardian. (Th. Capidan în „Dicționar meglenoromân”, pg. 89, dă etim. din bulg. kurdon), *ăndet*, împrumut, de la fr. endetter, a se împrumuta și, en dette, împrumut, pe datorie. Acest cuvînt nu apare în niciunul din dialectele limbii române. *Carti di vin*, ploscă, de la fr.

În 1243 are loc invazia Cumanilor și Ogrizilor care, după câteva lupte cu armatele imperiale sînt distruși, iar resturile se stabilesc în jurul Ohridei¹³. La 1308 Macedonia a fost invadată de mercenarii Catalani, în retragerea lor spre Adriatică, pentru repatriere¹⁴.

quart (sfert); *leiă*, alee, de la fr. *allée*; *măghiiă*, magie, vrajă, de la fr. magie (Th. Capidan îl înregistrează ca etim. bulg. magija); *brusac*, pădure deasă, fr. *brousse*, (cuvîntul se găsește greșit notat „brusnac” și explicat de autorul menționat, pădure mică de pin și cu etim. bulg. brusnalo); *vituses* vb. a pleca, a iuți pasul, de la fr. vite. Existența acestor cuvinte în dialect ar putea constitui o indicație asupra datei așezării acestor vlahi în ținutul ocupat de dîșii pînă azi, precum că se aflau deja aci, pe vremea regatului franc de la Salonic (1204).

¹³ Există în Macedonia iugoslavă, aproape de Skopje, un orașel numit Cumanova, unde s-a dat lupta decisivă între armata sîrbă și turcă, în războiul din 1912; turcii fiind învinși și izgoniți pentru totdeauna din Macedonia.

¹⁴ Acești catalani, sub conducerea șefilor lor Roger de Flor, apoi Béranger și Roccafort, au fost angajați de împăratul bizantin Andronic al II-lea, spre a apăra imperiul împotriva năvălirii barbarilor, în special împotriva turcilor asiatici. Nemulțumiți de tratamentul aplicat de bizantini, care nu au respectat condițiile de angajare, ei au întors armele împotriva imperiului, ajungînd de câteva ori la porțile capitalei. În cele din urmă, ei au hotărît să se retragă, spre a se înapoia în patrie. În retragerea lor prin Tracia și Macedonia, ei au pustiit ținuturile, ajungînd pînă la Atena, pe care au stăpînit-o scurt timp, sub conducătorul lor Roger Deslaur, duce de Atena (1310). Cf. „Histoire Universelle par le comte de Ségur”, vol. 12, Paris 1856, pg. 100 și urm. Idem și V. Papahagi „Catalani și Vlahi în Europa sudorientală în secolul al XIV-lea Buc. 1946. Cf. G. Murnu, op cit. pg. 200 în notă, citînd pe cronicarul companiei catalane Muntaner: „Aventurile catalanilor au sfîrșit groază pe atunci în imperiul bizantin”. Amintirea catalanilor dăinuiește și azi printre vlahii megleniți; cînd este vorba despre vreun eveniment foarte vechi și neplăcut, ei spun că este „din veacu cătălanului”.

Tot din timpul invaziei catalanilor, se pare că a rămas pronunțarea unor cuvinte, care se apropie ca pronunțare de limba spaniolă: puierc=porc, snuipep = snop, muiert = mort, la locuitorii din Noanti și L’umnița, precum și unele nume de persoane în L’umnița: Cacere, Lolla, Jara, Bandula, Ciotti, etc. Th. Capidan în „Meglenoromâni”, vol. I, pg. 119, scrie că pronunțarea ar putea fi o influență spaniolă venită din partea evreilor spanioli din Salonic. Autorul nu a avut cunoștință de amintirea megenoromânilor despre „veacu cătălanului” și nici despre faptul că aceștia nu aveau nicio legătură cu evreii spanioli din Salonic, care nu veneau în satele românești din Meglenia și nici megleniții nu aveau afaceri cu evreii din Salonic.[10] De asemenea, instrumentul muzical gaida =

c. Epoca dominației otomane.

Stăpînirea otomană asupra Macedoniei începe cu debarcarea turcilor lângă Salonic în 1331. În anul 1370, Macedonia devine sultanat turc, iar după ocuparea Constantinopolului la 1453, această stăpînire se întinde rapid asupra întregii Peninsule Balcanice, făcînd, în felul acesta, să dispară definitiv Imperiul Bizantin.

În acest interval (1331 – 1912), timp de aproape șase secole, nu se înregistrează nici o mișcare în masă, împotriva statului, din partea elementului vlah. Ceva mai târziu, totuși, grupuri izolate de vlahi participă la acțiuni revoluționare ale populațiilor creștine – greci și bulgari – dar nu în folosul elementului vlah, ci pentru independența statelor creștine, care, după înlăturarea turcilor, i-au asuprit pe vlahi, mai rău decît aceștia.[11] A trebuit să se ducă lupte împotriva patriarhiei din Constantinople, care, tolerată de statul turc, refuza vlahilor de a se cultiva și a sluji în limba proprie, în locul celei grecești.

d. Epoca contemporană.

După încetarea stăpînirii otomane în Balcani, începe o epocă și mai grea pentru vlahii megleniți.

La împărțirea moștenirii otomane (1912) între statele balcanice învingătoare, ținutul Meglen a fost anexat, în cea mai mare parte, la Grecia, munții Caragiova la Nord formînd hotarul între Grecia și R.F.S. Iugoslavia; în Grecia au trecut comunele Noanti, Birislăv, Lundziîni, Oșiîni, Cupa, L'umnița, Țîrnareca, Livezi, iar în Iugoslavia au trecut orașelul Ghevghelia [12] și comuna Uma¹⁵.

cimpoi, atît la vlahii megleniți, cît și la slavii din Macedonia, se pare că este moștenit tot de la catalani, deoarece acest instrument muzical cu aceeași denumire „gaita” se găsește și la spanioli. Cf. Constancia dela Mora „Mîndra Spanie”, Buc. 1962, p. 71. Am amintit de episodul catalan, deoarece el indică o a doua dată, după aceea menționată, în legătură cu regatul franc de la Salonic 1204, anume anul 1308, cînd acești vlahi erau deja coborîți în locurile pe unde s-au retras catalanii, Meglenia din Macedonia centrală, sau în apropierea locurilor ce ocupă azi, în orice caz, în drumul catalanilor.

¹⁵ Denumirile comunelor sînt notate așa cum se rostesc de localnici, deci cu fonetica originală, nu literalizate cum apar în tipărituri.

Dintre cele trei dialecte ale limbii române vorbite de românii din dreapta Dunării, cel istro-român este pe cale de dispariție, vorbitorii adoptând limba statului, adică sîrbocroata¹⁶.

Prin dizlocarea grupului de români din Meglenia, cum s-a arătat mai sus, deși există încă un însemnat număr care a rămas pe loc, în comunele lor din Grecia și Iugoslavia, în condițiile politice de azi, vorbitorii de altă limbă fiind nevoiți să învețe limba statului în care trăiesc, ei își vor pierde forțat graiul și naționalitatea, iar cei împrăștiați în alte state, izolați și puțini la număr, își vor pierde și ei limba, integrându-se în masa populației majoritare. Cît privește pe cei stabiliți în țară, contopirea cu populația de aceeași limbă și origine, este mult mai rapidă.

Românii mahomedani, transferați din Noanti în Turcia, deși continuă încă să vorbească meglenoromâna în noile lor așezări, ei vor avea aceeași soartă, își vor pierde limba maternă, poate chiar în mai scurtă vreme decît ceilalți meglenoromâni¹⁷. [13]

¹⁶ I. Coteanu „Cum dispare o limbă”, Edit. de Științe Istorice și Filologice a R.S.R., Buc. 1957.

¹⁷ S-a păstrat legătura cu acești frați de altă religie pînă în preajma celui de al doilea război mondial. Se știe că majoritatea au fost transferați în Turcia europeană (Tracia), în regiunea Marmara și poate, cîteva familii răslețe, au trecut în Turcia asiatică. Într-o scrisoare din anul 1939, Hasan Ibraim Birson, fost elev la Școala Superioară de Comerț a României din Salonic – de la care Th. Capidan a publicat în „Meglenoromâni, vol. II”, o poezie și un basm în dialect ne scrie: „limba românească nu putem s-o lăsăm nicum și cea mai mare plăcere este să ascultăm radio București. În jurul orașului Malgara ari patru cătuni plini sădi cu năntineți”. Conștiința lor de români încă mult timp îi va întovărăși; au dat dovadă de ea deseori, ca și în următoarea împrejurare: fiind mobilizabili ca musulmani, în războiul roso-turc din 1877, luînd parte la luptele de la Grivița și Plevna, unde luptau și românii, la asalturile comandate auzind adesea, din tranșeele inamicului, un grai asemănător cu limba lor, strigau între ei, fără ca turcii să înțeleagă ce spun – „iuruș! bra, diparti-va di noastră limbă!”, adică „salt măi, dar la o parte, nu în direcția unde se vorbește limba noastră (cea română)!”.

Acad. Al. Graur, în studiul său „Evoluția limbii române, privire sintetică”, apărut în 1963, pg. 21 afirmă că „meglenoromâna, afară de slabe resturi, nu mai e vorbită în Balcani, în urma unui schimb de populații efectuat după primul război mondial. Fiind mahomedani, cei mai mulți megleniți au fost transferați în Turcia asiatică, unde, fără îndoială se vor pierde curînd în masa vorbitorilor de limbă turcă, iar alții au fost deplasați chiar în Balcani în ținuturi de altă limbă”. Prin fraza de mai sus s-ar înțelege că toți megleniții sînt

Note:

[1] Informația aceasta este eronată. Sursa ei este Constantin Noe. El relatează acest lucru lui Anastase Hâciu, care include informația în cartea sa „Aromânii” (1936), p. 239-240, nota 5: „După câte îmi relatează colegul C. Noe, Nântenii conștienți de naționalitatea lor, mai mult decât comunitatea religioasă ce-i lega de Turci, au cerut, prin consulat, să fie colonizați în România, dar, neprimind un răspuns favorabil, s’au hotărât pentru Turcia.” Probabil că explicația confuziei lui Noe se poate găsi în memoriul adresat în 1929, de 48 de nântineți ce ajunseseră în Turcia (localitățile Cheșan și Uzun-Kiupru), miniștrilor români de externe și interne, memoriu în care se cerea trimiterea unui vapor românesc la Constantinopol, vapor care să ducă în România familiile petenților. Autoritățile române nu au dat curs acestei cereri. Cititorul interesat poate găsi textul cererii celor 48 de nântineți în articolul lui Virgil Coman „Scurtă privire asupra meglenoromânilor până la sfârșitul secolului al XX-lea” din „Aromâni, Meglenoromâni, Istroromâni – aspecte identitare și culturale”, Editura Universității București, 2012, p. 109-309. Textul cererii se poate găsi la paginile 215-216.

[2] V. Coman (citându-l pe Noe), în lucrarea menționată în nota precedentă, p. 154-155, afirmă că „în primele luni ale anului 1926, 406 familii de meglenoromâni au sosit în România fiind repartizate în Durostor, după cum urmează: în Cocina 50 de familii din localitățile Oșani și Liumnița, în Cazimir 27 de familii din localitatea Cupa, în

mahomedani și că toți au fost deplasați de la așezările lor și anume: „unii în Turcia asiatică, iar alții în ținuturile de altă limbă în Balcani”. Se știe doar, din întreaga literatură istorică și lingvistică despre megleniți, că locuitorii unei singure comune, Noanti, din cele opt comune locuite de români, au trecut la religia lui Mahomed și numai aceștia au fost transferați în Turcia, iar locuitorii din celelalte comune, cea mai mare parte din ei, au rămas pe loc și sînt și azi în vechile lor așezări, în afară de cele 450 familii stabilite în țară și alte 20-30 familii împrăștiate [în țările socialiste, în urma războiului civil grec].

Prof. I Coteanu în studiul „Elemente de dialectologie a limbii române”, Buc. 1961, pg. 116 scrie: „În Bulgaria sînt mai puțini aromâni și mai mulți meglenoromâni. Ei locuiesc pe malul drept al Vardarului, pe cursul superior al acestui rîu”. Menționăm că în Bulgaria nu sînt meglenoromâni, iar locurile unde sînt așezați, pe malul drept al Vardarului, cursul mijlociu și nu superior, sînt departe de granița Bulgariei.

Capacția 70 de familii din localitățile Lugunța și Berislav, în Bazarghean și Aidoglu 114 familii din localitatea Oșani, din Liumnița s-au mai așezat 40 de familii în Strebărna, 30 de familii în Vischioi, 35 de familii în Cadichioi și 40 de familii în Haschioi.”

[3] Informația este greșită. Este adevărat că mulți aromâni provenind din Livezi s-au stabilit în județele Ialomița și Ilfov, însă nu au făcut-o „renunțând la lotul de colonizare”, așa cum spune Minda. Unii dintre ei au fost forțați să-și cedeze pământurile și alte bunuri cooperativelor agricole comuniste iar alții au ajuns în Ialomița și Ilfov după ce au trecut prin Banat (unde au fost împrăștiți cu 5 hectare) și au fost apoi deportați în Bărăgan între anii 1951-1956.

[4] Virgil Coman estima că ar fi fost, în 1996, în România, 2500 de meglenoromâni. Din cele aproximativ 400 de familii meglenite din Cerna, 57 de familii au decis să se stabilească în Banat (Variaș, Biled, Jimbolia, etc.) în anii 1946-1947. Nemulțumirea față de tergiversarea reîmprăștiării în Cerna (după strămutarea din 1940), seceta și foamea din acea perioadă (ce afecta Dobrogea, însă nu se resimțea în Banat), precum și posibilitatea de a primi 5 hectare de pământ de bună calitate în Banat au fost motivele acestei decizii de stabilire în Banat. Nu este exclus ca experiența conlocuirii megleniților cu bănățenii să-i fi întărit lui Minda impresia că, în etnogeneza megleniților, un rol important l-ar fi jucat populații românești din Banat. Cele mai multe familii meglenite au fost deportate în Bărăgan (18 iunie 1951) pentru o perioadă de aproximativ 5 ani. După expirarea domiciliului obligatoriu, unele familii s-au întors în Cerna iar altele s-au întors în Banat.

[5] Petar Atanasov, în „Meglenoromâna astăzi”, Editura Academiei Române, 2002, p. 9, ne oferă informații mai precise privitoare la meglenoromâni emigrați din Grecia în urma războiului civil din această țară (1946-1949). Aceștia s-au stabilit în Republica Macedonia (Ghevgelia), „Ungaria (Budapesta), Bulgaria (Iambol, Vrața), Cehoslovacia (Praga și Pardubice), Polonia (Varșovia, Wrocław, Szczecin, Legnica, Jelenia Gora, Kroszkenko), România (Onești) și în fosta URSS (Tașkent).”

[6] Regiunea denumită de Minda *Botica* apare în scrieri ca *Botiaia* sau *Bottiaia*.

[7] Ar fi mai prudentă folosirea cuvântului *Slavi* în loc de *Serbi*.

[8] Formularea lui Minda este ambiguă. Într-adevăr, formațiunea menționată a ființat până în 1018 însă Samuil a murit în 1014, în urma luptei de la Kleidion (Clidium, Belasitsa).

[9] Credem că este vorba de anul 1185 (Minda scrie și în alt loc din acest text că normanzii ar fi ocupat Salonicul în 1125). Au existat mai multe invazii normande în Bizanț (1081-1085, 1147-1149, 1185-1186); nu știm la care din ele se referă Minda.

[10] Este o afirmație exagerată. Se afirmă ulterior că localitatea Lundziini era sub autoritatea evreului Saul Modianu din Salonic. Existau deci legături între meglenoromâni și evreeii din Salonic.

[11] Menționăm aici megleniții care au luptat în aceste grupuri. Folosim textul lui Dumitru Ciotti, „De la fratrii din Meglen”, Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R.S. România, 1973, pagina LXIV. „Voievozi megleniți. 1) Giambaz Tanciu, din Liumnița, cu ceata lui: Gona Gîba, Duma Rusi, Tanasi Tați, Vani Somi, Sarela, Pona Cumita. 2) Avram Dzega, din Oșani, cu ceata lui: Sirli, Misiru, Liveanu Piti, Liveanu Gheorghii, Mihai Vănuș, Piti Tufeci. 3) Apostol din Balta di Pazare, 4) Ivan din Karasulea, 5) Icica Ghiupei din Borovița, 6) Danga din Borovița, 7) Minu Pîrjoli din Borovița, 8) Boris din Borovița, 9) Lazăr din Crina, 10) Arghir din Ghevghelia.”

[12] În Ghevghelia se găsește a doua cea mai mare comunitate meglenoromână din lume (dupa Cerna): 1450 de persoane din această comunitate trăiau (în 1984) în această localitate. Începând cu 1992, pentru câțiva ani, radioul local avea o emisiune săptămânală (joia) în meglenoromână (de jumătate de oră). Tot în acest oraș a ființat și o asociație meglenită: „Meglenski sabor”.

[13] Conform lui Thede Kahl, existau 805 de năntineți în Turcia (la sfârșitul secolului al XX-lea): 100 la Edirne, 100 la Kirklareli, 100 la Uzunköprü, 100 la Corlu, 80 la Lüleburgaz, 80 la Şarköy, 70 la Babaeski, 50? la Malkara, 50 la Gözşüzköy, 50 la Kalamış, 20 la Hoşköy și 5 la Mürefte. (cf. Coman, loc citat în nota [1], p. 217)

II. Descoperirea Vlahilor din Meglenia

Cum s-au făcut cunoscuți Meglenoromânii

Izolați în văile munților Caragiova și Paic, departe de civilizația orașelor din lipsa de căi de comunicație a ținutului, precum și prin felul patriarhal de viață, satisfăcându-și prin mijloace proprii locale toate nevoile de trai, existența lor ca români este menționată, în scris, de abia pe la a doua jumătate a sec. al. XIX-lea. În epoca bizantină ei erau încadrați în marea masă de vlahi, „dușmanii imperiului” cum îi numeau cronicarii bizantini pe toți vlahii din Hemus, Rodopi, Macedonia și Pind; iar în epoca otomană, oficialitatea turcă nu cunoaște decît două categorii de cetățeni: musulmani și creștini, toate naționalitățile nemusulmane erau înglobate în categoria creștini, cu denumirea „rum” sau „urum”, adică romei, denumire dată grecilor supuși Patriarhiei ortodoxe din Constantinopole, care se pretindeau urmași ai romanilor de răsărit. Tîrziu de tot, de abia pe la începutul sec. al XX-lea, naționalitatea vlahă a fost recunoscută oficial de statul otoman, sub denumirea de „olah mileti”, adică națiune vlahă, cu toată opoziția înverșunată a Patriarhiei din Fanar¹⁸.

1) Cercetători români și străini despre vlahii din Meglenia.

Cronicarii bizantini atestă existența acestor vlahi încă de la începutul sec. al XI-lea. Documentele bizantine relatează că împăratul Vasile al II-lea, în urmărirea armatelor țarului Samuil, ocupînd forturile Bitolia, Știp, Prilep și Vodena, ajunge la poalele muntelui Cojuc, unde i s-a opus o dîrză rezistență de către cetatea Noția (Noanti de azi [1]). Iată și relatarea cronicarului Kedrenos, reprodușă după Gh. Șincai în *Cronica Românilor*: „împăratul au trimis pre Csifia și pe Constantin Diogen cu oaste în ținutul Moglenilor, carii au prădat ținutul acela și băteau cetatea Noția; au sosit și împăratul și a luat cetatea, prinzînd pe Domițian Căucanul, carele era om puternic și consiliar lui Gavriil și pre Ilițe, prințul mogenilor cu mai mulți boieri și ostași dintre carii, pre cei harnici de-a purta arme i-a purtat în Asprocania, iară pre ceilalți i-a jefuit și cetatea Noția o a ars”¹⁹.

¹⁸ Iradeaua imperială a Sultanului Abdul Hamid din 10/23 mai 1905.

¹⁹ Gh. Șincai, „Hronica românilor și a mai multor neamuri, 1853/54.”

Ana Comnena, fiica împăratului Alexie Comnen, înregistrând faptele de arme ale tatălui său, povestește cu amănunte distrugerea Pecenegilor din 1091, după care Ioan Zonara scrie: „Așa dară mare mulțime de Paținachi [Pecenegi] au pierit; ceilalți s-au ținut în obezi și s-au vîndut. Iară împăratul alegînd pe cei mai tari dintre dînșii, mare număr au așezat în Moglena cu muierile și pruncii lor împreună, făcînd un prea zdravăn leghion dintrînșii, carii pînă astăzi există din neam în neam, poreclindu-se de la locul în care s-au așezat Paținachii, să se zică Moglenite”²⁰.

Amintirea existenței unui principe al moglenilor, Elițe (Ilița), cu nume asemănător ca terminație cu acela al lui Niculița, căpetenia vlahilor din Thesalia, ambii aliați cu împăratul bulgar Samuil – Niculița în fruntea garnizoanei din Servia (Tesalia) iar Elițe în Moglena (Noanti) – împotriva imperiului bizantin, ne face să credem că locuitorii cetății Noția erau vlahi²¹.

Prin fixarea acestei legiuni în acest ținut de către bizantini, elementul vlah din Meglenia este nevoit să conviețuiască cu noii veniți, cu acei paținachi care erau și ei români. Ținutul Megleniei însă, fiind înzestrat cu multe bogății, era rîvnit și de mulți cotropitori de pe atunci.

Într-adevăr, o seamă de comandanți și principii au căutat să facă din acest colț o bază de rezistență economică, luîndu-și calitatea de a se crede chiar descendenți direcți ai ținutului. Aceștia însă, fiind și niște figure istorice șterse, nu fac decît să se perinde și să stăpînească temporar Meglenia. Astfel, după cucerirea Salonicului în 1331, unul din aceștia, Serghianni, fondează Meglenia ca principat independent, iar mai tîrziu, în jurul anului 1377, Constantin Mesaret din familia Lioșa, pentru scurt timp, ocupă și stăpînește ținutul. Trecerea aceasta, dintr-o mîină într-alta, nu poate să aducă decît înfeudarea și rămînerea în urmă a ținutului, populația fiind silită să fie la dispoziția și pe placul stăpînului.

²⁰ Gh. Șincai, idem.

²¹ G. Murnu, op. cit. pg. 45. Amintim că la vlahii megleniți sînt foarte frecente numele biblice ca: Noe, Vram (Avram cu pierderea lui a protetic, datorită unei particularități a graiului), Smili (Samuil), Marcu, etc., nume purtate de cei patru fii ai ducelui Sișman, inițiatorul revoltei bulgare, în urma căreia s-a creat imperiul lui Samuil, David, Moise, Aron, Samuil. Adaptarea de către vlahii megleniți a acestor nume biblice ne-ar putea da oarecari indicii asupra legăturilor acestora cu prinții bulgari din acea vreme.

Această perioadă de frământari politice, îi găsește pe megleniți mai uniți ca oricînd. Grupul de Paținachi, în speță, niște dacoromâni, rupți din stînga Dunării și împinși pînă în Meglenia, deși ca număr inferior băștinașilor, ei se consideră ca membri ai aceleiași familii, ducîndu-și viața pe aceste meleaguri. Odată cu venirea lor aici, odată cu ei, pătrundeau și unele noi cunoștințe, îndeosebi în domeniul agriculturii și mînuirii armelor. O mare parte s-au așezat în Noanti și, probabil, în alte cîteva cătune, a căror ruine se mai văd și azi, reclădite între timp, pe noi vetre; unele dintre ele păstrîndu-și chiar vechiul nume.

De la aceștia, megleniții mai împrumută nuanța portului și a limbii; graiul meglenoromân semănînd mai mult cu cel dacoromân.

Închegat în parcursul istoriei, prin suprapunerea elementelor de aceeași origine, dar din locuri diferite, grupul acestor români, timp îndelungat, a trăit mîndru de descendența sa, ocupîndu-se, în principal, cu plugăritul și creșterea vitelor. În preocupările lor nu erau străini nici de mînuirea armelor, experiență căpătată de la strămoși și dovedită cu atîta tărie chiar în armatele asăneștilor. La asediul Constantinopolului, de asemenea, a luat parte un număr însemnat, pentru care fapt, Mahomed al II-lea avînd cunoștință despre vitejia acestor vlahi, dovedindu-se cetățeni pașnici ai imperiului, le-a acordat chiar unele privilegii, făcînd din ținutul lor un stat federal, cu granițe mult mai întinse. Megleniții, însă, nu apucă să se bucure de avantajile făgăduite, pentru că, din cauza unor incidente petrecute în Balcani, urgia otomană, fără vre-o alegere, se năpustește asupra tuturor creștinilor. Este o perioadă lungă și de proporții, cînd prigoana turcească nu cruță nici o credință străină de Coran. Mulți principii, în fața acestei situații, pentru a scăpa cu viață, renunță la legea lor și îmbrățișează islamismul. Tot ce se poate că, în asemenea împrejurări, însă ceva mai tîrziu, și Noantea, care devenise o metropolă a culturii, să cadă la îndeemnul silit, turcizîndu-se.

Știind că de la năvălirea Pecenegilor în regiunile Dunării (890) și pînă la înfrîngerea și colonizarea lor în Meglenia (1091) sînt 200 ani, timp cît au conviețuit cu populația din Dacia, este posibil că mulți dintre ei să fi vorbit limba românească. În afară de aceasta, în incursiunile lor de pradă din imperiul bizantin, se prea poate să se fi înrolat și dacoromâni autentici de sub stăpînirea lor și a Cumanilor. Astfel, „paținachii” colonizați în Moglena, fie că vorbeau românește, fie că printre ei erau și dacoromâni, s-au contopit cu vechea populație locală – traci sau macedoneni preromani – romanizată după cucerirea romană,

care vorbea o limbă asemănătoare cu dacoromâna și a rezultat, astfel, un grai mult mai apropiat de dacoromână, decât de aromână și istroromână.

După aceste scurte investigații istorice, care deși nu indică că acești locuitori ai cetății Noția și ținutul Moglena erau vlahi, așa cum presupunem că erau vlahi, și, după o tăcere de multe veacuri, primul care face mențiune scrisă despre existența lor este grecul Daniel Dimitrie Philippide [2], care, în cartea sa „Geografia României”, amintește că: „printre centrele de români din Macedonia, se mai găsește în jurul Salonicului un sat românesc, ai cărui locuitori, din cauza incuriei [neglijenței] pastorului, sînt mahomedani, deși nu știu boabă turcește”. Evident, acest sat nu poate fi decât Noanti din Meglenia²².

Tot un autor grec, B. Nicolaidis, în lucrarea sa „Les turcs et la Turquie contemporaine”, apărută în 1859, vorbind despre ținutul Meglen, arată că este locuit de bulgari și români, care, cu 200 ani înainte, au trecut la islamism.

J. G. von Hahn, în lucrarea sa „Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar”, 1867, arată că ținutul Moglena este locuit de trei rase: bulgari, iuruci emigrați din Asia Mică și rasa valahă, din care o parte locuiește în cel mai mare sat Notije, ai cărui locuitori au trecut la islamism.

Istoricul C. Jireček în „Geschichte der Bulgaren”, arată că în Meglen sînt 54 de sate, în care locuiesc bulgari, turci și macedoromâni.

Filologul Gustav Weigand, de la Universitatea din Leipzig, într-un studiu special „Vlacho-Meglen” apărut în 1892 în Leipzig, se ocupă de locuințele, numărul și, mai ales, de particularitățile graiului lor.

M.E. Picot, în „Les Roumaines de la Macédoine”, Paris 1875, pg. 39, vorbește, după informațiile publicate de Apostol Mărgărit, despre cele cinci comune trecute la islamism.

Citînd autorii români, care au publicat informații cu privire la acești vlahi și ținutul locuit de ei, avem în vedere, din păcate, și erorile făcute de către unii dintre aceștia, în raportarea unor fapte.

Apostol Mărgărit, fostul inspector general al școlilor românești din Peninsula Balcanică, a scris în revista „Convorbiri literare” din 1874 (vol. III. pg. 207), că în ținutul Caragiovei se găsesc cinci comune curat

²² Th. Capidan „Meglenoromâni, vol. I”, 1925, Ed. Acad. Române, pg. 7-10.

românești, avînd fiecare peste 400 familii, toate turcite. Graiul acestor români se apropie mai mult de dialectul dacoromân decât de acel al aromânilor. Bineînțeles, o informare complet eronată, întrucît nici numărul de comune indicat și nici faptul că toate acestea sînt turcite, nu corespund [realității].

N. Popilian, în lucrarea sa „Românii din Peninsula Balcanică”, apărută în 1885, amintește despre românii turciți, așezați la poalele muntelui Caragiova. În ce privește graiul lor, el se apropie mai mult de graiul românilor din Dacia.

I. Nenițescu, care a făcut o călătorie de studii prin ținuturile locuite de români în Macedonia, dar care nu a fost în regiunea Meglenia, în lucrarea sa „De la Românii din Turcia europeană”, apărută în 1895, publică date după informațiile furnizate de cîțiva elevi megleniți de la liceul din Bitolia și cîțiva soldați din Noanti, aflați în garnizoana Bitolia.

Prof. Ion Caragiani, de la Universitatea din Iași și membru al fostei Academii Române, în „Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică”, editată de Academia Română în 1929 și retipărită în 1941 [3], vorbind despre numele de Icu, Iciu, Icicu, Iscu, publică trei liste cu nume de botez și de familie ale locuitorilor unor (sic) români, care locuiesc spre Salonic și în provincia Meglena din Macedonia, în satele Nînta, Berislav, Lugunți, Lungini și Megliani, sate românești ai căror locuitori vorbesc românește. Pe lîngă transcrierea eronată a numelor de persoană în cea mai mare parte, autorul greșește și satele, cînd scrie Lugunți, Lungini și Meglieni, căci Lugunța și Lungini (corect Lundziîni) este același sat, iar satul Megliani nu există. Apoi, omite să citeze comunele Oșîni, L’umnița, Cupa, Huma. Dacă autorul, care a publicat lucrări de o vastă erudiție privind istoria aromânilor, a putut să comită astfel de erori despre românii din Meglen, denotă că nu s-a ocupat serios de această problemă.

Pericle N. Papahagi, a publicat două studii „Românii din Meglenia” (texte și glosar), Buc. 1900 și „Meglenoromânii”, p. I și a II-a, Buc. 1902. Aceste lucrări cuprind proverbe, povești, basme culese de la românii din Meglenia, în graiul lor, „redate bine” afirmă Th. Capidan, precum și informațiuni privind viața și ocupațiunile meglenoromânilor.

G. Murnu în „Istoria Românilor din Pind – Valahia Mare”, Buc. 1912 [de fapt, 1913], vorbind despre meglenoromâni, arată că aceștia sînt rămășițele vlahilor medievali din Tracia și Hemus.

George Pascu, în revista „Tribuna românilor de peste hotare”, anul I, 1924, în articolul Dicționarul Macedo-român, arată că are în fișe Dicționarul etimologic al dialectului meglenoromân, nepublicat. Menționăm că autorul a mai publicat, în ediția Academiei Române „Sufixe macedo și meglenoromâne de origine neogreacă”, Buc. 1913.

Mai găsim mențiuni sporadice în diverse publicații, tratînd problema românilor din Balcani ca: „Macedonia macedonenilor”, un memoriu al Societății de Cultură Macedoromână din București, 1912; Alexandru Rubin „Les roumains de Macedoine” Buc. 1913; Isidor Ieșan „Secta Paterenă și istoria Balcanului pînă la ocuparea definitivă prin Osmani” 1912; N. Iorga „Histoire des roumains de la Péninsule des Balkans”, Buc. 1919; Dr. Simion Țovaru „Problema școlii românești din Balcani”, 1934; C.C. Giurescu „Istoria Românilor”, Buc. 1935; Anastasie Hâciu „Aromânii”, Focșani 1936; Prof. Constantin Noe „Istoricul școalelor românești din Meglenia”, în lucrarea lui V. Cordescu „Istoria școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia”, Buc. 1906; Prof. Constantin Noe²³ [4] și I. Popescu-Spineni, în „Românii din Bulgaria”, Buc. 1938.

Cea mai cuprinzătoare lucrare însă, apărută pînă azi, despre istoricul și graiul acestor vlahi, este studiul Prof. Theodor Capidan, în trei volume „Meglenoromânii”, (vol. I. istoria și graiul lor, vol. II, literatura populară meglenoromână și vol. III, Dicționarul Meglenoromân), tipărite în anii 1925 – 1935, în editura fostei Academii Române. Cu pregătirea științifică superioară, cu posibilități avantajoase de cercetare, fiind profesor și director al Școlii Superioare de Comerț a României din Salonic, care era frecventată de un mare număr de tineri din Meglenia pentru care acest dialect era limba lor maternă, precum și prin călătoriile de studii, efectuate în comunele locuite de meglenoromâni, Theodor Capidan a pus bazele pentru studiul științific al meglenoromânei, atrăgînd atenția istoricilor și lingviștilor asupra acestei frânturi a neamului românesc, prea puțin cercetată.

²³ Prof. Constantin Noe, în timpul vieții sale, a cules un bogat material pentru istoricul meglenoromânilor și studiul graiului lor. Decesul timpuriu și neașteptat a întrerupt lucrarea concepută și materialul nu s-a publicat. O pierdere cu afit mai simțită, cu cît dintre toți autorii citați mai sus și eventual alții care au scăpat atenției noastre, C. Noe era singurul care făcea parte din grupul meglenoromân și, deci, care cunoștea bine graiul lor.

[1] Aceasta este o ipoteză.

[2] Există opinii conform cărora D. Philippide ar fi fost aromân. Vezi Valeriu Papahagi, „Viața culturală a aromânilor în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea”, Institutul Cultural Român, 2015, capitolul 27, „Aromânii în *Geografia României* a lui Daniil Philippide”. La p. 278 apare următorul citat al lui Const. Erbiceanu (preluat din N. Bănescu): „Daniil Philippide a fost român macedonean având în vedere că scrie cu atâta simpatie despre români și folosește uneori expresia *românii noștri*.” Celălalt argument al lui V. Papahagi este locul nașterii lui Philippide: Ameru (Milia).

[3] Minda se înșală. Cartea lui Ioan Caragiani „Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică” a fost tipărită postum în 1929 și 1941 (volumul din 1941 nu este o reeditare a celui din 1929, ci este o continuare a aceluia).

[4] Recomandăm cititorului interesat cartea „Istorie, cultură și geopolitică românească în sud-estul european: Constantin Noe (1883-1939). Studii și articole.”, Editura Etnologică, București, 2016 (ediție îngrijită de Virgil Coman, Robert Stănciugel și Emil Țârcomnicu). Noe s-a născut în Lundziñi (la fel ca și Minda). A fost profesor de istorie la liceele bucureștene Eminescu, Lazăr, Haret, Sava și Mihai Viteazul (după ce în tinerețe fusese institutor la școlile din L’umnița și Lundziñi). În legătura cu nota 23 a lui Minda găsim în cartea citată anterior (p. 208) următoarea informație: „La masa de lucru l-a vestit moartea. Scria o monumentală istorie a Balcanilor, plecând de la izvoare. [...] Profesorul Marin Popescu-Spineni, bun prieten al lui Constantin Noe, i-a ridicat manuscrisul lucrării de la masa unde i-a venit primul atac. Lipsesc, după cât știu, concluziile.” (fragment dintr-un necrolog apărut în revista *Sociologie Românească*)

III. Originea Vlahilor din Meglenia

Cu privire la originea Românilor din Meglenia

Lipsind documente sigure, care să stabilească originea și data colaborării lor în văile munților Caragiova, împărtășim părerea că meglenoromânii sînt cei mai în drept să-și spună: „Limba noastră reprezintă istoria noastră”²⁴. Pornind de la această enunțare, arătăm că primii autori care au cunoscut vorbirea meglenoromânilor au constatat că graiul lor se apropie mai mult de dacoromâna, decît cel al celorlalte dialecte sud-dunărene.

Astfel, J. G. von Hahn arată că mahomedanii care locuiesc numai în comuna Notije și satele valahe creștine din Moglena, vorbesc un dialect care se deosebește atît în pronunțare, cît și în cuvinte, de limba celorlalți vlahi din Macedonia, graiul lor arată mai multă asemănare cu dialectul vorbit la Nordul Dunării. Aceeași părere o emite Apostol Mărgărit și N. Papilian. Ovid Densușianu, în „Histoire de la langue roumaine”, tom. I. pg. 330-337, Buc. 1929, constată, de asemenea, asemănarea meglenoromânei cu dacoromâna și explică aceasta prin colonizarea în Moglena a prizonierilor pecenegi, după distrugerea lor la 1091, care au adus vorbirea dacoromână. Mai mult, Densușianu, consideră meglenoromâna ca un dialect al dacoromânei, transplantat în Sud, pe teritoriul Macedoniei. Th. Capidan, constatînd că, după unele particularități, graiul meglenit se apropie de dacoromână, iar după altele de dialectul aromân, ajunge la concluzia că meglenoromâna este un dialect deosebit al limbii române, iar meglenoromânii trebuie să fi făcut parte cîndva, din regiunea ocupată de românii sudici. Într-un studiu mai recent, I. Coteanu în „Elemente de dialectologie a limbii române”, pg. 156, deși constată că o serie de fapte, caracteristice meglenoromânei, o apropie de dacoromână, totuși o consideră ca un dialect aromân.

Deci, de unde vine această asemănare?

Acad. Emil Petrovici, într-un studiu recent²⁵, analizînd trăsăturile comune ale celor patru dialecte ale limbii române, ieșite din româna comună, arată că primul dialect care s-a despărțit a fost cel aromân, al doilea cel meglenoromân și ultimul cel istroromân. Rezultă, deci, din această succesiune, că meglenoromânii au stat mai mult timp în contact

²⁴ Th. Capidan, „Meglenoromânii”, vol. I, pg. 54.

²⁵ „Studii și cercetări lingvistice”, No. 4/1964, pg. 431-443.

cu dacoromânii decît aromânii²⁶. Prin urmare, din faptul despărțirii mai tîrzie a meglenoromânilor ar proveni asemănarea mai mare a meglenoromânei cu dacoromâna. Acesta însă este punctul de plecare pentru stabilirea originii meglenoromânilor și a evoluției graiului lor de azi din punct de vedere lingvistic. Dar lingvistica fiind în strînsă legătură și cu istoria, privind pe acești vlahi, faptele istorice arată și alte împrejurări, cînd megleniții au putut fi în contact cu dacoromânii.

Episodul colonizării Pecenegilor și a Cumanilor în Meglenia, în sec. al XI-lea, poate să ne dea o indicație despre amestecul meglenoromânilor cu dacoromânii, căci se cunoaște că acești pecenegi, în incursiunile lor de pradă în imperiu, atrăgeau și populația autohtonă din stînga Dunării peste care domneau și aceștia nu erau decît dacoromâni, pe care bizantinii îi numeau cînd Pecenegi, cînd Sciți, cînd Cumani, toți barbari „dușmani ai imperiului”²⁷.

Deasemenea, împărații Asănești ai celui de al II-lea imperiu vlaho-bulgar recurgeau deseori la ajutorul vlahilor din stînga Dunării, în luptele lor cu bizantinii. Ioan Asan al II-lea a petrecut chiar mai mulți ani pe teritoriul Daciei Traiane de unde, recrutînd o armată puternică de dacoromâni și Cumani, bate în anul 1211 pe Florilă, un văr de al său și-și recapătă tronul tatălui său, primul Asan. Deci s-ar putea deduce că acești luptători dacoromâni din armata lui Asan al II-lea și a altor împărați Asănești, să nu se fi înapoiat toți în patrie ci, fie ca prizonieri ai

²⁶ În privința epocii cînd s-a despărțit aromâna, I. Coteanu, op. cit. pg. 114, arată că după Al. Rosetti, aromâna s-a despărțit în jurul anului 1000; O. Densușianu, în sec. VI; G. Weigand, în sec. IX; iar după alți autori, în sec. VII sau VIII.

²⁷ C. C. Giurescu în „Istoria Românilor”, vol. I, pg. 318 scrie în această privință: „Absența noastră în izvoarele istorice din veacul al X-XII-lea se explică prin lipsa unei formațiuni politice mai însemnate și prin dubla dominație: Unguri deoparte, Pecenegi și Cumani de alta, care s-a exercitat asupra neamului nostru. Noi eram cuprinși în denumirea poporului dominant. Așa încît, de multe ori, în izvoarele istorice cînd citim Pecenegi sau Cumani, trebuie să subînțelegem și pe românii de sub stăpînirea lor”. Trebuie să menționăm, de asemenea, părerea savantului B. P. Hașdeu, care în lucrarea sa „Strat și Substrat”, editată de fosta Academie Română, în 1892, pg. 33, arată că românii din Peninsula Balcanică au fost alungați din Polonia pe la anul 900-950 de către Unguri și, mai tîrziu, cete noi de români din Dacia s-au adăugat la primul grup, lățindu-se astfel în toată Peninsula, pînă în nordul Eladei”. Aceste cete noi de români din Dacia, coborîți mai tîrziu în Peninsula Balcanică, s-ar putea să fie meglenoromâni.

bizantinilor, fie din alte motive, să fi rămas grupuri destul de numeroase, care s-au contopit cu populația vlahă localnică, aducând cu ei o nouă vorbire (dacoromâna), amestecându-se astfel dialectele. Despre această populație vlahă din Hemus și Rodopi însă, numeroasă „ca roiul de albine” cum se exprimă Ana Comnena, din care s-au recrutat puternicele armate ale Asăneștilor, după dispariția dinastiei acestora, nu se mai vorbește.

Silviu Dragomir în „Vlahii din Nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu”, 1959, pg. 159 scrie: „limba romanică s-a vorbit timp îndelungat în regiunile sîrbești și în partea de Apus a Peninsulei, cîtă vreme în Bulgaria e foarte probabil că a dispărut nu mult după formarea celui de al doilea imperiu. Altfel nu se poate explica tăcerea izvoarelor istorice cu privire la vlahi, după dispariția primilor Asănești”. În regiunea Strumei și în Sud-Vestul Bulgariei însă vlahii s-au menținut pînă către sfîrșitul Evului Mediu”. Mai departe, la pg. 180 spune: „Nici liniile de migrațiune și, mai ales, tendința permanentă ce ar fi trebuit să existe, de a se mișca spre Dunăre, nu o observăm la populația vlahă studiată în aceste pagini”. O părere contrarie emite G. Murnu în op. cit. pg. 229-230, care presupune că această populație de vlahi a emigrat în masă în Nordul Dunării, adăugînd că „singurele rămășițe ale acestora sînt meglenoromâni”, iar la pg. 210 arată că „graiul mijlocitor între dialectul macedoromân și cel dacoromân, este astăzi așa numitul dialect meglenoromân, adică cel al românilor din Meglenia, un ținut din apusul Rodopilor în Macedonia”. Se subînțelege că acest grup de vlahi, fiind mai numeroși, influențează graiul megleniților peste care au venit, deosebindu-l de cel aromân. Părerea lui G. Murnu poate avea un sîmbure de adevăr pentru că, ținînd seamă de apropierea meglenoromânei de dacoromână, dar în același timp și de aromână și mai ales de puternica influență a limbii bulgare meridionale asupra meglenoromânei, s-ar putea ca grupuri răzlețe din acești vlahi, după o conviețuire mai îndelungată cu populația bulgară, să se fi deprins din Rodopi, luînd drumul spre Sud-Vest, peste Struma și Vardar și ajungând în regiunea Meglenia – în dreapta Vardarului mijlociu – să fi oprit aici, alipindu-se unei alte populații de vlahi, întinsă și compactă, deja existentă în aceste locuri.

Această populație, întinsă și compactă, era firesc să fie organizată și să dea naștere la ducate în frunte cu voievozi sau domni, cum este de pildă ducatul lui Strez sau Hrizes, cu capitala Prosek [Prosek], ducat care se întindea în partea meridională a Bulgariei de Vest

și cuprindea ținutul Prizrenei și Scopiei [Skopjei], în regiunea Vardarului mijlociu, din care se pare că au făcut parte și megleniții. Legat de acest fapt menționăm că în preajma localității Prosec, nu departe de linia Vardarului, avem localități slavizate care poartă nume românești și se găsesc la Nord de actuala Meglenie românească ca: Negorți (Negrii), Mardzeanți (Mărdzeanii sau mărginașii); iar numele de Streaz, Streaza există încă și azi în satele din Meglenia. Deasemenea, numele de Hrizes, Hriza sub forma Riza este foarte frecvent la acești români. Riza provine din Rriza prin suprimare lui h, sunet inexistent în vorbirea lor. Ei zic „rănesc” în loc de hrănesc, „ir” în loc de hir, etc.

Citind pe cronicarul bizantin Kekavmenos [Kekaumenos], G. Murnu, în op. cit. pg. 221, arată că „vreo 300 familii de păstori vlahi trăiau la Sf. Munte Athos cu turmele lor; ei se coborau de bună seamă din Rodopi și Balcani”.

Silviu Dragomir, preluând cele de mai sus, spune: „vlahii care turburau liniștea călugărilor din Athos, în sec. al XIV-lea, unii poate și mai curînd, trebuie să fi fost aromâni”²⁸.

Din cele relatate, se constată deci că meglenoromânii sînt desprînși din masa mare a dacoromânilor și au coborît în grupuri succesive și pe drumuri diferite pînă în locurile unde îi găsim. Unul din aceste grupuri, înainte de a coborî în Meglenia, a poposit mai întîi în Rodopi, datorită împrejurărilor pe care le-am arătat în legătură cu

²⁸ În legătură cu aceste știri, credem interesant să amintim despre o tradiție a meglenoromânilor, privind turburările călugărilor de la Athos, de către vlahii medievale. Într-adevăr, pe lîngă prestigiul religios de care se bucură acest mare centru monahal din Peninsula Calcidică, meglenoromânii cînd erau nevoiți să plece în căutare de lucru, după ce se terminau muncile lor agricole, ei se duceau numai la Sf. Munte Athos. Porneau în grupuri în „Sfita Gora” (termen slav pentru Sf. Munte), să lucreze ca muncitori agricoli, sau la construcțiile pe care le făceau călugării. Se înapoiau în primăvară cu ceva economii bănești, dar și cu cunoștințe evolute în ce privește cultura și civilizația. Cei mai răsăriți dintre ei, căpătînd și cunoștințe despre practica bisericească și învățînd și ceva carte grecească, deveneau cîntăreți bisericești în satele lor și chiar preoți, hirotonisiți de episcopii greci. Această tradiție ne îndreptățește să presupunem că din vlahii, pe care S. Dragomir îi crede că erau aromâni, să se fi desprins o parte din meglenoromânii de azi. Graiul din comunele Huma și Țîrnareca, puternic influențat de aromână, în comparație cu graiul din celelalte comune, ar putea constitui o mărturie.

așezarea unor resturi de pecenegi în această regiune; iar după alții, în regiunea Caraferia (Veria), nu departe de Meglenia. (Dr. Clentes Nicolaidēs, în „La Macedoine”, Berlin 1899, pg. 41).

Revenind asupra acestui fapt, ținem să amintim, deoarece cîțiva autori ca C. Jireček, Gustav Weigand la care se raliază și O. Densușianu, ajung la concluzia că meglenoromânii sînt un amestec de vlahi cu pecenegi, pe baza constatării la cîțiva indivizi a tipului necaucazic, dar mai ales după Densușianu, a asemănării dialectului lor cu dacoromâna, considerîndu-i chiar ca o colonie dacoromână transplantată în Macedonia.

Altădată, viața românească meglenită se întindea mult mai în afara hotarelor actuale ale acestui ținut, cuprinzînd localități populate numai cu vlahi, al căror număr trecea de 35000. Cu timpul însă, trăind în vecinătatea cu superioritate numerică a satelor cu populație bulgară, mulți s-au bulgarizat. Așa, spre Est, satul Sirminina s-a pierdut slavizîndu-se, soartă pe care a avut-o și Barovița la Sud-Est. Alte sălașuri românești bulgarizate sînt Conța și Leascova, primul în Nord-Estul și al doilea în partea de Sud a ținutului²⁹. În trecut, după cum am arătat, megleniții atingeau linia Vardar, dovada fiind localitățile Negorți, numită de români Negrii, Mărdzeanți (Mărginașii); iar spre Sud-Vest satul Cornișor. Slavizarea și a altor localități se constată și din asemănarea portului la bărbați și chiar și a unor obiceiuri române, ceea ce confirmă că toată regiunea cuprinsă între munții Caragiova și Nicea, pînă la Vodena și Neagușta era românească.

Pînă în preajma celui de al doilea război mondial, în unele din aceste comune, îndeosebi în Leascova, încă se mai găseau vîrstnici care să cunoască graiul românesc. În Barovița, cel puțin, întreaga nomenclatură toponimică este românească: Chiatra-ânțăpată, Izvorca-rați, Valea-seacă, Carpinu-gros, etc. Tot pe aceste considerente, de rudenie, românii megleniți, cînd era cazul, se încuscreau numai cu bulgarii din aceste sate și nu cu bulgarii în general, cum se afirmă de către unii autori care au scris despre meglenoromâni.

Referindu-se la coborîrea lor pînă în cîmpia Meglenului, vedem că aceasta coincide, de fapt, și cu incidentele dintre Unguri și Tătari, care fac ca părți din masa românilor, din diverse regiuni ale Ardealului, să fie

²⁹ C. Noe, „Meglenia – un ținut fermecător”, fragment dintr-o conferință ținută la Soc. „Meglenia” și publicată în Tribuna rom. de peste hotare, nr. 1-2, II. 1925.

împinse spre Sud, poarta de trecere fiind, probabil, Vidinul și Valea Timocului. În calea ei, această populație s-a scindat în două grupuri, unul s-a oprit în Istria, iar celălalt, provenit din dacoromânii din părțile Bihorului care în drumul lor au poposit un timp oarecercere în Banat, după care au trecut Dunărea în Sud, coborînd pe văile munților, ocolind pe la Vest întreaga Stara Planina, pînă în împrejurimile Bitoliei, unde au poposit vremelnice³⁰.

Din perioada staționării în Banat, probabil, au căpătat și acele influențe ce se constată și la megleniți, care au o mare asemănare în grai, port și mai ales în comportament cu bănățenii. Din acest grup, în deplasarea lui înspre Răsărit, au făcut parte și așezările de megleniți, cu populație numeroasă, care s-a desnaționalizat, amestecîndu-se în masa de slavi și tot cu acești români au fost cîndva contacte cu locuitorii din Moloviște și Gopeș.

În studiul său „Originea Muloviștenilor și Gopeșenilor în lumina unor texte”, Buc. 1930, Tache Papahagi menționează stabilirea unui grup de megleniți în cele două comune, ca fiind deplasați din cîmpia Meglenului.[1] Noi opinăm că megleniții n-au venit dinspre răsărit, după ce mai întîi s-au stabilit în Meglen, ci ei au continuat să meargă înspre răsărit pînă în locurile lor de azi, despre care aveau cunoștință. Deci, în popasurile lor vremelnice s-au putut face acele împrumuturi de obiceiuri, port și, mai ales, limbă pe care le constatăm. Admițînd însă o unitate etno-lingvistică, este de acceptat că un număr destul de mare să fi rămas în cele două comune, justificînd în felul acesta identitatea între locuitorii acestor așezări și megleniți. În studiul citat se subliniază cîteva caracteristici ale graiului, din punct de vedere fonetic, care confirmă legătura ce a existat între aceștia și grupul molovișteno-gopeșean:

- proteza lui a din aromână apare în axen, axeană. În lexic avem umzescu, traze, zuuă, zinucl'u unde dz din aromână apare z simplu.
- articolul -l masculin apare la singular în -u: fagu, lupu, omu, pul'u, etc.

³⁰ T. Papahagi, „Graiul și folklorul Maramureșului”, 1925. Tot ce se poate că o parte din megleniți să fi fost români de prin părțile Maramureșului și anume un grup aparte, care încă în vorbire nu posedă fenomenul rotacismului. De aici reiese că istroromânii proveneau din alte regiuni ale Ardealului și deci n-au conlocuit laolaltă cu megleniții, decît în întîlnirea lor în Sud.

- prenumele tine din aromână se aude tu (în vorbirea generațiilor vîrstnice).
- pronuțarea lui ă sau î tonici ca o deschis în moc, mîc, - sînt sunete specific meglenite.

În continuare, pornind de la afirmația că românii din Meglen sînt bănățeni, ne referim în principiu la limbă și obiceiuri. Cum însă prin acestea și mai cu seamă prin tradiții oglindesc spiritul bănățean de azi, românii din Meglenia, mai mult ca sigur, au avut ca patrie Banatul.

Cea mai puternică dovadă însă că megleniții sînt de aceeași origine și au trăit mult timp laolaltă cu dacoromânii, rămâne limba. Într-adevăr, fondul dialectului meglenit are așa de mare asemănare cu limba română, încît se poate spune că formează una și aceeași limbă. Aceasta devine izbitoare, dacă comparația se face între graiul megleniților de azi și limba vorbită în Banat și Transilvania în sec. XVI-lea, în care găsim cuvinte și forme curat meglenoromâne. Desigur, sînt și influențe străine care au lovit graiul acestora, după despărțire, îngreunînd astfel stabilirea epocii de conviețuire.

Pentru stabilirea cu aproximație a existenței megleniților în locurile unde-i găsim azi, ne ajută și unele evenimente care au avut loc în istorie și pe care le-am mai amintit. Astfel, în 1125 [vezi nota [9], p. 29] normanzii ocupă Macedonia, cuceresc districtul și orașul Salonic. În vorbirea vlahilor megleniți sînt cîteva cuvinte de origine franceză, a căror proveniență nu se poate explica decît prin contactul lor cu francezii din armata regatului franc de la Salonic, cantonați prin satele lor, deoarece izolați cum au trăit prin aceste locuri, nu au avut niciodată vreun contact cu alți francezi. (vezi nota de subsol nr. 12) Existența acestor cuvinte în grai, notate la nota 12, ar putea constitui un indiciu asupra datei așezării acestor vlahi în ținutul ocupat de ei pînă azi, că se aflau deja aci pe vremea acestui regat franc.

După cum am văzut, în 1308, Macedonia este invadată de mercenarii catalani. În retragerea lor prin Tracia și Macedonia, au pustiit ținuturile, ajungînd pînă la Atena. (După „Histoire Universelle par le Comte de Segur”, Paris 1856 și Valeriu Papahagi, „Catalanii și Vlahii în Europa Sudorientală în sec. XIV-lea”, Buc. 1946). G. Murnu, arată despre catalani că „aventurile catalanilor au stîrnit groază pe atunci în imperiul bizantin”. (v. nota 14). Amintirea despre catalani dăinuiește și azi printre vlahii megleniți. Cînd este vorba despre vreun evenimente foarte vechi și neplăcut, ei spun că este din „veacu catalanului”. Tot de pe timpul

invaziei catalanilor se pare că a rămas și pronunțarea unor cuvinte care se apropie ca pronunțare de limba spaniolă, (v. nota 14), despre care Theodor Capidan spune că pronunțarea aceasta ar putea fi o influență spaniolă, venită din partea evreilor spanioli din Salonic (v. nota 14).

În concluzie, față de cele arătate, stabilim următoarele: meglenoromânii sînt români din stînga Dunării, coborîți în mai multe etape și din mai multe direcții în ținutul Megleniei; că la venirea lor au dat peste un element romanizat, de același sînge cu ei; că drumul pe care l-au urmat, o parte din ei – acea populație provenită din regiunea Bihorului și Banatului – la coborîrea lor în Meglen, a fost valea și cîmpia Nișului, direct spre Sud, pînă în regiunea Bitoliei, de unde se îndreaptă spre Est, pînă în Meglen; că o asemănare cu grupul molovișteno-gopeșean există și că o parte din megleniți au rămas, în drumul lor, pe loc; că majoritatea masei ce o formează românii din Meglenia au coborît în sec. al XII-lea.

Relevînd faptele, în baza documentelor și a relatărilor unor cercetători, cu privire la stabilirea locului în istorie a vlahilor din Meglenia, nu putem trece cu vederea, fără a face cîteva considerațiuni asupra a două afirmații ale lui Theodor Capidan:

1. că acești români sînt singurii din marea tulpină a românismului balcano-carpatic care și-au pierdut numele de neam, păstrat cu atîta tenacitate de românii din Dacia, de aromâni și de cei din Istria.
2. că aceștia (meglenoromânii) sînt singurii reprezentanți ai cultului lui Mahomed, nu numai dintre români, dar dintre toate popoarele de rasă latină³¹.

În privința primei afirmații, ținînd seamă de cele arătate pînă acum, privind originea lor, este probabil că ei nu și-au pierdut numele de român, ci mai de grabă nu l-au cunoscut niciodată, conștienți de originea lor valahă, așa cum erau denumiți toți românii, în tot cursul evului mediu: valahi au fost numiți de slavi localnicii din vechea populației romanizată din Meglenia, valahi cei care au venit ulterior, fie din Nordul Dunării, fie din Rodopi și Hemus, cînd nici aceștia din urmă nu se numeau români ci tot valahi, iar mai tîrziu, neavînd contacte nici cu aromânii, nici cu

³¹ Th. Capidan, „Meglenoromânii”, vol. I. pg. 5.

dacoromâni, au rămas cu epitetul de valahi, necunoscînd denumirea de român³².

Dar nici cu numele de „vla”, pl. „vlași” nu se numeau ei între ei, ci străinii îi numeau așa. Dacă erau întrebați ce sînt, ei răspundeau: năntineț, ușineț, lundzineț, etc., după numele comunei unde locuiau; probabil o reminiscență a cetăților independente din vechime. Ei numeau „vlași” numai pe aromânii gramosteni din comuna Livezi, care s-au așezat în imediata lor apropiere, veniți aici din grupul aromânilor pindenii, în urma prigoanei satrapului Ali Pașa. [2]

Tîrziu de tot, pe la mijlocul sec. al XIX-lea, cînd s-a intensificat propaganda grecească, care a reușit să capteze o parte din locuitori pentru ideea greacă, spre a se deosebi, s-au împărțit în grecomani, cei atașați la această idee și vlași, cei atașați la curentul de renaștere a românismului.

Cea de-a doua afirmație [a lui Capidan] este pusă la îndoială că prezintă adevărul istoric. În acest sens, credem că e suficient să cităm cîteva mărturii scrise, care contrazic aceste afirmații.

Eruditul Profesor de la Universitatea din Iași și membru al Acad. Române, Ion Caragiani, în lucrarea sa „Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică”, spune că „nomazii mahomedani și iuruci, care migrau din cîmpiile Macedoniei și Turcia în Asia Mică, sînt vlahi, vorbind românește și unii din ei, de vreo 200 – 300 ani, s-au turciti”. Mai departe, continuă: „Bărdunioții sînt dar acei vechi fărșeroți, care rămaseră cu privilegiile lor, dar cu timpul și ei se turciră ca mulți alți fărșeroți”, (op.

³² T. Hagi-Gogu în „Romanus și Valachus, sau ce este Romanus, Roman, Român, Aromân, Valah și Vlah”, Buc. 1939, pg. 31, analizînd termenii, arată că Român apare în documente prin sec. al XIII-lea, iar la pg. 33-34 „forma Român, se menține pînă în sec. al XIX-lea. Român și România apare în secolul trecut. Pentru cancelariile europene, acest nume începe în 1857. La 1848, pe Cîmpia Libertății, Românii au cerut europenilor să-i numească Români, nu Valahi. După Ovid Densușianu, cuvîntul Român, apare sporadic în sec. al XVI-lea; Mihai Kogălniceanu scrie Roumaine, în 1837”. C. C. Giurescu, op. cit. pg. 238: „Slavii care au năvălit în Dacia pe la începutul sec. al VI-lea, au numit popoarele romanice pe care le-au subjugat „vlahi” adică oameni neliberi. Deci termenul „rumân”, cum se numeau țărani neliberi. Deci termenul „rumân” avînd accepțiune socială, nu etnică pe vremea aceea, și termenul „Vlah” dat de slavi, aveau aceeași semnificație. Semnificația socială durează pînă prin veacul al XIV-lea, cînd țară locuită de „rumâni” apare ca „Țara Românească”, iar domni și boierii sînt români”.

cit. pg. 280). „Trebuie să notăm aci, spune autorul, că din toate triburile românești din Peninsula Balcanică, numai fărșeroții au fost susceptibili de turcire, în afară de cei din provincia Mogleni din Macedonia, care nu sînt fărșeroți”. Explică acest fenomen, pe de o parte, spre a-și păstra privilegiile, iar pe de alta, prin faptul slăbirii credinței religioase, în urma certurilor necontenite între cele două biserici, cea ortodoxă din Constantinopole și cea catolică din Roma.

În documentarea sa pe această temă, Ion Caragiani citează pe Elisée Reclus, care în „Nouvelle géographie universelle”, vol. I., Paris 1876, pg. 184, scrie „En fin des milliers de familles roumaines qui vivent dans les cités du littoral Avlona, Bérat, Tirana, sont devenues musulmanes, quoique leur idiome soit toujours le valaque”.

Un alt autor român, Isidor Ieșan, în lucrarea sa „Secta Paterenă în Balcani și Dacia Traiană”, Buc. 1912, pg. 192, ocupîndu-se de cuceririle sultanului Baiazid al II-lea și întinderea dominației otomane spre nordul Peninsulei Balcanice, scrie: „Morlacia din Dalmația și Croația, despre care se știe că au fost români, cît și toată populația bogumilă română din nordul Bosniei, în număr de circa 80000, trecură la legea islamică și turcîndu-se, aceștia au fost lăsați în posesiunea pămînturilor și a tuturor privilegiilor”.

Deasemenea, Prof. V. Diamandi, în „Românii din Peninsula Balcanică”, Buc. 1938, scrie: „Cred că și fostul grup turcesc numit vlahadzi, care locuia pe lîngă Grebena, era altădată aromânesc, căci altfel nu s-ar putea explica denumirea de vlahadzi”.

Iată dar mărturiile care arată că nu numai cei cîțiva vlahi dintr-o singură comună, Noanti, din Meglenia au trecut la islamism, ci alte grupuri mari de vlahi, cu mult înaintea celor din Noanti, îmbrățișează această credință. Dacă vlahii din Meglenia au fost forțați să se turcească, cum afirmă Capidan, ceilalți, atît din sudul Peninsulei cît și cei din nord și Dalmația, și-au părăsit credința mai mult spre a-și păstra averile și privilegiile.

Reflecții asupra episodului trecerii năntineților la mahomedanism.

Ce împrejurări i-a determinat să-și părăsească credința creștină?

Theodor Capidan în „Meglenoromânii”, vol. I. pg. 14 și urm., povestește cu multe amănunte evenimentul întîmplat cu 200 – 300 de ani înainte (deci pe la 1600), numai după narațiunile unor bătrîni, fără să

citeze nici un nume, și sprijinit pe afirmația lui J. G. von Hahn că însuși episcopul lor i-ar fi îndemnat să treacă la islamism; dar nici Hahn nu aduce dovezi în această privință, ci recurge tot la legendă și tradiții.

Povestea că năntineții au fost forțați de vecinii lor coniarci (turci emigrați din Asia Mică) și pomaci (bulgari turciți) să-și părăsească credința nu ni se pare lămuritoare. Credem că cu totul alte împrejurări au determinat pe năntineți, și poate și pe alți vlahi din Peninsula, să treacă la islamism. Una din cauzele importante, cum am arătat mai sus, a fost lupta aprigă, în acea perioadă, între cele două biserici, catolică și ortodoxă, pentru dominația bisericească în Balcani.

Vlahii, care aveau conștiința latinității, erau mai ușor dispuși să se alipească bisericii latine și, în acest caz, Patriarhia greacă din Constantinopol, ar fi pierdut un mare număr de supuși. De aici, presiuni neconținute și adeseori violențe, din partea bisericii grecești, tolerată de stăpînirea otomană și sprijinită de statul grec³³. Patriarhia din Fanar, însă, nu urmărea numai scopuri religioase, ci mai ales scopuri politice, anume: cîștigînd pe vlahi, să-i poată ușor desnaționaliza, prin cultura greacă și, astfel, să-i înglobeze în masa etnică greacă.

În fața acestei perspective, vlahii au preferat să-și schimbe religia, să îmbrățișeze chiar islamismul, decît să-și piardă limba și naționalitatea. Statul otoman, tolerant, nu le-a impus să-și părăsească limba și ei, după turcirea, au continuat să vorbească românește pînă în ziua de azi³⁴.

³³ Alexandre Rubin în „Les Roumains de Macédoine”, Buc. 1912 la pg. 181-231 publică „Calendarul Ecumenic al Patriarhiei din Constantinopol”, în care sînt înserate numeroase asasinat și acte de teroare împotriva românilor comise de către bandele grecești sprijinite de slujitorii altarului, acte considerate de Patriarhie „plăcute lui Dumnezeu”.

³⁴ Citim în „L’univers, ou histoire et description de tous les peuples, de leurs religions, moeurs, coutumes, etc.” de M. Chopin, Paris, ed. Firmin Didot frères, 1856, la pg. 268, următoarea relatare despre toleranța religioasă a turcilor: „on trouve dans un chant servien que Georges-Brancovitch demanda á Huniadi ce qu’il comptait faire relativement au culte des serviens dans le cas où il sera vainqueur; et le héros hongrois lui repondit sans detour: je convertirais le pays á la religion catholique”. Georges adresa la meme question au sultan; „je bâtrais, replique le turc, une mosqués a coté de chaque église et mes sujets seraient libres ou de se prosterner dans la mosquée, ou de se signer dans votre église”.

Dealtfel, din cauza acestor lupte dintre cele două biserici, sentimentul religios la vlahii din Balcani slăbise într-atît încît regiuni întregi nu aveau biserici, nu-și botezau copiii, nu se cununau religios, cum arată I. Caragiani în op. cit.; de aceea mulți au îmbrățișat cu ușurință diverse secte religioase (bogomilă, paterenă, paulicienă, etc.), iar alții au trecut la legea lui Mahomed. [3]

În legătură cu turcirea vlahilor din comuna Noanti, care, după J. G. Hahn, ar fi fost îndemnați la aceasta de însuși episcopul lor, pe cînd se făcea slujbă în biserică³⁵, în amintirea megleniților dăinuiește legenda că, după puțin timp de la acest eveniment, o parte din populație, care nu acceptase să se lepede de credința creștină, ne mai putînd rezista presiunilor celor turciți, care le făceau viața de nesuportat, s-au dus la mormîntul fostului episcop – care între timp murise – și, făcînd apel la spiritul mortului, să-i sfătuiască ce cale să apuce, ar fi auzit, din mormînt, o voce care le-ar fi spus așa: „frații mei, eu am trecut cu ușurință la legea mahomedană, că strămoșii mei au fost turci, însă eu am făcut un mare păcat că v-am îndemnat și pe voi să vă lepădați religia; voi să nu faceți asta și să vă păstrați mai departe credința voastră”. [4]

Turburați de cele ce au auzit, oamenii s-au înapoiat la casele lor cu hotărîrea fermă de a rezista. Situația însă, devenise de așa manieră, mai ales că cei turciți aveau sprijinul autorităților turce, încît parte au plecat din comună, refugiindu-se în satele mai îndepărtate iar parte, cei mai nevoiași, au trebuit să se supună și să accepte noua religie³⁶.

Ținînd seamă de starea de înapoiere a popoarelor de pe aceste meleaguri pe vremea aceea, precum și de moravurile barbare de atunci, sînt explicabile tradiția și legendele, create în jurul acestui fapt.

Este vorba de înțeleptul sultan Murad al II-lea (1422-1451) și următorii, care pe lîngă toleranța religioasă, acorda vlahilor, prin cunoscutele capitulațiuni, dreptul de a călători, în toată libertatea, prin tot imperiul, exercitînd orice profesiune li s-ar părea bună și asigurîndu-le dreptatea printr-un „cadiu” (judecător) conform legilor valahe. (Anastase Hăciu în „Aromânii”, pg. 26, citînd pe consulul francez al lui Napoleon, Pouqueville).

³⁵ După o relatare a lui C. Noe, în Noanti era o familie Șeu. Se crede că numele îi vine de la Șeic-Șeu. La această familie s-ar fi păstrat, pînă la plecarea în Turcia a năntineților, mitra vlădicăi care s-a turcit. [5]

³⁶ Înainte de turcire, toți megleniții din actualele sate din Cîmpia estică a Megleniei locuiau în Noanti. Satele Birislăv, Lundziîni, Oșîni, au fost ridicate de către locuitorii din Noanti, care n-au trecut la mahomedanism.

Data exactă când s-au turcit năntineții nu se cunoaște. O indicație de pe o copertă a unui ceaslov, mărturisită de dascălul Goșa din Oșiîni, arată că islamizarea comunei s-a petrecut în anul 1671. Acest ceaslov se găsea la metohul din Oșiîni, care, odată cu arhiva metohului, imediat după ocuparea teritoriului de către greci, a fost ridicat și dus la Atena.

Nu avem nici știri precise cât timp a durat procesul de turcizare a tuturor locuitorilor comunei.

După acest dezastru, bisericile și mănăstirile din Noanti se transformă toate în geamii, unele în depozite comunale, cimitirele fiind devastate de cruci și înlocuite cu lespezi de piatră. Și, pentru că actul s-a produs într-o zi de Paște, năntineții, cuprinși de spaimă, ținură mare doliu. Pentru ei, de acum, începe să apună gloria trecutului, îndreptându-se pe un drum străin și necunoscut. Tot ce le-a mai rămas și au păstrat-o, a fost limba.

Odată îmbrățișată de către năntineți a noii credințe, o parte din ei, refuzînd noua religie, momentan, s-au retras în ascunzișurile munților, ferindu-se din calea pericolului, singurul mijloc de apărare care le dădea posibilitatea de a se salva. În aceste condițiuni, ei părăsesc Noantea și așezările din apropierea acesteia, vizate de răufăcători și construiesc, după cum am văzut, noi sate, acelea pe care le găsim și în zilele de azi.

După această transformare spirituală a vieții lor, în pofida celor pătimite, ei continuă să-și ducă aceiași viață românească ca pînă atunci. Nici Noantea și nici ținutul lor nu și-a schimbat fața; întreaga nomenclatură rămînînd aceeași, românească, iar năntineții, care nu mai erau creștini, rămîn conservatori datinilor strămoșești. Practicarea unor obiceiuri de către aceștia, care dăinuie pînă azi, ne arată că turcirea nu s-a făcut rapid, ci în decurs de mai mulți ani, deși trecuți la mahomedanism, și-au păstrat unele datini creștine. Cînd femeile năntene își adorm copiii, ca și în satele românești, le fac semnul crucii cu un gest al mîinii drepte deasupra frunții, spunînd că „așa e bine”. Pentru ca aluatul să se dospească mai repede, îl ating cu muchia palmei, adîncind semnul crucii. În ziua de Sf. Gheorghe, aduc jertfe, tăind o vită (curban), ca și creștinii vecini. Apoi, legăturile de rudenie între acești turci și românii din celelalte sate românești, nu s-au întrerupt, încă o dovadă că locuitorii acestor sate erau odată năntineți. Mulți turci păstrau obiceiul de a fi nași copiilor unor familii de români. Cînd se boteza un copil, al cărui naș se știa că era un strămoș al acestor turci de azi, de pe vremea cînd erau creștini, urmașul acestora venea la biserică, unde se oficia botezul și nu

intra în biserică, ci aștepta în tindă, pînă se săvîrșea taina botezului și, la ieșire din biserică, turcul naș lua copilul pe brațe și-l ducea după obicei la părinții lui acasă³⁷. Năntineții se foloseau de o monedă, bătută sub împăratul Constantin cel Mare, numită de ei „costădinac”, care credeau că conține în componența aliajului rumeguș din crucea pe care a fost răstignit Iisus, cu ajutorul căreia înlăturau diferite pericole din calea lor. Apoi au păstrat nume de familii: Asan di Răduș, Memed di Coli, Asan di Dima, etc. care, de asemenea, pledează că turcizarea lor este de dată recentă.

Astfel, spiritul de conservare al acestor latini islamizați, care greu renunțaseră la legea lor, i-a făcut ca să păstreze și să se folosească, în parte, de vechea credință. Așa se explică existența unui paraclis în Noanti, care a fost tănuit și păstrat pînă în anul 1912. Această descoperire a fost făcută de către un meglenit din satul Birislăv, pe nume Crista, care din neștiință, nepreocupîndu-l faptul, a neglijat de a-l sesiza.

După înlăturarea stăpînirii turcești și ocuparea ținutului de către greci, aflîndu-se despre acest paraclis, s-a încercat o cercetare, care însă n-a dat rezultate bune, deoarece Noantea, prefăcută în ruine, între timp, de pe urma primului război mondial, locul cu pricina n-a putut fi depistat.

Revenind asupra așezărilor restului de megleniți, care, după turcizarea năntineților, aflîndu-se la distanțe destul de mici, legate între ele prin drumuri întortochiate și înguste, așezate față în față pe versanții munților și poalelor de dealuri, aceste așezări, după cum am văzut, încep să fie părăsite, ridicîndu-se alături de ele sate noi. Prin urmare, una din cauzele care au dat loc la apariția de noi sate, incontestabil, a fost prigoana turcească, care se revărsa cu furie împotriva creștinătății. O altă cauză a fost înmulțirea populației și, deci, imposibilitatea de a încăpea în satele existente, mai ales că această situație se creează odată cu turcizarea Noantei, cînd un rest de români se refugiază în locuri unde își ridică noi așezări.

Finele veacului al XVIII-lea, stabilește, definitiv, numărul comunelor românești în Meglenia, pînă în zilele noastre.

³⁷ Printre rudele mai de frunte la românii megleniți este nașul. Dacă celelalte legături de rudenie se sting, cu timpul, în schimb nășia rămîne încă mult timp în sînul aceleiași familii. Aceasta denotă că turcizarea năntineților este destul de recentă.

În legătură cu vlahii turciți din Noanti, găsim în izvoarele istorice bizantine știri care ne-ar apropia de relatarea cu episcopul și anume diploma împăratului Vasile al II-lea, prin care supune Arhiepiscopiei din Ohrida pe „vlahii din toată Bulgaria și pe turcii vardarioți cuprinși în frontierele bulgare”.

Cine erau acești turci vardarioți, ne lămurește N. Bănescu. Cităm: „Les Turcs Vardariotes, mentionnés par le diplome de Basile II étaient à l’origine une population iranienne, les Perses de Nasr-Theophobos, réfugiés dans l’empire sous le règne de Theophile et dont une partie fut installée sur la Vardar, durant la troisième décade du IX-mé siècle. Les turcs Vardariotes étaient chrétien et se distinguaient par leur loyalisme envers l’empire. On fonda pour eux un évêché spécial. Le R.P. Laurent, a publié deux sceaux d’évêques des Vardariotes du XI-ème siècle: l’un de Theophilacte, évêque de turcs et l’autre d’Antoine, évêque de Turquie”³⁸.

Acești turci [perși] ai lui Theophobos, îi găsim menționați și de istoricul Comte de Ségur; ei formau armata mercenară de 30000 persani, care, revoltându-se împotriva Sarasinilor, au trecut la bizantini și s-au pus la dispoziția lui Nasr-Theophobos, general bizantin de origine persană, căsătorit cu Helena, sora împăratului Theophil (829-841). După câțiva ani de lupte în solda bizantinilor, acești mercenari, numulțumiți de felul cum li se plătea solda, se revoltă și încearcă să proclame împărat pe conducătorul lor Theophobos. Revolta însă nu reușește și ei sînt deportați în regiunea fluviului Vardar din Macedonia³⁹.

Alte precizări și concluzii privind istoria meglenoromânilor.

Deși cronicarii bizantini, cînd vorbesc de vlahii din Balcani, nu fac vreo mențiune specială despre vlahii din Meglenia ca populație distinctă de ceilalți vlahi din imperiu, din informațiile aceluiași cronicari reiese însă că această populație de vlahi exista, pe locurile unde se

³⁸ N. Bănescu “Les duchés byzantins de Paristrion (Paradunavion) et de Bulgarie”, pg. 164, Buc. 1946. Comuna Noanti, unde locuiau vlahii turciți, este foarte aproape de Vardar (circa 20 Km.); s-ar putea presupune că vreun grup din turcii vardarioți să se fi așezat aici și, găsind o populație mai numeroasă de vlahi, au adoptat limba acestora și religia creștină.

³⁹ Le Comte de Ségur „Histoire Universelle, vol. XI (Histoire de Bas Empire)”, pg. 39, Paris, 1956.

găsește azi, pe la începutul sec. al XI-lea, cînd împăratul bizantin Vasile al II-lea Bulgaroctonul, în luptă cu țarul bulgar Samuil din Ohrida, împresoară cetatea Noția (Noanti) apărată de prințul meglenilor Elițe (Ilița), aliat cu țarul Samuil, ca și celălalt conducător vlah Niculiță, apărătorul cetății Servia din Tesalia.

Cei doi aliați ai țarului Samuil, unul conducînd luptele din Tesalia și altul în Moglena, amîndoi răzvrățiți ai imperiului, atît prin asemănare de nume, cît și prin poziția lor de răzvrățiți, nu puteau fi decît vlahi, conducători ai populației de vlahi din acele regiuni. De altfel, de la cetatea Servia, din nordul Tesaliei, unde opera Niculiță, pînă la cetatea Noția din Moglena, nu este o distanță prea mare (circa 80 km.), iar teritoriul cuprins între aceste cetăți era presărat cu așezări de vlahi.

Dar, în afară de aceste știri din sec. al XI-lea, existența unor nume de localități cu rezonanță romană păstrate pînă azi, ne îndreptățește să presupunem că, ținutul fiind locuit de triburi tracice, așa cum atestă scriitorii antici Herodot, Tukidide [Tucidide] și Strabon, o parte din străbunii meglenoromânilor să fi fost această veche populație romanizată după cucerirea romană, peste care s-au suprapus vlahi din nordul Peninsulei (aromânii) și colonii succesive de Cumani, Pecenegi, Turci vardarioți și chiar Vlahi din nordul Dunării, în epoca dominației bizantine; aceștia din urmă, aducînd și o vorbire nouă, cea dacoromână, a rezultat asemănarea mai mare a meglenoromânei cu dacoromâna.

Pe teritoriul comunei Lundziîni, așezată la poalele muntelui Zoana, există o localitate numită „Lusceva” (a lui Sceva)⁴⁰; apoi, în imediata apropiere „Curiia” (o ridicătură de pămînt, un tumulus) și „Vinător” (în graiul de azi nu există acest cuvînt latin, ci „lov” (vînat) și „lovaci” (vînător), din bulgară; iar în comunele Noanti, Birislăv, L’umnița și Huma, dese numiri de „Țitati”.

Aceste localități, mai cu seamă cele de pe teritoriul comunei Lundziîni, mai toate sînt așezate pe șoseaua Drumul Mari, în graiul locuitorilor, ce taie regiunea de-a lungul văii Moglena dinspre miazăzi

⁴⁰ Lusceva este o așezare în ruine, părăsită nu de mult timp. Ea se găsește la poalele muntelui Zoana și aparține de comuna Noanti. După turcirea năntineților, această așezare, cu pămîntul ce-i aparține, a rămas în proprietatea a trei frați din Noanti, cu numele Șotli (Peni, Riza și Coli). Pentru că unul din ei nu trecuse la credința nouă, ca să-și piardă urma, donează Lusceva cu toate terenurile bisericii din Lundziîni, după care pleacă în necunoscut.

spre miazănoapte, pînă la orașul Ghevghelia, pe Vardar – probabil o derivație a marelui drum roman „Via Egnatia”, ce pornea de la Durazzo și străbătea Macedonia și Tracia, pînă la Constantinopol, ale cărui urme se văd și astăzi.

În sprijinul ipotezei de continuitate a vechilor populații din aceste ținuturi, ne referim și la afirmația lui Th. Capidan, privind pe aromânii din Pind⁴¹, care deduce din prezența unor denumiri romane că „o parte din strămoșii aromânilor, continuă vechea romanitate locală”, atunci cînd aceștia s-au coborît din nordul Peninsulei, în urmă invaziei slavilor.

Dacă admitem pentru aromânii din Pind că au ca substrat vechea populație (traci sau iliri), romanizată după cucerirea romană, putem spune același lucru și despre meglenoromâni, că au existat ca triburi tracice sau macedoneni preromani, la venirea romanilor.

În privința amestecului vlahilor din Meglenia cu pecenegi, cumani sau alți turci, colonizați în aceste ținuturi de împărații bizantini, amestec datorită căruia unii autori (G. Weigand, C. Jireček), au constatat la cîțiva indivizi tipul necaucasic, credem necesar să dăm cîteva lămuriri despre aceste popoare asiatice, privitor la origine, rasă, limbă și caractere antropologice, pe care le spicuim din documentata lucrare a lui Ioan Ferentz „Cumanii și Episcopia lor”, tipărită la Tipografia Seminarului greco-catolic din Blaj, fără mențiunea anului [1931], dar din conținut reiese că a apărut între cele două războaie mondiale, pg. 8-11.

După scriitorii bizantini Skylitzes, Glykas și Zonaras (Skylitses „Kedreni continuatio”, ed. Migne, Patrologia Graeca, ser. II, tom. 122. Paris, 1889. Zonaras „Annal. lib. XVIII”, nr. 9, ed. Migne, tom. 135, Paris, 1887. Glykas „Annal. IV”. ed. Bonn, 1836.), arată Ioan Ferentz, Cumanii erau de același neam și grai ca și Uzii și Pecenegii. Cronicarul rus Nestor, arată că Pecenegii și Cumanii sînt frați⁴², iar Ana Comnena scrie că aceste două popoare vorbesc aceeași limbă⁴³.

Se pune întrebarea deci, care era limba vorbită de aceste popoare? După un manuscris din 1303, aflat la Biblioteca Sf. Marcu din Veneția, cercetat mai întîi de Iuliu Klaproth, după care acesta a publicat la Paris în 1828 un vocabular latin, person și cuman, apoi de învățatul

⁴¹ Th. Capidan, „Romanitatea Balcanică”, ed. Acad. Române, Buc. 1936, pg. 57-59.

⁴² Nestor, „Cronica rusească”, cap. 79, trad. Louis Leger, Paris, 1834.

⁴³ Ana Comnena, „Alexias VIII”, ed Migne – Patrologia Graeca, ser. II, tom. 131, Paris, 1864.

Otto Blau, cunoscător al limbii turcești, care l-a studiat în 1875 și, în sfârșit, contele Geza Kuun, membru al Academiei Maghiare, care publică în 1880 o ediție critică, rezultă că limba cumană este o ramură a celei turcești, iar Cumanii sînt o odraslă turcească⁴⁴.

Cunoscînd limba Cumanilor și Pecenegilor, să vedem acum din ce rasă făceau ei parte. Pentru definirea rasei, pe lîngă lingvistică, recurgem și la ajutorul antropologiei, în care scop este necesar o comparație între tipul mongol, cu care deseori sînt confundați Cumanii și Pecenegii și tipul cuman, servindu-ne în continuare de descrierea din lucrarea citată a lui Ferent⁴⁵.

- a) La tipul mongol capul e pătrat, fața lată, ochii așezați pieziș, sprîncenele se lungesc oblic de la păr pînă la nas, nasul scurt și turtit, fața slabă și galbenă, statura mică, iar picioarele mai scurte decît talia.
- b) La tipul cuman, capul nu e pătrat, ci lunguiet, ba chiar puțin lung cum se exprimă Ana Comnena, descriînd frumusețea mamei sale, pe care o compară ca frumusețe cu femeile cumane apoi fața lunguiață și brună, negricioasă, oacheșă, statura lungă și impunătoare⁴⁶.

Karl Friederich Neuman în „Die Volker des sudlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwicklung”, Leipzig, 1855 (carte premiată de Institutul Franței), arată că Cumanii aveau forma regulată caucaziană.

Un argument în plus, în ce privește înfățișarea fizică a poporului cuman, ni-l dau căsătoriile cu femei cumane a marilor duci și prinți ruși, a mîndrilor feudali francezi, ca și a regilor Ungariei.

Astfel, marele duce al Kievului, Sviatopole, Gheorghe și Andrei, fiii lui Vladimir Monomahul, fiul prințului Oleg, Vladimir fiul prințului

⁴⁴ Iuliu Klaproth, „Vocabulaire latin, person et coman de la Bibliothèque Petrarcha, Paris, 1828. Otto Blau, „Volksthum und Sprache der Kumanen in Zeitschrift der deutschen morgenlandischen Gesellschaft, 1875”. Geza Kuun, „Codex Cumanicus”, Budapest, 1880.

⁴⁵ Ioan Ferent, „Cumanii și Episcopia lor”, pg. 9, citînd pe Thomas Archidiaconus Spalatensis, Histoire Salonitanorum pontificum atque Spalatensium, în „Scriptores rerum Hungaricum”, tom. III. Wien, 1748, precum și Ivo Norbonnensis către Episcopul de Bordeaux, 1242 în Hurmuzache-Densușianu II, pg. 211 și tot în Hurmuzache-Densușianu, „Împăratul Frederich II, către regele Angliei, 1241.

⁴⁶ Idem.

Igor al Novgorodului, Metislav al Galiției, toți s-au căsătorit cu cumane. Tot cumănă era și soția lui Ioniță, împăratul româno-bulgar al imperiului asăneștilor⁴⁷; apoi soția regelui Ștefan al IV-lea al Ungariei, cunoscută în istorie sub numele de „frumoasa Elisabeta”, era cumănă, iar fiul său Ladislav se încurcase într-atît printre cumane, încît era să-și părăsească soția, dacă nu l-ar fi împiedicat nobilii țării.

Dar, nu numai principii și domnitorii vecini își alegeau soții cumane, ci și nobilii francezi; în trecerea lor prin aceste părți în fruntea cruciadelor, luînd contact cu poporul cuman, se căsătoresc cu fete cumane, anume: Guillaume, fiul lui Geoffroy de Méry, Bauduin de Haynaut și Neriot de Toucy, înrudit cu Ludovic regele Franței⁴⁸. Iată dar că atît lingvistica și istoria, cît și antropologia, arată că poporul cuman și pecenegi sînt o ramură turcească de tip caucazic, și nu mongol.

Am recurs la această scurtă digresiune, ca un răspuns acelorora care, ocupîndu-se în scrierile lor de vlahii megleniți, au constatat la cîtiva indivizi tipul necaucazic și au conchis că acești vlahi ar fi chiar pecenegi și cumani romanizați, considerînd că aceste popoare erau de tipul necaucazic.

Autorul acestor rînduri, care face parte din grupul acestor vlahi, i-a putut observa mai de aproape și a putut constata că tipul predominant nu diferă de acela al celorlalți români, cu excepția vlahilor mahomedani din comuna Noanti, care, după înfățișare și caracter, prezintă o oarecare asemănare cu tipul cuman, descris mai sus. Aceasta ne-ar îndreptăți oarecum să presupunem că majoritatea acestor vlahi năntineți sînt urmașii coloniilor de pecenegi și cumani.

Ținînd seamă totuși, de marea promiscuitate a popoarelor din sud-estul Europei pe timpul năvălirilor barbare, este posibil să se găsească la aceste populații și tipul răzlețe necaucazice, dar nu este mai puțin adevărat că originea unui popor nu se poate determina după probe de cazuri izolate.

⁴⁷ G. Acropolitas „Annal. XIII”, ed. Migne, Paris, 1880.

⁴⁸ Ioan Ferent, op. cit., trimițînd la Keramzin, „Histoire de L’Empire de Russie”, Paris, 1819 „Ephraemis Chronologus” in Migne, Paris, 1891, Dr. Augustin Bunea, „Încercare de Istoria Românilor”, Buc. 1912. „Chronicon Budense”, Buda, 1838. Thurocz, „Chronica Hungarorum”, Wien, 1746; „Chronicca Alberice”, repr. la Hașdeu în „Etimologicum Magnum Romaniae”, Buc. 1898.

Vlahii megleniți și biserica.

Prin amestecul, în câteva rînduri, cu elemente de aceeași origine, vlahi din stînga Dunării, care cunoscuseră viața zbuciumată în peregrinările lor, românii megleniți, astăzi, sînt singurii dintre popoarele conlocuitoare la care gradul de cultură se reliefează. Această caracteristică, ca o consecință a felului lor de viață, a luat naștere nemijlocit de vreo influență străină, avînd la bază sentimentul de solidaritate, care i-a făcut să se lege de pămînt printr-o ocupație stabilă, fapt mai puțin constatat la populația bulgărească din vecinătate și mai deloc la aromâni. Depresiunea Meglenului care le asigurase, timp îndelungat, existența prin roadele pămîntului fertile, în aceeași măsură le-a dat posibilitatea ca, unii din ei, să devină și buni meșteșugari, îndeletnicire care a întărit ocupațiunea de bază, prin punerea la dispoziție a uneltelor agricole și celelalte. Îngrijind de buna stare a căminului, era firesc ca ei să se preocupe de întreaga gamă a vieții patriarhale.

Cultul religios, care se infiltrase deja, luînd proporții, a făcut ca megleniții să simtă lipsa locașurilor de rugăciune, construind biserici în fiecare comună. Ridică și o mănăstire, cu hramul Arhanghelul Mihail [6], ce stă la jumătatea drumurilor dintre Oșiîni și Lundziîni, Birislăv și Cupa; adumbrată de fagi uriași și înconjurată de rîulețul Useia, ce cade în matca sa adîncă, unde, la 6 septembrie, în fiecare an, românii din comunele Megleniei, se întîlnesc în curtea acestei mănăstiri, cu drag și prietenie. Acest sentiment pe care-l cultivă cu atîta venerație, i-a dotat cu curajul răspunderii, menținîndu-i fermi și generoși.

Ridicarea locașurilor sfinte a început, în stil mare, odată cu trecerea lor sub conducerea episcopatului de Ohrida.

În acest timp cînd Noanti se turcizează, în afara celor cîteva paraclise răspîndite în ținut, numai în Noanti erau 7 biserici și 2 mănăstiri. Aici se menționează și de o episcopie, la care, rînd pe rînd, s-au perindat trei episcopi români, al căror nume însă a rămas necunoscut⁴⁹. Episcopia își avea sediul în Mala [cartierul] din Mănăstir, înconjurată de o mulțime de chilii pentru călugări. Data înființării ei, de asemenea, nu se cunoaște; dar existența ei fiind incontestabilă, dăinuie pînă în momentul cînd năntineții îmbrățișează islamismul.

⁴⁹ Faptul că avem un episcop ne îndreptățește să credem că Noanti avea un număr mare de locuitori.

Limba în care se oficia în biserică era cea slavonă, iar cultura, în general, era cea neogreacă.

Odată cu desființarea ctitoriilor din Noanti, cei care n-au aderat la noua credință, ca să scape, s-au refugiat în apropierea unor vetre vechi de locașuri, unde și-au clădit satele, existente și pînă azi în Meglenia. Cu timpul, au ridicat fostele biserici din Noanti, pe noi temelii, cu aceleași hramuri, întru amintirea conviețuirii cu năntineții, cu toate greutățile ce le-au avut de înfruntat⁵⁰.

Vorbind de lăcașuri de rugăciune mai vechi, este cazul să pomenim de o bisericuță, cu hramul Sfîti Măria, care se observă pe malul drept al Roului Mare, cu caracteristici picturale și de construcție bizantină, vestigii care au rămas, pînă mai încoace, ca mărturie a timpului. Pe atunci Birislăvul era așezat în apropierea acestei bisericuțe și purta numele de Gărmoazi. O altă biserică veche este Sfîti Măria din comuna Cupa; actuala biserică fiind reclădită pe temeliele celei vechi, cu o poziție care domină mănunchiul de case din Cupa.

După date mărturisite de tradiție, se pare că, sub stăpînirea turcilor, slujba în biserică se oficia în limba greacă, în afara unei singure mănăstiri din Noanti care oficia slujba în slavonă. Slavii și mai ales bulgarii din restul Macedoniei nici nu cunoșteau în realitate biserica, pînă la o epocă oarecare și, de abia tîrziu, imitînd creștinismul, construiesc și slujesc în grecește. Prin urmare, limba greacă, pe atunci, era singura limbă oficială în biserica creștină din toată Macedonia.

La megleniți, preoții erau recrutați dintre bătrînii satelor, cu puține cunoștințe de carte, mulțumindu-se doar cu cîteva formule religioase, pe care aveau grija a le îmbogăți zi de zi. Astfel, unii ajungeau să cunoască întreaga slujbă bisericească pe din afară, fără a ști măcar citi. Călătorind prin împrejurimile Bizanțului și, îndeosebi, la Muntele Athos, culegeau cu un insistent interes informațiuni privitor la cultul bisericesc; unii întorcîndu-se acasă, după mulți ani, cu un bogat bagaj de cunoștințe în direcția aceasta. De aceea, aceste persoane, născute și crescute în mijlocul lor, erau cele mai preferate pentru a le sluji în această calitate.

⁵⁰ Bisericile din satele românești din Meglenia, în majoritatea lor, sînt îngropate o treime în pămînt, clopotnițele fiind construite ulterior, deoarece turcii nu admiteau ca aceste construcții să fie mai înalte decît geamia și, respectiv, clopotnița bisericii decît minaretul.

Nici portul preoților la megleniți nu era cunoscut îndeajuns, deci nici pus în practică, folosindu-se doar de un potcap, barbă și un toiag, care să-i deosebească de ceilalți. Situația nu stînjenea cîtuși de puțin, credincioșii îi urmau cu pietate, fiind satisfăcuți ca despre o realizare datorată numai lor. Această stare de lucruri, destul de înapoiată, se datora, în special Episcopatului din Ohrida, care, în loc să se preocupe de îndrumarea spirituală, duce, mai mult o luptă antagonistă cu Patriarhia, îngrijindu-se, totodată, de lux și îngîmfare.

Note:

[1] Articolul lui Tache Papahagi, menționat de Theodor Minda, a apărut în revista *Grai și Suflet*, vol. IV, fasc. 2, p. 195-256, București, 1930. În pofida titlului, analiza din articol se referă doar la Muloviște (menționându-se că și pentru Gopeși sunt valabile aceleași concluzii). Reproducem aici concluziile lui Tache Papahagi privitoare la originea muloviștenilor (vezi locul citat, p. 256): „a. Un substrat megleno-romîn, care a constituit nucleul închegării acestui sat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea; b. Un strat de populație aromînească suprapus și emigrat din regiunea moscopoleană după 1760; c. Un procent de populație bulgărească asimilată.”

[2] Este adevărat că exista un strat pindean (compus din aromâni din Perivoli și Samarina) în Livezi, însă acesta era minoritar. Stratul dominant era cel grămostean (aproximativ 70%). În perioada de înflorire maximă, Livezile aveau cam 5000 de locuitori.

[3] Adăugăm aici informații furnizate de Dorin Lozovanu în articolul „Meglenoromâni – aspecte istorice, geografice, etnoidentitare și etnodemografice” din volumul „Aromâni, Meglenoromâni, Istroromâni – aspecte identitare și culturale”, Editura Universității București, 2012 (textul lui Lozovanu este la paginile 310-343): „O puternică schimbare a suferit structura confesională. Dacă la sfârșitul secolului trecut [o eroare; de fapt secolul al 19-lea] și începutul acestuia [al 20-lea] musulmanii suniți reprezentau până la 40% din total, creștinii ortodocși fiind 60-70% [de fapt, cel mult 60%], după 1927, ca și în prezent creștinii ortodocși reprezintă peste 90%, aproape toți musulmanii refugiindu-se în Turcia. În ultimele decenii s-a observat trecerea unor familii meglenoromâne în secte neoprotestante, în special adventiști și Martorii lui Iehova, mai mulți fiind în Gevgelija. (loc citat, p. 335)

[4] Adăugăm aici mai multe informații despre episcopul care i-ar fi îndemnat pe năntineți să treacă la islamism. Citatele care urmează sunt toate din cartea lui Thede Kahl, „Istoria aromânilor”, Editura Tritonic, București, 2006, capitolul „Islamizarea vlahilor megleniți (meglenoromâni): Satul Nânti (Notia) și „năntinets” în Turcia de azi” (p. 183-210).

Iată cum descrie fenomenul islamizării Noantei starețul mănăstirii Sf. Arhanghel Mihai din Oșiini, Părintele Serafim (în anul 1999): „Nu se știe în ce an s-a întâmplat, dar era de Paști când Notia (Nânti) s-a turcit. La câmpie existau deja multe sate turcești, dar Notia a putut multă vreme să opună rezistență. Locuitorii din Notia au postit înainte de Paști [...] și s-au rugat ca Dumnezeu să-i ajute în situația dificilă în care se aflau. În noaptea de Paști, însă, pe când se aflau în catedrală, episcopul Ioannis, după ce a cântat „Cristos a înviat” (gr. Christos anesti), le-a înștiințat oamenilor hotărârea sa de a se converti la Islam. El s-a consultat cu credincioșii prezenți și o parte dintre ei au spus că sunt de acord cu voința sa. După aceea o mare parte a populației din Notia s-a turcit [...]” (p.194).

Iată cum descrie același episod un năntineț din Turcia (Hasan Ocak din Şarköy în 1997): „Marele preot (büyük papa) a intrat în biserică spunând „Christos anesti” și a ieșit din biserică din nou ca hogo zicând „Salaam aleykhum” (în arabă: „pacea să fie cu voi”)! Toți i-au răspuns „Aleykhum salaam” și așa s-a transformat mănăstirea în teke (mănăstire islamică). Tekea noastră mare.” (p. 194-195)

Alte informații interesante i-au fost furnizate lui Kahl de același Hasan Ocak, Ramadan Kara și Hüseyin Karakoç: „fostul arhiepiscop Ioannis s-a mutat după convertirea sa la Larisa, ca să predice în moscheea Turhan Camii de acolo. După câte se afirmă, el și-a exprimat regretul pentru convertire și ca urmare a fost omorât. Până la începutul secolului al XIX-lea, mormântul său era la Larisa, iar pe piatra sa de mormânt era scris: „ne bizim ne sizin”, adică „nici al nostru dar nici al vostru.” (p.195-196) Citându-l pe Capidan, „Meglenoromâni”, vol. I (1925), p.15-16, Kahl scrie: „episcopul/hogea s-ar fi întors chiar în Notia, pentru a propovădui localnicilor căința sa și pentru a-i creștina din nou. Aceștia însă erau deja musulmani convinși, astfel ca l-au izgonit din sat, l-au omorât și l-au îngropat la Săm Toader și, în loc de cruce, i-au pus un ploș, ca monument.” Thede Kahl remarcă și un contrast între imaginea

de musulmani fanatici a locuitorilor din Noantea în perioada ce a urmat convertirii și imaginea unor musulmani foarte relaxați a urmașilor năntineților ce au emigrat în Turcia după 1923.

[5] În lucrarea citată a lui A. Hâciu (p. 237) găsim informația interesantă că „Vlădica-episcopul” ar fi „devenit șeic-șeu în graiu meglinit”.

[6] Tot din cartea lui Hâciu (p. 239) știm că megleniții își numeau mănăstirea *Raanghel*; ceva mai jos, Theodor Minda ne spune că megleniții numeau mănăstirea *Sfiti Ranghil*. Despre *Raanghel*, Thede Kahl, în cartea amintită mai sus, ne spune următoarele:

„în relatările despre islamizarea Meglenului de Sus, un rol deosebit pare să-l fi avut mănăstirea Ioannis Prodromos din Archangelos [Oșiini]. După ce a fost prădată și distrusă în anul 1790, autoritățile turcești au acordat permisiunea în 1858 să se ridice pe același loc o altă mănăstire, care să poarte hramul Arhanghelului Mihail, mănăstire care există și în prezent. Picturile icoanelor din mănăstire au fost efectuate de trei aromâni din Crușova în anul 1888 [cf. N. Siokis]. În scena Sfântului Ignatios Theoforu se păstrează în condiții bune o inscripție românească cu litere latine: „portatoru de Dumnezeu” (=Theoforos=purtătorul Domnului în „vlahă”). La forma *Dumnezeu* se poate observa că iconografii nu au scris în aromâna sau meglenoromână, ci în limba română (în aromână, Dumnezeu se spune *Dumnidză*, iar în meglenoromână *Domnu*). După ce mănăstirea a servit în timpul războaielor balcanice drept sediu al organizației andartilor, în 1918 a fost abandonată. Numai după 1940, a fost din nou locuită de călugări. Dorința de a reînsufleți viața mănăstirii a dus în 1987 la o adevărată imigrație, astfel că, în prezent, trăiesc acolo călugări și novici, care, în cele mai multe cazuri, provin din diferite regiuni ale Greciei.” (loc citat, p.193-194)

IV. Meglenia tributară Transformarea satelor în „ciflichii”

Pe la începutul sec. al XVII-lea, puterea turcilor în Europa se accentuează, creștinii fiind nevoiți, de data aceasta, să ia măsuri serioase de autoapărare. Totuși, văzându-se și așa amenințați, unii s-au retras pe la periferii, în afara drumului bașibuzucilor, adăpost fiindu-le văile și munții împăduriți.

Dezlănțuirea prigoanei împotriva lor însă nu s-a oprit; încetul cu încetul, au ajuns să fie constrânși în așa fel că însăși viața ajunsese în pericol. Unii au sperat să se sprijine pe micile prietenii printre turci, cei mai mulți luînd calea bejeniei, refugiindu-se în comunele bulgărești, distanțate de ținutul lor⁵¹.

Această stare de lucruri nu putea să dureze la infinit și, de aceea, creștinii au căutat să-și facă cîte un protector turc. De la uzurpatori și tîlhari, satele din Meglenia cad în mîinile latifundiarilor înrudiți cu Poarta, așa numiții „bei”.

Beii erau mai întotdeauna persoane notabile, cu o putere ce depășea, deseori, cadrul legilor musulmane. Căpătuți din generație în generație, uzufructau districte întregi din vestitul și întinsul Imperiu Otoman. Cu domiciliul la Istanbul și în alte orașe mari, trimiteau vechili pentru administrarea bunurilor lor, indivizi neîntrecuți în răutate. În schimb însă, stăpîinii lor, avînd vederi largi, megleniții nu s-au sfiit să accepte supunerea, considerînd-o ca o salvare pentru ei. În aceste împrejurări trec, pe rînd, sub oblăduirea a cîte unui bei toate satele și comunele care veneau în contact cu populația turcă.

Pîna la vasalitatea lor însă, satele Megleniei erau resfirate sub forma micilor așezări, așa zise „cătune”. Față de așezările actuale, numărul acestor cătune era mult mai mare, ale căror nume au rămas în toponime pîna astăzi.

Centralizarea acestor vetre s-a efectuat numai pe considerentul realizării unei unități, care să le dea o putere de rezistență mai mare.

Cu toate măsurile de restrîngere, unele comune n-au rezistat în fața cruzimii barbare și au acceptat trecerea lor la legea musulmană. Astfel, în anul, presupus, 1671 am văzut cum una din cele mai mari comune, Noanti, trece la această nouă credință.

⁵¹ Th. Capidan, „Meglenoromânii I”, pg. 19.

În fața capitulării unei părți din comună, însă mult timp după aceea, cartiere întregi ale Noantei au rezistat de a îmbrățișa credința turcească, mulți chiar au fugit, repatriindu-se la vecinii lor din satele ferite din drumul turcilor. Cu restul de așezări s-a petrecut așa cum am arătat mai sus: neputînd rezista, iar pe de altă parte simțind slăbiciunea turcească, au căutat de au închinat satele și proprietățile lor, cîștigînd pentru moment, două avantagii: să poată să-și asigure pe viitor liniștea și să aibă un protector, căruia să i se adreseze în cazul cînd sînt încălțați de hrăpăreții turci. Aceste proprietăți, la început, erau acaparate de așa zișii tîlhari ai satelor turcești din împrejurimi și îndeosebi din Noanti. Unele din ele au rămas sub aceiași stăpîni, fără a putea fi răscumpărate de către creștini, cum s-a petrecut cu satul Birislăv, pe cînd altele au fost închinat, mai tîrziu, fără voia primilor stăpîni, altora, care se bucurau de un mai mare prestigiu. Așa s-a întîmplat cu cele mai multe localități, al căror istoric îl vom reda.

De aci, constatăm că aceste închinări s-au efectuat pe simpla opțiune a locuitorilor, din dorința de a avea un stăpîn mai destoinic. În asemenea condiții, tot ce se poate, să nu se fi încheiat nici un fel de act între părți, stînd la bază cuvîntul dat, atîta timp cît și acesta nu era uitat. Un singur lucru era adevărat, că protectorul își lua angajamentul să-i apere, atît împotriva altor pretendenți, cît și împotriva răufăcătorilor de rînd. În schimb, comuna era datoare a plăți, anual, un mic bir protectorului în semn de supunere. Acest dar, în natură, era așa de mic că, de multe ori, sub pretext de secetă sau lipsă de brațe de muncă, beiful ierta birul, mulțumindu-se mai mult de gestul nobil pe care îl făcea.

Starea această de lucruri a durat pînă la începutul secolului al XX-lea. Aproape obișnuiți cu nenorocirile ce se abătuseră asupra lor timp îndelungat, sub protectoratul beilor, românii megleniți începuseră să zărească raza salvatoare, avînd comuna închinată; de acum știau căruia urmau să i se adreseze. Pe de altă parte, crescînd puterea beilor, aceștia nu mai aveau interese pur materiale, devenind, mai degrabă, niște satrapi ai districtelor. Sub egida mai multor titluri și merite date de sultani și, sub impulsul faimei ce credeau că li se acordă, substituiau nu numai drepturile individuale ale cetățenilor, ci chiar și ale instituțiilor statului. Este de la sine înțeles că, sub un astfel de protector, creștinii, deși vînduți, nu se mai temeau de fărădelegile de pînă acum ale turcilor. Fiind îngăduitori, dornici de fapte, atunci cînd intervenea vreo

reclamațiune, în cel mai scurt timp dreptatea revenea iobagului, fiind sancționat, totodată, cel care a cutezat încălcarea comunei închinată.

Aceste comune românești, care după închinare se numeau „çiflichî”, au început să progreseze din punct de vedere economic, deoarece beiful avea tot interesul să procure, sau să înlésnească locuitorilor, cumpărarea diferitelor unelte agricole, vite sau terenuri pentru pășunat.

După ce am arătat cauza principală care a determinat trecerea comunelor românești din Meglenia la çiflichî, să ne oprim, cât e posibil, și asupra unor amănunte cu privire la numele beilor, care au avut în stăpînire aceste comune. Legat de aceasta, vom pomeni și despre numele acestor cătune despre care a fost vorba, cătune care formau cîndva și primele așezări ale megelnoromânilor.

Din cele 8 comune românești din Meglenia, rămîn neînchinată Țîrnareca [1] și Noanti [2] – cea din urmă, fiind turcită, nu avea nevoie de vreo apărare. Comuna Noanti, în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, era compusă din așezările: Sîntoader, Coçiște, Vacof, Torliști, Tufca și Cușața, ai căror locuitori, rămași creștini, între timp, se infiltrează în satele de români, recent construite.

Comuna Oșiîni, compusă din cătunele: Codru-Negru, Ileașnița, Răsădiști, Seliști, Cremjat și Blața, rămase ca zălog turcului Șuîna-Beg din Noanti, în schimbul a 2 lire, pe care le-ar fi împrumutat bătrînii oșineților. Din pricină că nu puteau să achite datoria, acesta a dat frîu liber năntineților să recurgă la mijloace neomenești. Locuitorii, dîndu-și seama de pericolul ce-i amenință, închină comuna lui Ahmed-Aga din generația lui Gazi-Evrenos-Bei, fără consimțămîntul însă al lui Șuîna-Beg. Ahmed-Aga era stabilit în orășelul Ienigé, numit în părțile locului Păzari. Ahmed-Aga era căsătorit cu o creștină, de la care avea și un fiu Iusuf-Pașa. Oșineții, cunoscînd aceste lucruri, profită de moment și închină comuna cu împrerjurimile. Ahmed-Aga, ca să nu plătească datoria pe care o aveau oșineții, otrăvește pe Șuîna-Beg și fixează oșineților un bir derizoriu. Mai tîrziu, comuna Oșiîni trece ca moștenire în posesia lui Iusuf-Pașa, apoi fiului său Haki-Bei, care retransmite comuna unui nepot al nevestei sale, anume Ismail-Bei. Acesta din urmă, vîzîndu-se incapabil de a ține comuna, o vinde valiului din Bitolia, anume lui Zihmi-Pașa. De data aceasta oșineții au putut aranja ca mănăstirea Sf. Arhanghel „Sfîti Ranghil” să nu fie închinată pe considerentul că este vacuf, pentru care beiful nu avea nicio pretenție. [3]

Comuna Birislăv, cu împrejurimile: Sfîti Maria, Seliști și Gârmoazi, rămăsese acaparată de mult timp de către năntineți. Deși comună mică, Birislăvul avea mai mulți stăpîni. Aproape fiecare bogătaș din Noanti avea o parte din proprietățile acestei comune, așa că aceasta cu greu putea fi închinată unuia singur. Acesta a fost și motivul pentru care brăslăveții au putut să-și răscumpere averea, rînd pe rînd și bucată cu bucată, de la fiecare stăpîn în parte. Astfel, în 1901, Birislăv devine comună liberă și nu se mai numește čiflichî.[4]

Odată cu închinarea comunei Oșiîni, aceiași bei au luat sub stăpînirea lor și comuna Cupa, cu împrejurimea Cupa-Veacl'ă. Această comună s-a răscumpărat cu puțin înainte de anul 1914.

Comuna Huma (Uma), cu vechea localitate Cătuniști, a fost închinată lui Haki-Suliman-Bei, care a vîndut-o la doi derviși Șotli-Hasan și Zadré-Ahmet. Pe zi ce trecea însă, umineții și-au strîns suma necesară și, chemînd pe noii proprietari, care se certau, avînd pretenții asupra părților din čiflichî, au dat banii și au răscumpărat comuna.[5]

Comuna L'umnița se compunea din vetrele: Țitati, Seliști, Curuna și Ștur. În aceleași condiții au stat și locuitorii acestei comune, pînă la 1850, cînd au răscumpărat L'umnița. Această comună era și singura care căzuse în mîinile unui satrap care nu acorda niciun avantaju supușilor săi. [6]

Comuna Lundziîni este așezată chiar în cîmpia Meglenului românesc. De aceasta au aparținut cătunele: Leatnița, Lusceva, Seliști, Gradiști și Vinător, a căror ruine se mai văd și astăzi. În timpul cînd Oșiîni este închinată lui Ahmed-Aga, fiul său Iusuf-Pașa profită de aceste schimbări în orînduirea comunelor românești din Meglenia și, ajutat de tatăl său, ia sub ocrotire comuna Lundziîni cu împrejurimile. Puțin timp după aceea, căpătînd Iusuf-Pașa un post de frunte în vilaetul Salonic, comuna Lundziîni trece sub stăpînirea lui Rifat-Bei. Sub acesta, lundzineții duc o viață mai liniștită, nefiind siliți la plata birului. Ba acest turc a mai trimis spre buna pază a comunei și doi seimeni, oameni de încredere ai beifului, care păzeau pe locuitori de năntineți și alți răufăcători. Cu toate acestea, [nu știm] prin ce împrejurări, Lundziîni trece ca vîndut lui Saul Modianu din Salonic, un evreu turcit. De aici înainte, comuna Lundziîni rămîne definitiv nerăscumpărată. [7]

Și, astfel, comunele românilor din Meglenia se plimbă din mîină în mîină, începînd cu secolul al XVII-lea și pînă în timpul revoluției junilor turci, dată cînd slăbește și imperiul.

După primul război mondial, când românii megleniți se întorc din refugiu, își dau seama că situația comunelor a rămas aceeași. Majoritatea lor rămân nerăscumpărate; iar statul grec, în granițele căruia s-a încadrat Meglenia, făcându-se de drept proprietar asupra acestor pământuri, a colonizat în acest ținut un număr de refugiați greci, veniți din Caucaz și Asia Mică, număr care a dublat pe cel al românilor megleniți. De la această dată, românii megleniți încep să suporte greutatea economică, fără să le ajungă pământul și supuși, în orice moment, prigoanei unui stat care-i consideră ca pe o populație cu vederi contrarii principiilor elenismului.

Note:

[1] Furnizăm în continuare câteva informații despre localitatea Țârnareca (astăzi Karpis, în Grecia) din articolul lui Dorin Lozovanu „Meglenoromânii – aspecte istorice, geografice, etnoidentitate și etnodemografice” din volumul „Aromâni, Meglenoromâni, Istroromâni – aspecte identitare și culturale”, Editura Universității București, 2012 (textul lui Lozovanu este la paginile 310-343; informațiile despre Țârnareca sunt la paginile 326-327). Țârnareca „se deosebea de celelalte localități meglenoromâne prin planul mult mai rectangular al străzilor. Etimologic numele de Țârnareca provine din slavă însemnând *râul negru*, referindu-se la un pârâu ce străbate localitatea. Cu venirea grecilor a fost schimbată denumirea în Karpi (*loc stâncos*). [...] În organizarea sa [Țârnareca] se observă influența instituției aromâne. [...] Limba vorbită de meglenoromânii din aceasta comună are o serie de particularități față de celelalte localități. Aceasta se explică prin influența mare a dialectului aromân din cauza apropierii localității aromâne Livădz (actual Megala Livadia). Meglenoromânii de aici au fost în strânsă legătură cu aromânii din comuna învecinată de aceea ei au o solidaritate mai mare față de aromâni.” Conform lui Petar Atanasov, Țârnareca avea (în 1984) 550 de locuitori meglenoromâni.

[2] G. Weigand aprecia (în 1889) numărul locuitorilor din Noanti/Nânta la 3900. Nida Boga aprecia acest număr (în 1913) ca fiind 9480. Informațiile sunt din locul citat în nota anterioară (p. 321). Tot acolo găsim următoarea informație: „Tipul nântenilor se deosebea puțin de acela al celorlalți români din Meglen. Caracteristic le era statura mijlocie,

conturul feței mult mai pătrat, ochii mai adânciți, majoritatea fiind bruneți, culoarea pielii specifică tipului mediteraneean.”

[3] Din același articol al lui Dorin Lozovanu (citat în nota anterioară; vezi p. 323-324 pentru ce urmează) extragem câteva informații despre Oșiini (numele actual este Arhaggelos). Minda pare că se înșală când menționează Blața ca fiind unul din cătunele care au format Oșiini. Probabil că este vorba de cătunul Bolovan. Minda uită să menționeze și un alt cătun care a făcut parte din Oșiini: Izvoară. „Toponimul Oșin își are originea în cuvântul turcesc hoș, care înseamnă bine. Din hoș denumirea a devenit hoșani, evoluând spre Oșani și transformându-se în Oșin. [...] Oșin și-a păstrat mult timp independența față de beii din împrejurimi. Localitatea era condusă de un kogeabaș, iar căpitanul cetii de luptători de aici a ajuns foarte vestit datorită vitejiei sale. Dar după numeroasele atacuri ale turcilor și nântenilor, oșeniții au fost nevoiți să capituleze, cerând apărarea beului din Ienige-Vardar, Ahmed-aga-Chesegei, în schimbul închinării. S-ar părea că acest eveniment s-a întâmplat prin anul 1850. Înainte de aceasta, în 1790, românii din Notia au incendiat mănăstirea, ea fiind reconstruită în 1857.” [1858, conform lui Thede Kahl] Petar Atanasov aprecia că trăiau 850 de meglenoromâni în Oșiini (în anul 1984). Ce înseamnă „vacuț”? *Instituție de binefacere sau donație/proprietate conferită unei instituții religioase.*

[4] Birislăv/Berislav se numește astăzi Periklia; localitatea este la 5 km. de Oșiini. Locul inițial al așezării era la aproximativ 2 km. de locul actual, în locul numit Țitati. Petar Atanasov apreciază că localitatea avea (în 1984) 500 de meglenoromâni.

[5] Huma era „împărțită în 6 mahalale care purtau numele frunțașilor de aici. Funcționa și o biserică splendidă *Stavineri* [...]. [...] În 1915, din cauza operațiilor militare duse pe frontul de la Saloniki care se desfășurau în această zonă, locuitorii Umei au fost evacuați și transferați în satele din apropierea orașului sârbesc Aleksinac, unde au stat până la sfârșitul războiului, iar apoi majoritatea s-au întors din nou în sat, iar alții s-au stabilit în Gevgelija.” (Lozovanu, loc citat, p. 328-329) Weigand estima (în 1889) că Huma avea 700 locuitori, Boga (în 1913) indica 1485, Capidan (în anii 1920’) aprecia 800-900. Există estimarea de 728 de locuitori în Huma pentru anul 1941. Din cauza exodului rural,

localitatea este astăzi părăsită, existând totuși case de vacanță ce sunt locuite în timpul verii.

[6] L'umnița se numește astăzi Skra. Cităm din Lozovanu (loc citat anterior, p. 325-326): „această localitate, având conducerea din kogiabași și căpitani și-a păstrat mult timp independența. Abia în anul 1850, un bei turc a încercat să puna stăpânire pe comună, dar după o judecată de 10 ani la tribunalele turcești, *liumnicenii* au avut câștig de cauză și au rămas proprietarii comunei. [...]Tipul antropologic [al meglenoromânilor din L'umnița] se deosebește un pic de cel al celorlalți meglenoromâni, la ei pomeții sunt mai pronunțați având o fizionomie mai turanică și brunetă.” Weigand estima că localitatea avea 3000 de meglenoromâni în 1889. Din cauza migrațiilor, L'umnița avea în anul 1984 (conform lui Atanasov) doar 175 de meglenoromâni.

+

[7] Cităm din Lozovanu (loc citat, p. 324-325): „Lagkadia, cunoscută ca Lundziîn sau Lugunța, și-a schimbat un pic localizarea, așezarea coborându-se un pic mai în aval. [...] Denumirea se trage de la forma alungită în lungul văii pe care a căpătat-o localitatea. Lagkadia se afla la o distanță de 3 km față de Periklia [Birislăv], situată între pâraiele cunoscute de români ca Valea Mică și Valea Mari. Încă din sec. XVIII comuna a fost închinată beilor turci. Câteva decenii mai târziu comuna a aparținut lui Rifat-bei, care a vândut-o unui bancher evreu din Saloniki, cu numele Saul Modianu. Prin 1909 s-a aflat sub stăpânirea unui turc konyar, din Maiada de lângă Gevgelija, însă nu mult timp după aceasta, locuitorii și-au răscumpărat casele și pământurile.” Petar Atanasov apreciază că astăzi locuiesc în Lundziîni 110 meglenoromâni. Textul lui Lozovanu folosește intensiv lucrarea de referință a lui Capidan despre meglenoromâni, însă este o bună lucrare de sinteză.

V. Din istoricul școlii românești din Meglenia.

Școala românească din Meglenia.

Necesitatea școlii românești din Meglenia, fără doar și poate, era legată organic de existența de veacuri în acest colț a unei populații de aceeași origine cu dacoromânii. Sub acest aspect, vorbind despre o școală în limba românească, găsim cu cale să arătăm, mai întâi, care era stadiul cunoștințelor cu privire la această populație departe de țara ei.

Dacă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea se cunoștea foarte puțin cu privire la aromâni, despre românii din Meglenia aproape că nu se știa nimic; așa după cum și aceștia, nici prin gând nu le trecea că există o țară și un popor de același sînge cu ei. Pe de altă parte, statul turc care stăpînea aceste ținuturi, considerînd pe creștinii ortodocși din imperiu drept greci de origine, erau lăsați în voia patriarhului grec, care urmărea, mai ales, desnaționalizarea acestor români, pe lîngă alte mijloace și prin biserică și învățătură grecească. Din fericire, lupta de desnaționalizare, dusă de propaganda greacă prin biserică, n-a cuprins în suficientă măsură și cu toată vigoarea satele românești din Meglenia. Aceasta s-a petrecut datorită faptului că ținutul acesta este izolat într-un cadru muntos și apoi, probabil, că se știa, mai de demult, despre un proces de islamizare a unor creștini din Meglenia, pentru care, fiind turci, nu s-a întreprins vreo acțiune ca atare. Considerăm că, în asemenea împrejurări, au rămas, încă multă vreme, în afara contactului cu cultura greacă, evitînd, în același timp, o grecizare sigură și rapidă a lor.

Deși, în anumite perioade, erau lăsați în pace, totuși și acești români au simțit nevoia de progres, de a urca pe scara civilizației, auzind că există modalitatea de a cunoaște mai multe lucruri prin intermediul cărții, a cititului și a scrisului.

Așa cum s-a arătat, fiind izolați, ideea unei școli era firesc să se nască din mijlocul lor. Cum s-a manifestat aceasta vom vedea, dacă presupunem și așa este, că românii megleniți odată cu biserica, au înființat și așa zisele școli, care nu erau altceva decît niște cercuri de inițiere, fapt care, de asemenea, face să atenueze propaganda grecească, care, din cînd în cînd, își arăta colții și la ușa lor.

Vorbind despre primele cercuri de inițiere în ale școlii – lucru care se petrece cam pe la finele veacului al XVIII-lea – să pomenim și despre unele metode aplicate în acest învățămînt din Meglenia. Principala disciplină era matematica, calculul rudimentar, care se studia

prin înlocuirea manualului cu răbojul. Deci nu era vorba de vreun alfabet pe care să-l fi utilizat și nici de cifre propriu zise, iar cei care asistau la aceste cercuri erau mai mult dintre adulți. Cu alte cuvinte, pe atunci, studiul se făcea din strictă necesitate, practicându-se întrunirea în grup, unde se împărtășeau frânturi din domeniul filosofiei și al științelor naturale, cunoștințe aduse de către unii dintre ei care cutreieraseră locurile sfinte ale Ierusalimului și Muntelui Athos, investiți cu numele de hagi. De fapt, aceștia erau și dascălii care propagau înțelepciunea în rîndurile poporului.

Deși nu pătrunsese sau nu auziseră înca de o limbă slavă, credea că cele sfinte s-au scris numai în limba greacă, i-a făcut și pe ei să dea o atenție și să admire pe marii gânditori eleni, pe un Aristotel, Platon, Socrate, ca și învățăturile marilor eclesiaști. Pildele și învățătura lui Hristos, ajunseseră în câmpul lor vizual ca cele mai frumoase maxime și expresii de vorbire.

Mai tîrziu, cînd cuvîntul școală devine tot mai răspîndit în societate, rolul bătrînilor propovăduitori încetează ca dascăli, luîndu-le locul preoții, cu puțina lor carte, care folosindu-se de limba greacă, dau o formă superioară acestei instituții, apropiind-o de școala în adevăratul ei înțeles; iar dascălilor, pentru munca lor, li se plătea de către comunitate. În această școală se învăța citirea și scrierea și, îndeosebi, învățarea și tîlmăcirea Sfintei Scripturi.

Această a doua etapă a durat aproape o sută ani, perioadă ce a avantajat dezvoltarea culturii grecești și în Meglenia. La sfîrșitul acesteia, fiecare comună avea școala ei, cu cîte unul sau mai mulți învățători greci, trimiși în satele românești de către propaganda greacă.

Perioada școlilor grecești, care a durat pînă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, de fapt a fost o perioadă productivă pentru acești români; întîi pentru că a reușit să cultive spiritul înapoiat, apoi a făcut să fie cunoscută problema națională, pentru care aveau atîtea neajunsuri. Această perioadă putea fi scurtată, dar numai în condițiunile cînd cineva, de pe poziții de stat, s-ar fi interesat, cîtuși de puțin și de această regiune, așa cum s-a procedat și cu restul Macedoniei.

Și în Meglenia înființarea școlilor românești a întîmpinat mari piedici din partea adversarilor românilor, astfel a fost nevoie de luptă îndelungată, cu multe sacrificii din partea învățătorilor români. Grecii se

foloseau de fel de fel de mijloace ca să poată zădărnici introducerea limbii române în școlile și bisericile din satele Megleniei.

Cînd redeșteptarea națională a pătruns pe deplin în Macedonia locuită de români, în Meglenia se înființează școli românești care își aveau sediul în casele oamenilor, primele rămînd mai departe grecilor.

Din cauza greutăților întîmpinate de primii dascăli, de multe ori fiind siliți să acționeze singuri, mersul școlii românești s-a făcut, un timp, după un ritm lent. În Meglenia însă, unde unitatea locuitorilor era perfectă, în perioada ce a urmat, nu s-a vorbit decît numai de școala românească, toți copiii alergau spre această școală, încît preocuparea pentru consolidarea acesteia, a cuprins întreaga suflare românească din această regiune.

Admiterea școlilor românești în Balcani de către statul turc la intervenția statului român fiind un fapt împlinit, în Meglenia, spre deosebire de celelalte regiuni, s-a trecut spontan la aplicarea ei, fără a aștepta dispozițiuni speciale.

Primii corifei ai școlii românești din Meglenia.

Odată cu recunoașterea școlii românești, își încep cariera cu rîvnă și primii corifei ai învățămîntului românesc din Meglenia, împărtășind și popularizînd crezul nobil despre neam și țară.

În 1864, scurt timp după redeșteptarea națională în Macedonia, oșinețul I. Popa-Gheorghe sau Argintaru, cum îi spuneau oșineții, care avea ideea că un oarecare Dimitrie Atanasescu [1] se ocupă, în celelalte părți, cu deschiderea școlilor românești, își ia rolul în serios și pornește, la rîndul său, să facă același lucru în Meglenia. În momentul acesta exista o greutate, aceea a neștiinței de carte legată de alfabet, întrucît nici cel care urma să predea nu știa să citească. În această situație, I. Popa Gheorghe, își ia desaga și se duce la Prodrom în Muntele Athos, unde învață o boabă de carte, îl vedem într-o zi cum se ridică și ține slujba, pentru prima oară, în frumoasa limbă vlășească, în biserica din Oșiîni. El transcrie psaltirea românească de la Prodrom și o are la îndemînă ori de cîte ori îi simte nevoia. Primele aceste cărți bisericești, ce îi cad în mînă, le transpune în dialect și e convins că acesta este singurul mijloc eficace, la acel moment, pentru a putea păși spre descifrarea cărții românești. Însă, de îndată ce s-a știut de acest fapt, arhiereul grec, indignat, trimite dascăl de limbă greacă la Oșiîni. Putem spune că, de acum, se creează un început de carte românească în Meglenia, început destul de greu.

În 1874, Goşa-Goga este acela care, pe urmele lui I. Popa-Gheorghe, face să se împlinească visul demn de realitate al confracţilor săi. Faţă de capacitatea acestui om, megleniţii au toată consideraţia, ei nu vor uita activitatea depusă de Goşa în şcoala din Meglenia. Omul cu atîta autoritate, îndemînare, nu putea să nu rămînă în memoria megleniţilor săi. Ne amintim de un episod din viaţa acestui autodidact, moment decisiv în ascensiunea sa pe tărîmul culturii în şcolile româneşti din Meglenia. Se spune că, de copil, Goşa avea darul de mare povestitor, limba lui artistică şi spiritul său satiric făceau pe consătenii lui să-l asculte cu plăcere şi interes. Prin ce împrejurări, nu ştim, Goşa părăseşte casa părintească şi se aciuiază lîngă o familie de Sărăcăceni, de prin părţile Salonicului. Aceşti nomazi, fiind cunoscuţi destul de bine de megleniţi, ca unii cărora le pradă semănăturile de pe cîmp, cu nenumăratele lor turme de oi şi capre, l-au primit pe Goşa, oferindu-i bucata de pîine, în schimbul unor servicii mărunte pe care le putea face un copil de vîrsta lui.

Reţinut de gîndul cărţii, deseori, se sustrăgea de la servicii şi se ducea să asiste la predarea didascălului grec copiilor de sărăcăceni. Prezenţa lui la şcoală, însă, atrage atenţia învăţătorului care, văzînd în Goşa un element bun şi sărguincios, îl cere de la stăpîn ca să-l lase să urmeze regulat la şcoală. De acum, îl vedem elev printre copiii de sărăcăceni, progresînd în chip uluitor la învăţătură. În scurt timp îşi dă seama de bagajul de cunoştinţe căpătat şi mîndru de acest lucru, este admis şi trimis de revizoratul grec ca învăţător într-o comună, aşezată la poalele Cojocului, unde putea, în voie, să respire aerul Megleniei sale iubite.

În Tuşum, căci aşa se numea comuna, avea misiunea de dascăl de limbă grecească, lucru pe care anevoie l-ar fi făcut, cu cît populaţia de acolo era bulgărească, adversară propagandei elenice. Astfel, dîndu-şi seama că n-are niciun rost predarea acestei limbi, de la sine putere, porcede să-i înveţe pe copiii de tuşumeţi carte în limba bulgară. Acest gest, însă, l-a costat scump, pentru că de îndată ce s-a ştiut, autorităţile greceşti au dispus înlăturarea lui din învăţămînt şi din şcoală.

Mînat de acelaşi gînd, Goşa nu se descurajează şi porneşte spre Bitolia, ca să se iniţieze de acum şi în limba română. După cîteva luni se întoarce în dragul lui Oşini.

De acum, orizontul lui se limpezeşte, îşi începe activitatea cea rodnică, lucru ce nu se mai pomenise în frumoasa Meglenie. În primele

zile de la sosire, deschide școala și, simpatizat de ai săi, obține învoirea de a rosti în biserică predica în graiul românilor megleniți. Fondind școala la Oșiini, în anii următori el colindă ca învățător în comunele: Lundziini, Huma, L'umniță și Cupa, din prelegerile căruia s-au adăpat viitorii intelectuali ai Megleniei. Veșnic preocupat de cele școlărești, Goșa găsește timp să scrie și despre subiecte privind originea și tradițiile poporului meglenit.

Îndeletnicirea lui de frunte a fost folklorul din Meglenia. El este acela care, de la început, traduce întreaga slujbă bisericească, din slavonă și greacă, în dialectul meglenit și cristalizează obiceiurile locale în cântece, întruchipând astfel întreg folklorul în aceste însemnări ingenioase, care trec din gură în gură, ca lucrul cel mai de preț. [2]

Între anii 1890-1900, odată cu pătrunderea învățământului românesc în satele Megleniei, simțindu-se, în primul rînd, lipsa educatorilor, vedem și o preocupare din partea confracților aromâni, în sensul că trimit învățători, persoane care să dea un imbold românismului. Astfel, în Meglenia acești învățători, lovindu-se de rezistența grecească, nu fac altceva decît să legitimizeze sosirea lor în comună, față de partida românească. Este o epocă de stabilizare a școlii românești, mai mult, un răstimp cînd se arată grecomanilor că există indiciul înființării școlilor românești, ori unde s-ar afla români.

După cum vedem, această perioadă și-a avut rolul ei de propagandă, grăbind avîntul românismului în școli. Din pleiada acestor propagandiști, îi găsim în Meglenia pe Sterie Ciumetti [3] și Gheorghe Papamihali, ultimul din Magarovo, trimiși de Dimitrie Atanasescu ca institutori, întîi la Oșiini, apoi în celelate comune românești. Întîlnim, prin urmare, un număr mare de învățători, care vin și pleacă, aportul lor fiind acela pe care l-am văzut.

Totuși, această situație arată, de acum, că școala românească nu mai era o surpriză în Meglenia. Se pusese deja piatra de temelie și edificiul era ca și ridicat. Din acest moment, românii megleniți se străduiesc, ca din rîndurile lor să-și creeze învățători pentru școală.

Tinerii megleniți, care absolviseră cîteva clase la școala grecească, acum, erau trimiși la Liceul Român din Bitolia [4], și el de curînd înființat. În cele două decenii de la înființarea acestui liceu, s-au perindat la această școală peste 20 de elevi megleniți care, în puțin timp, după ce învățau limba și ceva gramatică românească, se întorceau în satele lor ca învățători la școala românească.

Din cauză că lipseau localurile de școală însă, acești învățători își desfășurau activitatea în școlile unde încă erau dascăli greci. În scurt timp însă, dascălii greci încep să părăsească, de bună voie sau forțați, localul. Toți elevii trec la școala românească, spunînd că în această limbă a lor se învață mult mai bine și mai ușor; pînă ce rolul de odinioară, între școala greacă și cea română, se inversează.

Sub învățătorii Hrista Noe (Dascălu Cristi) și Ștefan Pampor (Stoia Pampor), primul din Lundziși și al doilea din Oșiși, numărul școlilor și bisericilor românești din Meglenia atinsese apogeul. În anul 1912 sînt menționate 9 școli, 16 institutori și 8 institutoare de limbă românească, cu un număr total de 397 elevi, pe lîngă 8 biserici, una mănăstire, 16 preoți și 10 cîntăreți.

Metoda pedagogică pe care o vor aplica în școală cei doi învățători va da roade dintre cele mai bune. Ambii au plecat la liceul din Bitolia la o vîrstă înaintată, fiind chiar căsătoriți. Le-a fost suficient o singură clasă secundară, ca venind în satele Megleniei, să desfășoare cu dragoste și prisosință activitatea de apostolat. Ei erau aceia care pe lîngă școală se interesau și de alte nevoi și geutăți ale sătenilor. În multe comune, din lipsă de local de școală, improvizau cîte o cameră, dezinteresîndu-i faptul dacă munca și cheltuielile făcute personal, le va suporta sau nu vreun for. Relatăm faptul că în Cupa unde Ștefan [Stoia] Pampor s-a dus să deschidă școala românească, fiind de meserie și tîmplar, cu propriile sale mîini, a făcut băncile, catedra și tabla de scris, numai din dragoste ca să-și vadă o parte din visul său realizat. În felul acesta, idealismul celor doi învățători era de admirat în întreaga Meglenie; iar amintirea lor, după atîția ani de activitate didactică, a confirmat și mai bine acest lucru.

Apogeul școalelor românești, în ce privește numărul lor, în această perioadă se remarcă, mai cu seamă, dimineața și în timpul cînd școlarii se întorceau acasă. Prin cunoștințele multe și felurite și materiile ce se predau în școala românească, acestea sfidau, fără părere de rău, atrofiata cultură greacă.

Primii elevi care au primit învățătură românească, sînt aceeaia, care, mai tîrziu, vin și pun baze noi învățămîntului primar în Meglenia – pînă atunci încă în perioada inițierii. Astfel, absolvenți ai liceului, se întorc cu titlul de institutor, cunoscuți și stimați în rîndurile din care proveneau. Activitatea cea mai rodnică, acum, se datorește lui Riza

Peana, Nocea Noe, Nicolae Marcu (Dascălul Nicola), Stavre Hristu (Dascălul Stavri), Constantin Noe și Petre Iuffu.

Aceștia, posedînd o cultură temeinică, cutreieră ca învățători mai toate satele Megleniei, împărtaşind tinerilor și tuturor, frumoasele povestiri și lecții de istorie națională. În timpul profesării lor, cultura românească ia un avînt tot mai mare, iar elevii școalelor superioare de la Bitola și Salonic propagau prin cuvîntul lor sfaturi foarte folositoare pentru îngrijirea și propășirea gospodăriilor.

Timpurile, însă, au început să se turbure. Odată cu războiul Balcanic, putem spune că frământările sub diferite forme se înmulțesc și greul vieții ca națiune începe să se resimtă tot mai mult.

Cu toate acestea, căliți în luptele ce se dădeau pe tărîm național, megleniții nu se descurăjează, ba mai mult, încep să gîndească mai serios, îndreptîndu-și privirea înspre patria mămă, despre care, acum, cunoșteau lucruri mult mai multe ca înainte. Acum, știau să reacționeze, în măsura în care aveau dreptate, avînd la nevoie și un sprijin din partea consulatelor române din Grecia. Atît timp însă cît Imperiul Otoman deținea stăpînirea asupra acestor teritorii, cu propaganda grecească se putea duce o luptă de la egal la egal, arătînd, cînd era cazul, chiar atitudinea dușmănoasă a acestora împotriva Imperiului. Odată cu ocuparea teritoriului de către un stat creștin, cum a fost cel grec, lucrurile în această privință se schimbă, prima măsură care s-a luat, fiind aceea a încătușării minorităților și îndrumării lor silite spre grecizare. Scolile românești, care luaseră avînt în cei 10-15 ani din urmă, se închid rînd pe rînd, neputînd rezista, iar în unele regiuni, cum era Meglenia, să lipsească chiar curajul de a pomeni de școala românească. Școlile comunale trec asupra institutorilor greci care, prin metodele și comportarea lor, atrag pe toți copiii de megleniți la școala greacă. România, o țară care puțin conta pentru statul grec, rămînea pasivă față de cele se pretreceau în detrimentul vieții românești din Balcani. Învățătorii români, care rămăseseră fără elevi, primind în continuare simbria de la statul român, îi vedem expuși și ei la fel de fel de șicane din partea grecomanilor și chiar a autorităților grecești.

Deposedați de elevi și școli, acești învățători români, au fost singurii care, cît au mai putut rezista prigoanei grecești, au întreținut flacăra românismului în Meglenia.

Luptele, chinurile și durerile prin care au trecut învățătorii școlii românești [5,6], mai cu seamă în ultima perioadă a existenței sale,

alcătuiesc cea dintâi pagină plină de jale a istoriei școlilor românești din Meglenia. De altfel, deschiderea fiecărei școli din satele Megleniei, își are peripețiile ei. Relevăm că înființarea acestor școli a întâmpinat însă multe greutăți și piedici din partea adversarilor limbii și naționalității române din Turcia, și a trebuit o luptă îndelungată, care a cauzat multe neajunsuri, în primul rând, învățătorilor români.

După 1913 însă, prefacerile survenite în peninsula Balcanică, pun fără îndoială problema existenței, nu numai a școlii românești, ci chiar a elementului etnic românesc, - trist!

Cu gândul la menținerea lor ca români, a celor rămași pe locurile de baștină, de aici înainte va depinde, în cea mai mare măsură, de conjunctura social-politică din statele în a căror hotare se află – liberi sau nu – de a se bucura de drepturile ce le revin, de a gândi și a acționa românește, pentru păstrarea și cultivarea, pe mai departe, a tradițiilor și a graiului strămoșesc pe meleagurile Megleniei.

Note: [1] Dimitrie Atanasescu (1836-1907) este cel care a deschis în 1864 prima școală românească pentru aromânii din Turcia în Târnova (de lângă Bitolia), localitatea sa natală.

[2] Goșa(Gușu) Gaga știa greacă, bulgară și turcă. A fost la Sfântul Munte. Stăpânea muzica bisericească. A învățat un an la Liceul românesc din Bitolia (1893). A deschis prima școală din Huma fără sprijin românesc. A doua oară când a revenit în Huma, a fost sprijinit material de statul român. A fost excomunicat de două ori de episcopul grec local (trebuie să precizăm că locuitorii Humei nu au acceptat școală grecească în așezarea lor). Pentru a înțelege mai bine atmosfera și presiunea suportată de locuitorii acestei așezări, menționăm că în ziua de 21 iunie 1906 au fost uciși (de către o bandă de andarți) 12 meglenoromâni din Huma, dintre care 6 erau elevi ai școlii din Huma (au existat două evenimente; 7 din cei 12 au fost uciși la *Bradul Mare* iar ceilalți 5 în *Valea Alceac*). După Gaga au urmat în funcția de institutor la școala din Huma Riza Peana, Gligore Talie (ce a fost ulterior „primar român” la Bitolia) și Tașcu Papatânase. Trebuie spus că astăzi Huma face parte din Republica Macedonia și nu mai are locuitori meglenoromâni.

[3] Sterie Ciumetti (1870-1933), aromân, a fost inginer constructor de poduri și șosele. A funcționat și ca profesor de matematică la Liceul

românesc din Bitolia. Fiica lui Sterie, Florica Bagdasar, a fost prima femeie ministru în România.

[4] Liceul românesc din Bitolia (astăzi localitate în Republica Macedonia) a funcționat între anii 1880-1916. Acolo s-a pregătit elita intelectuală aromână.

[5] Pentru a înțelege mai bine contextul în care au trebuit să-și exercite meseria dascălii și preoții din Meglenia, vom lista câteva din violențele îndreptate împotriva meglenoromânilor așa cum sunt ele prezentate în articolul „Românismul în Grecia – Scurtă privire istorică și critică asupra mișcării noastre culturale”, Tribuna românilor de peste hotare, I, nr. 8-9, august-septembrie 1924. Textul nu este semnat, însă știm că este scris de Anastase Hâciu (dintr-o însemnare a acestuia din cartea „Aromânii”), care era în 1924 revizor la școlile românești din Grecia. Hâciu inventariază victimele din Meglenia, din momentul ocupării acestei regiuni de către Grecia în 1912: „În Meglenia: omoară pe Sterie Mecu, pe Traia Ciupa, primarul Humei și pe fiul acestuia; rănesc cu pumnalele pe D. Ciotti și preotul Hr. Cenescu, omoară pe C. Canacheu și Foti Veana din Livezi și prin bătaii pe Regiu din Oșani; spânzură pe Vani Chiaia și Avram Jara din Liumnița, pe Tane Stoiu și Bocea Pupea din Oșani, omoară pe Duce Dudi și Nicu Gheorghe din Liumnița, pe Pona Saraf din Cupa și pe un bătrân de 80 de ani, Petre Tane din Huma. În 22 August 1916: Bambunsky, șef de bandă, omoara pe D. Noe, pe preotul Tonta, pe Ciumpileac și C. Zarcada, acuzați de Greci ca spioni bulgari.” „În Meglenia: arestează pe fruntașii din Oșani și alungă pe Eugheni Balta, starețul mănăstirii; arestează pe învățători, preoți și oameni cu vază și-i poartă batjocorindu-i, prin sate și orașe; bat cumplit pe preotul Tafa din Cupa și Jara, pe Roșca Papa-Gheorghe, pe Gioga, director de școală, pe St. Ciotti, pe preot și pe A. Dinu din Liumnița, cea mai mare parte ducându-i la Salonic, iar lumea rămasă și învățătorii apucă codrii; nevasta institutorului Ciotti, în fața acestuia, este batjocorită o noapte întreagă de către șefii autorităților; aromânii din Livezi și Huma sunt chinuiți, casele prădate și incendiate, fetele violate; preoții Panu și Ciolac sunt arestați și purtați pe la Suboțca, Vodena și Veria.”

[6] Am decis să inventariem în această notă informațiile pe care le-am găsit despre școlile și bisericile din Meglenia. Am folosit două surse: textul lui Constantin Noe „Istoricul școalelor a trei comune din Meglenia”

din lucrarea lui Mihail-Virgiliu Cordescu „Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin: 1866-1906”, București, 1906 (textul lui Noe se găsește la p. 334-344; nota [2] de mai sus are drept sursă lucrarea lui Noe) și textul lui Lozovanu „Meglenoromâni – aspecte istorice, geografice, etnoidentitare și etnodemografice” citat anterior.

Birislăv: nu a existat biserică până în momentul anexării localității de către Grecia. Școala a funcționat cu întreruperi în intervalul 1894-1912. Institutatorul Rika Plana (cel care a înființat școala) a profesat trei ani la această școală.

Cupa: biserica Sf. Maria a ars în anii 1920'. Școala a funcționat cu întreruperi în intervalul 1899-1908 și a fost deschisă de Stoia Pampor. Aici au mai profesat Christu Noe (1903-1904) și N. Dumitru. Activitatea școlii românești a fost mult îngreunată de acțiunile meglenoromânului Văcia Prondi (ale cărui acțiuni au dus la arestarea multor localnici).

L'umnița: școala a funcționat cu întreruperi în intervalul 1891-1907. Aici au profesat Ștefan Hristu și Prostin Cuta. Școala românească din localitate a fost deschisă de Mihail Nica (din Prilep) care a plecat după un an (din cauza șicanelor la care a fost supus). După el au urmat institutorii Cianta (maltratată) și Sufleri (care a fost aproape sugrumată). În 1898, Gona Meghea (liumnicean; învățase un an la liceul românesc din Bitolia) a mutat școala în casa sa. El a funcționat patru ani ca învățator (la început a fost ajutat de Nicolae Marcu) după care a fost arestat în 1902 (a fost condamnat la 10 ani de închisoare; a fost grațiat înaintea lui 1904; a fost condamnat din nou la 10 ani de închisoare în noiembrie 1904 și eliberat în 1908). Au urmat în funcție Constantin Noe (închis și el 8 luni), N. Theohareanu și Tașcu Liuga.

Lundziîni: existau două biserici, Dzoasa-băsearică (se slujea în română) și Sfeti Nicola (se slujea în greacă; s-a oficiat pentru o scurtă perioadă și în română). Școala a funcționat cu întreruperi în intervalul 1890-1910.

Oșini: existau două biserici, Sf. Nicolae (pentru grecomanii) și Sfânta Maria (unde s-a slujit în română până în 1920). În vecinătatea localității se afla și mănăstirea Sf. Arhanghel Mihai. Școala românească a funcționat între anii 1884 și 1920.

Țârnaeca: biserica românească a fost deschisă de Dimitrie Bobescu (aromân din Prilep). Școala românească a fost deschisă în 1904 de N. Marcu și Vasile Burlacu.

MUNTILI ZOANA⁵²

Multi vrouri vrouroasi
Pri disupră si ănșară;
Si pucată pănă-n vali
Omu fără di dzărdzali,
Pristi coampuri, pristi dealuri
Mirudiiă multă-n voal'uri
Si ărdică.

Puvileăști nalta Zoană
Că vrin beg cu cheptu juni,
Veara sfires picurarli',
Cărcăres prin trapuri puil'i.
Zăgrăniti di căloari
Fug lă umbra di lă soari
Oili toati.

Si coan grindina prin voal'uri
Selnic lea că să prupică,
Zoana urlă-ntunicoasă,
Lascătu că vrină coasă
Roși, fuzi că curșumu;
Breastu cadî, iasi fumu,
Ploaia pică.

⁵² Glosar: vrouri – vîrfuri, vrouroasi – foarte înalte, si pucară – se privesc, dzardzali – ocheane, puvileăști – domină, beg – boier, beiu, sfires – fluieră, zăgrăniti – toropite, selnic – furios, prupică – reverse, lascătu – fulger, prupică – reverse, lascătu – fulger, curșum – glonte, breastu – ulm, etcă – iată, bucoari – vuiet, cladă – butuc, ulită – privește, tiinic – tainic, vrin – vreunul.

Borca, etcă-u pristi zeană,
Cu buçoari și virini;
Fagu tremură din frundzi,
Și uscata cladă ploandzi,
Și si froandzi și si șteaerni,
Si ul'ită, vremea țearni
Nopți sirini.

Di pri tumbă, tumbă treați
Glasu tiinic pri sub punti;
Si răsfață prima uară
Că vrin glas di primăveară,
Și si tindi, si pridună,
Nu lă uz, lă uz coan sună
Naltu munti.

COAN PRUNU ĂNFLOREA⁵³

Di florli albi ălu prunu
ai alb că soari az cătunu
sucacu-i strimt di lângă iaz
și flori si-ntind păn-lă părleaz.

Si stau cu moana pri sfriel
și coant un coantic din criel
ți jalnic ăi, ți albi flor...

Io-ncola țer si chinisesc,
pri drumu lung și s-mi cudez;
ți buni zoali nă ghiam,
mai buni rau și coan plândzeam!

⁵³ Glosar: coan – cînd, sucacu – uliță, moană – mîină, sfriel – fluier, criel – gînd, ăi – este, chinisesc – pornesc, cudez – minunez, zoali – zile, ghiam – trăiam, țe=ci.

TITLEA⁵⁴ (nume de cișmea)

Lîngă casa țea din chioși
Iundi vațli si prușteată
Rupi un trindafil roși
I dimneățã unã featã.

Ceșma curã bistro, rați
Cã un chiadini supțoari,
Umãruoăți di lã prășoari
Toți si spealã di cãloari.

Searta coan si lasã mracu,
Veara sub un țer sirin,
Toți si dunã sã lea apă
Di lã ceșma din cãtun.

Cutru ținã, coan ăi tiinic
Și ăn zdrațili di lunã,
Titlea singurã și melnic
Li-ndireazi „noapți bunã”!

AURA⁵⁵

Șupãrol' cã apa curã
Trimurol' cã, ghiu rãzint
Pri lã poartã mica burã
Chinisi pristi pimint.

Ra cã spuza ăn ugniști,
Și drumacu ra ucrop,
Prin pisoc ziti cã lãfãeaști
Coan lãzeăști cã puton.

⁵⁴ Glosar: vațli – vacile, prușteată – așteaptă, i – fiecare, bistră– limpede, chiadin – fir, umãroăți – osteniți, searta – pe înserat, mrac – amurgul, zdrațili – razele, melnic – cu drag, li-ndirezi – le urează.

⁵⁵ Glosar: aura – răcoare, supãrolcã – șerpuint, ghiu – viu, rãzint – argint, burã – torent, ra – era, ugniști – vatrã, pisoc – nisip, lãfãeaști – murmur, lãzeăști – se țirăște.

Sar ficori ăn doau picoari,
Brazda fuzi cătilin:
Udă-n moardzini ună floari
Și vlăcaști și un spin.

VLĂȘEASCA⁵⁶

Cu coată frică ies din casi,
Si duc să ploangă prin drumăți
Și ploansu lor ăi fără loacrimi,
Prin uși și treamuri și sucați.

Bătuți, țirtați si toarnă casă
Cu moanli di sicul' lipiti,
Di scoampa cartea țeă vlășească
Di moanți sa sufliti jăliti

Lă gazu stins pri jimitate
Voi stați mai moadri dicoat țeru,
Căntați cu glasu slab, supțoari
Ăn moaņi cu cartea și tifteru.

Voi toati moanți vă li spunți
An țeaști seri dunați lă-un loc,
Că nu vă lasă să-nvitați
Vlășeasca limbă, nostru foc.

Un lucru-i bun să veți ăn minti:
Voi rați di mult sirăți di mumă,
Mă cmo di bucurli'ă, soarli
Din țar tupeaști rațea brumă...

⁵⁶ Glosar: vlășeasca – româneasca, treamuri – tinde, sicul – săculeț, ghiozdan, moanți [plural; singular moancă notă M. Caragiu] – grijă, dor, moadri – umili, cuminți, tifteru – caiet, sirăți – orfani, cmo – acum, mă – iar, vlasi – roman, valah, im – să fim, l'umintra – alminteri.

„Tricură, moanți, chinisim
Și-n țara mumă nă vinim,
Că Vlași nă ram și vrem să im,
L'umintra nu vrem să murim.”

IEDU⁵⁷

Uzoai un coantic io năfară,
Ușoai să ved,
Rau coantiți di primăveară,
Juca un ied.

Vinii să-ți coant lă ușa ubăv
Eș di mirac,
Cu muțca mica, dinți sftlicăvi,
Drăcșic că drac.

Și iedu vru să fugă singur
Prin ușă-n cleati,
Mă iedu-i mic, vizu un mugur
Lă niști feati.

Și melnic șa coan lă vizură
Cu ialii-n tream lă zămumiră.

⁵⁷ Glosar: uzoai – auzii, io – eu, ubăv – frumos, mirac – minunat, muțcă – botul, sftlicăv – alb, strălucitor, cleati – cămară, melnic – drăgălaș, tream – pridvor, zămumiră – momit.

DUȚIRI ȚN MINTI⁵⁸

Ram mică nu ti cunușteam
și veam Țn suflit mari dor,
plăndzeam Țn casă coan stăteam,
ram galbină, tărçam că mor!

Si di dureari că s-ti ved
călcam Țn lumi cu-n năiet;
di tunțea mari moancă ded
și mi ciudeam să no-am căsmet.

Io veam uzoat că rai tu vrin
di mult văcoat, nu știu di coan,
di coan sa stealili-n sirin,
di tunțea io la tini țoan.

Și lafur multi prin sucac
di tini eza io uzam,
tățeam și nu veam ți si fac,
di țea cu loacrim Țn plăndzeam!

Di tunțea-ni ziș să zică tot
că sȃm mai rauă din mulieri,
s-mi blastimă strădej, nipoț,
io no-am găile coan tu mi ver!

⁵⁸ Țn – Țn, ram – eram, tărçam – credeam, năiet – speranță, moancă – grijă, căsmet – noroc, uzoat – auzit, vrin – vreunul, văcoat – timp, lafur – vorbe, bȃrfă, eza – mereu, strădej – străbunic, găile – grijă.

Cuprins

	Prefață	5
	Cuvântul înainte al autorului	11
I.	Date geografice și istorice cu privire la Meglenia	12
II.	Descoperirea Vlahilor din Meglenia	30
III.	Originea Vlahilor din Meglenia	37
IV.	Meglenia tributară	61
V.	Din istoricul școlii românești din Meglenia	68
	Poezii	78